

Einar Arnórsson - Íslenzkur kirkjuréttur (1912)

Útgáfa 1.0 af rafræna skjalinu

Þetta PDF skjal er hluti afraksturs skönnunar á prentuðu eintaki af téðu riti. Markmið þessarar útgáfu er að veita almenningi færi á að eignast sitt eigið rafrænt eintak af því án endurgjalds.

Skjalið er upprunalega birt á vefnum <https://urlausnir.is>. Þar má finna rafrænar útgáfur hinna bindanna og verða nýrri útgáfur af skjölunum í boði þar.

Takmörkun ábyrgðar

Höfundur skjals þessa afsalar sér allri ábyrgð, að því marki sem lög heimila, vegna beinnar og/eða óbeinnar notkunar skjalsins sjálfs eða afurða sem af því leiðir. Þó að stefnt hafi verið að því markmiði að skjalið endurspegli sem best innihald upprunalegu bindanna er hvorki hægt að tryggja né ábyrgjast að það hafi tekist. Framangreint á einnig við um efnislegt innihald prentuðu eintakanna sem skönnuð voru.

Höfundaréttur

Höfundur skjals þessa álitur að hvers kyns höfundaréttur á prentaða eintakinu sé útrunninn.

Hvers kyns höfundarréttur sem höfundur skjalsins gæti hafa skapað sér til handa með skönnuninni sjálfri eða öðru framlagi sínu til sköpunar þess, skal vera meðhöndlaður í samræmi við Creative Commons Zero höfundaleyfið (CC0 1.0 Universal eða síðari útgáfa þess).

Ábendingar

Séu ábendingar um mögulegar úrbætur á skjalinu er hægt að koma þeim á framfæri við höfund þess.

Athugasemdir um þessa útgáfu

Skannað var eintak í vörslu Landsbókasafnsins (almennt útlán).

Skrifað inn á ýmsar bls. á eintakinu.

Höfundur skjalsins: Svavar Kjarrval (svavar@kjarrval.is)

262.9
Einh.

ÍSLENZKUR KIRKJURÉTTUR

EFTIR

EINAR ARNÓRSSON

REYKJAVÍK

GEFINN ÚT Á KOSTNAÐ HÖFUNDARINS

1912

84617

PRENTSMÍÐJAN GUTENBERG

I. Kafli.

Inngangur.

§ 1.

Efni kirkjuréttarins.

I. 1. Orðið *kirkja* táknar fyrst eg fremst það *hús*, sem ætlað er til opinberrar guðsþjónustu, sjá § 35. En orðið hefir ennfremur miklu yfirgrípsmeiri merkingu. Þegar á 11. og 12. öld eru menn farnir að tala um réttindi »heilagrar kirkju«, og er þá átt við ákveðna landsstofnun, katólsku kirkjuna hér á landi. Orðið felur þá í sér félagshugmynd, og merkir félagsheild þeirra manna, sem fylgja ákveðnum trúarkenningum, helgisiðum o. s. frv. Nú er orðið kirkja ekki einungis haft um þjóðkirkju landsins, heldur og um ýms önnur trúfélög, svo sem katólsku kirkjuna, endurbættu kirkjuna o. s. frv. Merkir kirkja kristið trúfélag. Í daglegu tali mun orðið kirkja varla vera haft um ókristin trúfélög. Það er t. d. varla talað um Múhameðskirkju, Gyðingakirkju o. s. frv. Í lagamáli seinni tíma virðist »kirkja« þó taka til allra trúfélaga, sem hér á landi eru, sbr. t. d. l. nr. 4, 19. febr. 1886 §§ 13 og 14, l. nr. 6, 4. marz 1904 § 3 og l. nr. 40, 30. júlí 1909 §§ 2, 2. og 7, 2.

2. Trú í almennri merkingu (*fides quæ creditur*) táknar þær kenningar, er trúfélag, kristið eða ókristið, telur sannar án þess að rétt rök þurfi að vera að þeim

leidd. Trú, miðuð við einstaklinginn, er það, sem hann fyrir sitt leyti játar salt og rétt. Lögin geta venjulega ekki tekið það til greina, hverju einstaklingur trúir fyrir sitt leyti, heldur verður að fara eftir því, hvaða trú hann segist játa, og til hvaða trúfélags hann lætur telja sig. Lögin verða að fara eftir því, hvað fram hefir komið hið ytra, en ekki eftir því, hvað einstaklingarnir hugsa eingöngu.

3. Kirkjuréttinn varðar ekki heldur um trúfélög alment, fremur en trú einstaklinganna. Félagið verður að hafa fengið einskonar opinbert snið á sig til þess að lýsa eigi reglum þess í kirkjuréttinum. Þetta fæst með því, að kosning félagsins á presti eða forstöðumanni þess sé staðfest af þar til bæru stjórnarvaldi. Þangað til er félagið að mestu leyti eins og hvert annað einkafélag.

II. 1. Í Kirkjuréttinum ber þó að lýsa reglum lög-gjafarinnar um rétt manna til að hafa þá trú, sem þeim fellur sjálfum bezt í geð, og um heimild manna til að stofna trúfélög og hinum almennu reglum um áhrif trúar-skodana manna á réttarstöðu þeirra í þjóðfélaginu. Undir þetta heyrar og hinar almennu reglur um þjóðkirkju landsins.

2. Því næst verður kirkjurétturinn að geyma reglur laga um þau trúfélög, er hafa fengið lögbundið og viður-kent skipulag, og er fyrst þeirra þjóðkirkjan sjálf. Hún er landsstofnun, og er því ljóst, að mikill hluti kirkju-réttarins hlýtur að verða um hana. Afstöðu hennar gagn-vart landsstjórn og löggjöf og öðrum trúfélögum í land-inu, og svo réttarstöðu hennar gagnvart öðrum trúfélögum, verður að greina í kirkjuréttinum. Þær reglur, sem hér hafa verið nefndar, mætti einkum telja til hins »ytra« kirkjuréttar.

3. Auk þess ber að taka til meðferðar í kirkjurétt-inum þær lagareglur, sem geyma fyrirmæli um þjóna trú-félaga, einkum kennimenn þeirra, og þá fyrst og fremst kennimenn þjóðkirkjunnar, presta, prófasta og aðstoðar-presta, bæði um réttindi þeirra og skyldur, svo og rétt-

indi og skyldur venzlamanna þeirra að því leyti, sem staða þeirra fer að lögum eftir stöðu kennimannsins.

4. Loks ber að lýsa í kirkjuréttinum réttarákvæðunum um meðferð þeirra fjármuna, sem að fornu og nýju hafa verið einvörðungu eða mestmegnis ætlaðar til viðhalds kirkjunnar, svo sem um jarðir þær, sem kirkjum hafa verið ánaðnaðar, um meðferð sjálfra kirknanna o. s. frv.

5. Að framansögðu er ljóst, að jafnan, þar sem kirkjuréttarmál þarfnast úrlausnar, er kirkja eða trúfélag, beinlínis eða óbeinlínis, annar málsaðili, hvort sem stjórnarvöld eða einstakir menn eiga hlut að máli. Prest verður t. d. jafnframt að skoða þjón kirkjunnar, er hann ákveður, hvort gifta skuli hjón eða ekki, því að hjúskaparskilyrðin eru sum trúrækilegs eðlis. Honum er t. d. ekki skylt að gefa saman utanþjóðkirkjumenn í hjónaband. Annað mál er það, að löggjöfin hefir falið prestum ýms ótrúrækileg störf, t. d. sáttasemjarastörf, bólusetning fyrrum o. s. frv.

III. 1. Kirkjuréttinum hefir stundum verið skift á ýmsan hátt. Flestar eru þær skiftingar þýðingarlitlar og sumar öllu fremur villandi. Nefna má skiftinguna í *ytri* og *innri* kirkjurétt. Sú skifting er þó litilsvirði, og ekki löguð til þess að ráða efnisskipun kirkjuréttarins. Samband prests og brúðhjónaefna mundu menn t. d. telja til hins innri kirkjuréttar, en ef prestur nú neitaði að gefa hjón saman, gætu þau snúið sér til stjórnarvaldanna. Þau gætu tekið í taumana: sagt við prestinn, að annaðhvort skyldi hann vinna verkið eða sæta ákæru fyrir skyldubrot. Skifti stjórnarinnar og prestsins mundu heyra undir hinn ytri kirkjurétt. Hvað gripur svo í annað, að það verður ekki aðgreint.

2. Menn greindu og á milli *guðlegs* og *mannlegs* kirkjuréttar. Í katólskum sið nefndu menn kirkjulögin alment guðslög til aðgreiningar landslögnum. Guðlegan kirkjurétt hafa menn nefnt þær reglur, sem kirkjan telur komnar frá guði, t. d. ýms ákvæði biblíunnar, en hin

mannleg, er þjónar kirkjunnar eða löggjafarvald landanna hefir sett. Nú munu allir vera á einu máli um það, að allar lagareglur séu mannaverk, og því að eins til mannlegur réttur, og að ekkert geti orðið að lögum, nema það, sem löggjafarvald eða einstaklingar vilja, að verði það. Jafnvel þótt svo yrði talið, að biblían væri að einhverju leyti lög, þá yrði að benda á mannaþyrmsæli því til sönnunar, sbr. t. d. D. og N. L. 2—1.

3. *Almennur* kirkjuréttur er sá kallaður, sem gildir fyrir fleiri kirkjudeildir, en *sérstakur* sá, er gildir fyrir eina. Þessi skiftling er þýðingarlaus fyrir íslenskan kirkjurétt. Hann er þjóðleg fræðigrein, enda verður lítt talað um almennan mótmælenda kirkjurétt, því að sinn er síður í landi hverju. Í katólskum löndum er sami kirkjuréttur þar á móti gildandi í aðalatriðunum.

4. Fyrrum var og greint milli *náttúrlegs* og *setts* kirkjuréttar. Menn vildu hvervetna láta hinn svonefnda náttúrlega rétt ganga fyrir hinum, en nú er alment viðurkennt, að hinn setti («pósítivi») réttur, lög og venjur, gangi fyrir öðrum réttarheimildum.

5. Hér verður eingöngu lýst *núgildandi kirkjuréttarreglum*. *Saga kirkju og kirkjuréttar* heyrir undir sögu og réttarsögu. Afnumin eða úrelt réttarákvæði veita þó oft stuðning við skýringu gildandi réttar, og er því stundum nauðsynlegt að athuga þau í sambandi við hann.

IV. Kirkjurétturinn heyrir undir þá grein lögfræðfræðinnar, sem nefnd er «*opinber réttur*» til að greiningar *einkamálaréttinum*. Sumar greinar kirkjuréttarins heyra undir stjórnskipunarréttinn, t. d. almennar reglur stjksr. um trúfrelsi o. s. frv., sumar — og flestar — undir stjórnarfararsréttinn t. d. um stjórn kirkjumála, réttarstöðu presta o. s. frv. Sumar undir dómskaparéttinn, t. d. um «andlega» dómstóla svonefnda, og enn aðrar undir refsiréttinn, nokkur sérstök refsíákvæði um presta. Loks eru sum efni kirkjuréttarins hluti einkamálaréttarins, svo sem hjónabandslöggjöfin, en reglum laga þar um verður að lýsa í

kirkjuréttinum, af því að hjónavígsla er enn eitt embættisverk presta.

§ 2.

Réttarheimildir.

I. *Lögin.* Við úrlausn allra réttaratriða ber fyrst og fremst að fara eftir lögnum, enda þótt aðrar heimildir kynnu að vera til um efnið, lögum andstæðar. Um kirkjulög Íslands er mjög svo sama máli að skifta sem um önnur íslensk lög. Oft er vafasamt, hvaða lög gildi. Þetta á aðallega við um lög frá 17. og einkum 18. öld, enda var þá farið að heita hér dönskum og norskum lögum, sem aldrei höfðu verið lögleidd hér, og svo lét löggjafinn lögleiða heila lagabálka, án þess að þeir væri þinglesnir eða þýddir á íslenska tungu. Á 17. öld (1688) og oft síðan var gerð tilraun til að semja nýjan kristinrétt handa Íslandi, en það tókst aldrei að koma því verki í framkvæmd. D. og N. L. 2. bók, er hefir að geyma kirkjulög Danmerkur og Noregs, var þó aldrei lögleidd hér. Sumir héldu því reyndar fram, að ákvæði þeirra mætti nota til vara á Íslandi, en þetta er heimildarlaust, enda mótmælt af íslenskum lagamönnum.

Af lögum frá katólskum sið eru fá, er hafa nú þýðingu. En auðvitað eru þó mörg mjög merk lög frá þeim tíma. Nefna má: Lögin 1000 um kristnitökuna, I. um 1050 um stofnun biskupsstóls á Íslandi,¹⁾ tiundartögin 1096,²⁾ I c. 1100 um, að 2 skyldu vera biskupsstólar á Íslandi³⁾, kristinrétt Þorláks og Ketils biskups 1122—1133 (kristin-

1) Bps. I, 27, 55.

2) Íslb. Ara, 10. kap. Tiundarlögin eru gefin út af Jóni Sigurðssyni í Fornbréfas. I. bindi, og Vilhjálmí Finsen í Grágás (Konungsbók, Kbh. 1852, Staðarhólsbók, Kbh. 1879 og Skálholtsbók o. fl., Kbh. 1831).

3) Íslb., 10. kap., Bps. I, 68, sbr. 29.

rétt forna)¹⁾ og alþingislögin 1253 um, að guð slög skyldi ganga fyrir landslögum, þar er þau skildi á.²⁾

Eftir miðja 13. öld kemur Árni biskup Þorláksson til sögunnar (Staða-Árni). Árið 1275 fékk hann kristinnrétt sinn lögtekinn á alþingi »utan fá kapitula« (sjálfsagt ákvæðin um forræði kirkjueigna). Kristinnréttur þessi er alment nefndur kristinnréttur Árna biskups til aðgreiningar frá hinum eldra kristinnrétti.³⁾ Hann hlaut ekki formlegt gildi í Hólabiskupsdæmi fyrr en 1354⁴⁾ en hefir þó eflaust þegar verið fylgt þar að mestu, með því að hann var samræmari almennum katólskum kirkjurétti en hinn forni kristinnréttur. Frá 2. maí 1297 er hin nafnkunna sátt um forræði kirkjustaðanna.⁵⁾

Siðaskiftin voru að nafninu til lögtekin í Skálholtsbiskupsdæmi á alþingi 1541, og þar með kirkjusk. Kr. III. 23. sept. 1537⁶⁾, en í Hólabiskupsdæmi var hún ekki lögtekin fyrr en 1551, eins og kunnugt er. Með siðaskiftum varð gagngerð breyting á stjórn kirkjumála. Konungur tók þau mál nú undir sig, og biskuparnir urðu embættismenn hans. Aðalhlutverk löggjafarinnar eftir siðaskiftin var að skipa fyrir um hinn nýja sið, og útrýma því, er andstætt honum þótti.

Frá siðaskiftum til einveldisins (1662) er sægur kirkjulaðabóða⁷⁾. Eru sum gildandi enn. Nefna má: Kgsbr. um bann gegn afhendingu kirkjueigna 27. apr. 1556, kgsbr. 20. marz 1573 og 30. jan. 1574 um prófasta, kgsbr. 22. apr. 1579 um kirknafé, hjónabandsgr. 2. júní 1587, kgsbr.

1) Gefinn út í Grágás af Vilhjálmí Finsen.

2) Fornbréfas. I, Nr. 1. Sbr. og krr. Arna, 16. kap. og Bps. I, 718—719, 720.

3) Bps. I, 698. Kristinnréttur Árna er m. a. gefinn út í Norges gamle Love, V. bindi.

4) Kgsbr. 19. okt. 1354.

5) Fornbréfas. II, Nr. 167.

6) Gefin út af dr. Jóni Þorkelssyni í Fornbréfas. X. bindi.

7) Flest gefin út í lagasafni Magnúsar Ketilssonar, Kirkju-sögu Finns biskups eða Lovsamling for Island.

9. maí 1593 um hegðun presta, tilsk. 29. nóv. 1622, er lögleiddi hér kirkjusk. Kr. IV. frá 2. júlí 1607, kgsbr. 16. febr. 1621 um aldur presta, 15. maí 1638 um hegðun presta, tilsk. 10. des. 1646 um legorð presta, kgsbr. 3. maí 1650 um náðarár prestsekkna.

Mörg þeirra lagaboða, sem sett voru á einveldistímabilinu, eru enn í gildi. Helstu slík lög eru þessi: Kirkjusíðareglur Danmerkur og Noregs 25. júlí 1685, sem reyndar voru ekki lögleiddar hér á landi, en var fylgt í flestum greinum, en eru nú orðnar þýðingarlitlar. D. og N. L. 2—1 var að vísu ekki heldur lögleiddur hér, en hefir að sjálfsögðu haft þýðingu fyrir Ísland, með því að konungur skuldbatt sig þar til að þola enga aðra trú í ríkjum sínum og löndum en þá, er þar greinir, sbr. og §§ 6. og 7. Eftir 1740 voru þeir Harboe og Jón Þorkelsson Skálholtsrektor sendir til landsins í eftirlitsferð, kgsbr. 9. júní 1741, og eru flest eða öll hinna mörgu kirkjulagaboða, sem út komu milli 1740 og 1750 undan þeirra rifjum runnin. Meðal laga frá þessu tímabili má nefna: tilsk. 20. jan. 1736 um prófastsdóma, kgsbr. 9. júní 1741 § 8, er lögleiddi tilsk. 13. jan. 1736 um ferminguna, kgsbr. 29. maí og tilsk. s. d. 1744 um fermingu barna, helgidagahald og barnaspurningar, tilsk. 27. maí 1746 um húsvitjanir og skriftastól og altarisgöngur, tilsk. 3. júní s. á. um húsaga, hjónaband og um drykkjuskap presta, tilsk. 10. júní s. á. um stiftsprófasta, erbr. biskupa 1. júlí 1746 kgsbr. 19. maí 1747 um kirkjubækur, 5. apr. 1749 um löggildingu kirkjumáldaga, 5. marz 1751 um sölu kirkjeigna, 5. júní 1754 um forsæti i konsistorialréttinum, tilsk. 25. maí 1859 um fermingu, kgsbr. 18. apr. 1761 um prestssetur, 26. júní 1782 um afnám bannsetningar o. fl., tíundarreglugerð 17. júlí 1782, tilsk. 7. maí 1783 um skírninga, 17. júlí 1789 um úttekt prestssetra, 11. marz 1796 um hjónavígslur, 23. maí 1800 um leyfisbréf, 30. apr. 1824 um hjónaband, 21. des. 1831 um leyfisbréf o. fl., 6. jan. 1847

um fardagaár presta og 27. jan. s. á. um aukatekjur presta o. fl.

Með stjórnarskr. 5. jan. 1874 hefst nýtt tímabil í kirkjusögu landsins, en um lög frá þeim tíma verður nánar talað síðar.

II. *Alþingisdómar og samþyktir.* Eftir að landið var gengið konungi á hönd (1262—1264) gerði alþingi (lög-réttan) ýmsar samþyktir eða dæmdi dóma almenns efnis, er síðan voru haldnir sem lög væru, enda þótt ekki kæmi konungsstaðfesting til. Þessu valdi hélt alþingi alla tíð til 1700. Enn voru ýmsir merkilegir dómar dæmdir á þingum eða fundum úti um landið, og nutu sumir slíkir dómar sama gildis sem alþingisdómar, t. d. Bessastaðasamþykt 1. júlí 1555. Fæstar þessara heimilda hafa nú orðið verulega þýðingu, þó má nefna alþd. 8. júlí 1629 um prestsmötu.

III. *Samþyktir og dómar stjórnarvalda kirkjunnar*, svo sem *prestastefnusamþyktir bréf konungs, höfuðsmanna, biskupa, kancellisins, General-kirkju-inspektions-kollegiis*, og *dómsmálaráðaneytis Dana* (meðan þar var farið með kirkjumál landsins), *landshöfðingja* og *stjórnarráðsins*, hafa að sjálfsgöðu allmikla þýðingu sem réttarheimild, sýna hvernig lög o. s. frv. hafa verið skilin.

IV. *Dómar og úrskurðir dómstólanna* um kirkjumál, er undir þá hafa verið lögð til úrlausnar. Nú skera dómstólar að visu aðeins úr um, hvað sé rétt um ákveðið mál milli ákveðinna manna, en þeir sýna þó skilning dómstólanna á réttarheimildunum, enda líkur til, að samskonar mál muni verða dæmd á líkan hátt eftirleiðis, sem áður hefir verið gert.

V. *Venjur.* Þar, sem sömu aðferð hefir verið óslitið fylgt manna á meðal um langan tíma, myndast venjur (réttarvenjur). Þær geta orðið jafnbindandi og lögin, þó því að eins, að ekki sé ófrávikjanleg lög til um sama efni. Um kirkjumálavenjur gildir annars ekkert sérstakt.

VI. Þar sem hvorki lög né venjur ná til, en máls-

atriði er skylt þeim atriðum, sem einhver lög taka yfir, þá verður oft talsmál að dæma ólögákveðna tilfellið eftir þeim lögum, sem taka til hins lögákveðna, og er þá sagt, að farið sé eftir *analogiu* þeirra laga. Þetta getur jafnt borið við í kirkjuréttinum sem öðrum greinum réttarins. Sem dæmi mætti nefna það, að ekki er lögákveðið, hversu gamall maður þurfi að vera til þess að segjast úr þjóðkirkjunni, en aftur á móti segir í 1. nr. 9, 12. maí 1882 § 1, að maður verði að hafa náð 18 ára aldri til að geta leyst sóknarband. Er þá spurningin þessi, hvort nota megi regluna um leysingu sóknarbands per analogiam um úrsögn úr þjóðkirkjunni, eða hin almenna regla um forræði yfir sjálfum sjer (16 ára aldur) eigi að gilda um þetta atriði.

VII. Þegar alla eða mestalla stoð brestur í framangreindum heimildum, þá verður að fara eftir því, sem heppilegast og sanngjarnast má virðast (*ædli málsins*). Um kirkjumálefni gildir ekkert sérstakt að þessu leyti.

VIII. Öll kristin trúfélög byggja kenningar sínar og tilveru á *bíbliunni*, eða að minsta kosti þykjast gera það. Auk bíbliunnar hafa forystumenn trúfélaga samið ýms rit, sem svo hafa verið löggilt sem grundvallarrit (*játningarrit*) félagsins. Slik sameiginleg játningarrit öllum kristnum kirkjudeildum eru trúarjátningarnar 3, hin postullega, Athanasíusar og Niceujátningarnar, en önnur sameigin trúarrit hafa t. d. katólska kirkjan og mótmælenda kirkjan ekki. Páfinn í Róm er æðsti löggjafi rómversk-katólsku kirkjunnar, og orð hans óskeikul. Réttarákvæði þau, sem hann hefir sett eða veitt öðrum heimild til að setja, eru því rómversk katólsku kirkjunni lög. Réttarákvæði rómversk-katólsku kirkjunnar eru einu nafni nefnd »*jus canonicum*«. Allmikið safn þessara ákvæða er gefið út undir nafninu: »*Corpus juris canonici*«. — Katólkur kirkjuréttur hefir litla þýðingu fyrir íslenzkan kirkjurétt nú á dögum.

Lúterstrúarmenn sömdu og ýms rit, sem síðan hafa

verið gerð að játningarrítum í lúterskum löndum, svo sem eru *Augsborgarjátningin* (Confessio Augustana), *Varnarrít Augsborgarjátningarinnar* (Apologia Confessionis), *Smalkölzku trúargreinarnar* (Articuli Schmalcaldenses), *Fræði Lúthers hin meiri* (Catekismus major), *Fræði Lúthers hin minni* (Catekismus minor) og *Formula Concordiæ*. Um játningarrít þjóðkirkjunnar íslensku sjá §§ 6 og 7.

II. Kafli.

Almennar reglur um réttarþýðingu trúarskoðunar manna.

§ 3.

Almennar grundvallarreglur¹⁾.

I. Samkvæmt stj.skr. 5. jan. 1874 § 45 er hin evangeliska lúterska kirkja þjóðkirkja hér á landi, og er hinu opinbera að því leyti skylt að styðja hana og vernda. Landssjóður á því að leggja þessari kirkju fé, löggjafarvaldi og stjórn er skylt að annast alla stjórn og framkvæmdir í hennar þarfir o. s. frv.

II. Samkvæmt stj.skt. § 46, sbr. §47, er þó trúfrelsi hér á landi. Mönnum er ekki lögskylt að hallast að einni trúarskoðun fremur en annari. Annað mál er það, að sérstök trúarskoðun er stundum skilyrði þess, að njóta ýmsra réttinda í þjóðfélaginu, sjá § 4.

Í katólskum sið var hér trúarnauðung. Annarar trúarmenn máttu ekki dveljast í landi, villutrúarmenn voru fallnir í bann af sjálfu verkinu, voru ekki kirkjugræfir o. s. frv. Eftir siðaskifti var ekki öðrum en lúterskum mönnum leyfð landvist, og mjög hart tekið á villutrú að öðru leyti, sjá konungal. 14. nóv. 1665 § 1 og D. og N. L. 2—1, sbr. 6—1—3 o. fl., sbr. tilsk. 24. jan. 1838. Þessi lagaboð tóku til allra ríkja konungs og landa, enda

1) Sbr. Matzen III, 283.

skilin svo¹⁾. Með tilsk. 18. ág. og 17. nóv. 1786 og 13. júní 1787 II § 10 var borgurum í kaupstöðunum veitt trúfrelsi að nokkru, en utan kaupstaða hélzt gamla skipulagið að mestu til 1874. Þó máttu katólskir prestar — samkvæmt konungsleyfi hvert skifti — gefa saman hjón, tilsk. 30. apr. 1824 § 13, sbr. kgsbr. 27. des. 1827, og öllum trúfélögum var veitt vernd gegn smánunum með tilsk. 9. maí 1859 og Gyðingum leyfð landvist með l. 6. júlí 1857.

III. Um réttindi og skyldur manna *alment* segir stjkskr. § 47, að trúarskoðun þeirra skuli enga þýðingu hafa. Enginn má neins í missa fyrir sakir trúarskoðunar sinnar af borgaralegum eða þjóðlegum réttindum né heldur skorast undan neinni almennri félagsskyldu, sjá § 4. Það þarf því jafnan skýra heimild til þess að svifta menn réttindum eða leggja á þá kvaðir sakir trúarskoðunar þeirra.

§ 4.

Trúarskoðun manna, skyldur og réttindi.²⁾

Aðalfyrirmælið um þetta er stjkskr. 1874 § 47.

A. *Réttindi*. I. Stjórnarskr. nefnir að eins borgaraleg og þjóðleg réttindi, og á því ekki við *dvalarrétt* manna hér, því að sá réttur er alþjóðaréttareðlis. Ákvæði eldri laga um bann gegn dvöl einstakra manna eða þjóða, svo sem D. L. 6—1—3, og bann gegn veru Gyðinga hér, eru af numin, l. 6. júlí 1857 og alm. hegningarl. 25. júní 1869 § 310. Þar sem nú hin sérstöku bönn við dvöl katólskra og Gyðinga voru afnumin, og jafnframt hafði löngu áður verið leyfð dvöl í kaupstöðum annarar trúar mönnum, sjá § 3. II., þá er vafalaust ekki heimilt að meina mönnum landvist hér sakir trúarskoðunar þeirra. Hefir það og ekki verið gert, t. d. Mormónar. Annað mál er, að meina má mönnum landvist sakir drýgðra glæpa, t. d. dæma mann af landi brott samkvæmt alm. hegnl. § 17.

1) Sjá t. d. *Tíð stjrn.* I, 284—285, II, 56, 58—60, III, 98—99.

2) Sbr. Matzen III, 284.

II. *Borgaraleg réttindi.* Engin má neins í missa af borgaralegum réttindum sakir trúarskoðunar sinnar. Sem dæmi slíkra réttinda má nefna friðhelgi á sjálfum sér, eignum, mannorði, heimili, erfðaréttur, réttur til að staðfesta ráð sitt, foreldravald yfir börnum sínum, atvinnuréttindi, réttur til að njóta aðstoðar dómstóla og yfirvalda til verndar þessum réttindum o. s. frv. Í eldri lögum eru ýms ákvæði, sem ekki gátu samrímst hinum nýju reglum stj. og voru þau því afnumin með sérlægum eftir 1874. Enn skiltir trúarskoðun þó nokkru máli um einstök efni.

1. Fyrrum máttu óskirðir menn ekki taka arf, N. L. 5—2—30, 31, sbr. kgsbr. 17. febr. 1769. Skirn er nú ekki framfar skilyrði erfðaréttar, l. nr. 12. 24. ág. 1877.

2. Ekki er þjóðkirkjuprestum skylt að vígja utanþjóðkirkjumenn í hjónaband. Fyrir 1886 áttu þessir menn því mjög erfitt með að stofna hér lögmætt hjónaband, en l. nr. 4, 19. febr. 1886 bættu loks úr þessu. Um stofnun hjónabands eru reglur þær, sem hér skifta máli, þessar:

a. Ef bæði hjón eru í þjóðkirkjunni, verða þau alt af að láta prest gifta sig, en þó er presti ekki skylt að gifta hjón, nema þau hafi verið skirð, fermd og tekin til altaris, tilsk. 30. apr. 1824 § 4, 2., enda þótt þau teljist til þjóðkirkjunnar. Þótt enginn löghæfur prestur sé skyldur til að gifta slík hjón, eiga þau þó ekki rétt á, að valdsmaður geri það. Þeim er því annaðhvort að gera: segjast úr þjóðkirkjunni eða fullnægja áður nefndum skilyrðum til þess að presti sé skylt að vinna verkið.

b. Ef annaðhvort hjóna eða bæði eru utanþjóðkirkju¹⁾ t. d. annað Lúterstrúar, hitt aðventisti, bæði aðventistar, annað eða bæði trúlaus, er þeim rétt að valdsmaður (sýslumaður eða bæjarfógeti) gefi þau saman. Einnig verður hjónaband þeirra lögmætt, ef einhver prestur í þjóðkirkjunni vígir þau, l. 1886 §§ 1 og 7. Loks

1) Í lögfr. formálabók minni, Rvík 1911, bls. 46, hefir komist villa um þetta, og leiðréttist hún með þessu.

verður hjónaband utanþjóðkirkjumanna lögmætt, ef löggiltur prestur eða forstöðumaður utanþjóðkirkjusafnaðar vígir þá. l. 1886 § 13. Þess er ekki krafist, að hjónaefni tilheyri söfnuði þess prests eða forstöðumanns, sem vígsluna fremur. Svo virðist og nægilegt, að annað hjónaefna sé utanþjóðkirkju, en hitt í þjóðkirkjunni, sbr. orðin í § 13: »fyrir utanþjóðkirkjumenn«.

3. Skírn, altarisganga eða ferming er ekki hjónavígsluskilyrði, er valdsmaður eða löggiltur utanþjóðkirkju-prestur gefur hjón saman. l. 1886 § 11, sbr. og lhbr. 11. okt. 1893.

4. Samkvæmt l. 1886 § 11 jafngildir 14 ára aldur utanþjóðkirkjumanna fermingu um alt það, er til borgaralegra réttinda tekur. Ákvæði vinnuhjúatilsk. 26. jan. 1866 § 1, er segir, að ófermdur maður, þó að 16 ára gamall sé, megi ekki ráða sig í vist, nema með samþykki sóknarprestis síns, gildir ekki um utanþjóðkirkjumenn alment. Að eins mætti ef til vill ætla, að utanþjóðkirkjumenn, sem teljast til safnaðar, sem hefir löggiltan prest eða forstöðumann, þyrftu samþykki hans til vistráða undir sömu skilyrðum sem þjóðkirkjumenn, ef ferming er meðal helgisíða þess trúfélags. En þetta verður þó ekki álitid, af því að l. 1886 § 11 segja afdráttar- og undantekningarlaust, að 14 ára aldur utanþjóðkirkjumanna jafngildi fermingu. Af þessu verður sá munur á sjálfsforræði þjóðkirkjumanna og utanþjóðkirkjumanna, að hinir síðarnefndu geta ráðist í vist á eindæmi sitt, er þeir hafa náð 16 ára aldri, en hinir ekki án leysis sóknarprestis, ef þeir eru ófermdir, þótt 16 ára séu.

5. Um hjónaskilnað utanþjóðkirkjumanna gildir það, að ekki þurfa hjón, er annað þeirra eða bæði eru utanþjóðkirkju, að láta prest leita sátta milli sín um skilnaðinn, samkv. tilsk. 18. okt. 1811, sbr. tilsk. 30. apr. 1824 18, ef þau lýsa yfir því fyrir valdsmanni, að þau séu ekki bæði í þjóðkirkjunni, l. 1886 § 12. Ef nú hjón teljast bæði til utanþjóðkirkjusafnaðar, sem hefir löggiltan

prest eða forstöðumann, þá geta þau látið þann prest leita sátta með sér, en ekki er þetta þó skilyrði fyrir skilnaðinum eftir orðum l. 1886 § 12. Í Reykjavík hefir það verið venja, að prestur frikkirkjusafnadarins leitaði sátta milli hjóna, er bæði voru í hans söfnuði. Hinsvegar verða hjón, þótt annað eða bæði séu utanþjóðkirkju, að fara með dómsmál til hjónaskilnaðar fyrir lögskipaða sátta-nefnd eða dómstól eftir þar um settum reglum.

6. Um *foreldravald* utanþjóðkirkjumanna yfir börnum sínum gilda almennar reglur að mestu leyti. Þeim er ekki skylt að láta skíra börn sín, nema þau hafi undirgengist það með samningi sín á milli eða þau hafi skuldbundið sig til þess gagnvart landsstjórninni þegar þau gengu að eigast.¹⁾ Foreldrum, sem eru ekki í þjóðkirkjunni, er þó skylt að skýra sóknarpesti, þar sem börnin fæðast í sókn, frá fæðingu þeirra tafarlaust, og enn fremur eiga foreldrar að skýra presti frá nafni því, er þeir gefa börnum sínum, innan 12 vikna frá fæðingu þeirra. Gildir vottorð um slíkar nafngjafir sem skírnarvottorð. Brot gegn þessu ákvæði varðar 1—20 kr. sekt í fátækra sjóð. Tilkynningarskylda þessi hvílir á foreldrum báðum, ef nærstödd eru og gefin saman í hjónaband. Ef barn er óskilgetið, getur skyldan ekki hvílt á föðurnum, fyrr en hann hefir gengist við faðerninu eða það er sannað á annan hátt. Þangað til hlýtur skyldan að hvíla á móðurinni einni, eða þeim, sem í hennar stað koma. Þetta er öllum utanþjóðkirkju foreldrum jafn skylt, eftir orðum l. 1886, enda þótt þau séu bæði í trúfélagi, sem hefir löggiltan prest eða forstöðumann, l. 1886 § 10.

Um *uppfræðslu* barna utanþjóðkirkjumanna gilda og almennar reglur. Þeim er jafnskylt sem þjóðkirkjumönnum, að láta börn sín nema hið lögboðna nám, áður en þau hafi náð 10 eða 14 ára aldri, samkv. l. nr. 59, 22. nóv. 1907 §§ 1 og 2. Þó eru börn, sem alast upp utan

1) Sbr. rgjbr. 12 marz 1879 (Stjtið. B. 1879, bls. 57).

þjóðkirkju, undanþegin trúarbragðanámi í alþjóðlegum skólum, l. 1886 § 11, og verða þær kröfur til trúarbragðapækkingar, er settar eru í l. nr. 59, 22. nóv. 1907 §§ 2 og 3, ekki gerðar til barna utanþjóðkirkjumannna, enda má sleppa kristinsdómsfræðslu í farskólum og föstum skólum, ef skólanefnd eða fræðslunefnd telur það heppilegt, s. l. Um rétt foreldra til ákvæðis um trúarbragðauppeldi barna sinna gilda þessar reglur, samkv. l. 1886 §§ 8 og 9.

a. Lögin hafa ekkert ákvæði um það að geyma, ef barn er fætt óskilgetið, og annaðhvort foreldra eða bæði eru utanþjóðkirkju. Móðirin hefir hér foreldravaldið yfir barninu, og verður þá að ætla, að hún verði annaðhvort að ala barnið upp í trú sjálfrar sín eða í trú þjóðkirkjunnar, samkvæmt analogiu l. 1886 §§ 8 og 9. Ef móðirin læzt og faðirinn fær þá foreldravald yfir barninu, þá virðist líka verða að fara eftir analogiu l. 1886 § 9. Ef foreldrarnir eigast eftir fæðingu barnsins, þá hefir faðir fengið foreldravald yfir barninu, og fer eftir það um ákvörðunarrétt þeirra um trúaruppeldi barnsins frá því, eins og ef barnið hefði verið fætt skilgetið.

b. L. 1886 láta bæði um mælt um það, hvernig fara skuli um trúarbragðafræðslu barna 1) hjóna, er bæði eru í þjóðkirkjunni, 2) utanþjóðkirkjuhjóna og 3) hjóna, er skifta um trúarbrögð, síðan þau gengu að eigast.

1. Ef bæði hjónin voru í þjóðkirkjunni, er þau gengu að eigast, og þau hafa engan samning gert með sér um trúarbragðauppeldi barna sinna, þá er hvoru um sig rétt að krefjast þess, að börnin alist upp í trú þjóðkirkjunnar, l. 1886 § 9. Gert er ráð fyrir því, að hjón geti gert löglegan samning um það, að börn þeirra alist upp í annari trú en þjóðkirkjutrúnni. En ekki eru þó sett nánari fyrirmæli um það, hvenær slíkur samningur verður gildur. Nú eru utanþjóðkirkjumenn, sem láta valdsmenn gefa sig í hjónaband, bundin við að ala börn sín, annaðhvort upp í trú þjóðkirkjunnar eða í þeim trúarbrögðum, er annaðhvort foreldra hefir. Ef nú þjóðkirkjuhjónaefni hefðu

ótakmarkað vald til að gera fyrirfram samninga um trúarbragðauppheldi barna sinna, þá yrði hið mesta ósamræmi í þessu efni milli ákvæða laganna um þjóðkirkjumenn og utanþjóðkirkjumenn. Með því að utanþjóðkirkjumenn eru bundnir við að ala börn sín annaðhvort upp í trú sjálfra sín eða í trú þjóðkirkjunnar, þá væri það undarlegt, ef þjóðkirkjuhjónaefni hefðu alveg frjálsar hendur um það, í hvaða trúarbrögðum þau uppælu börn sín. Þess vegna virðast þjóðkirkjuhjónaefni ekki geta löglega samið sín á meðal um þetta öðru vísi en svo, að börnin verði alin upp annað hvort í trú þjóðkirkjunnar eða þeirri nánar ákveðnu trú, er annaðhvort þeirra eða bæðu kynnu síðar að taka. Annars er auðsætt, að hvorugt hefir í þessu efni meira vald en hitt til að viltja frá lögunum eða gerðum samningum um barnafræðsluna, meðan bæði hafa foreldravaldið yfir börnunum. Ef t. d. maðururinn neitar að láta skíra barn sitt í trú þjóðkirkjunnar, og eigi hefir verið öðruvísi löglega samið, þá mundi konunni vera rétt að láta gera það upp á eindæmi sitt. Gagnvart hinu opinbera virðist foreldrunum skylt að fræða barnið upp í trúbrögðum þjóðkirkjunnar, meðan þau teljast bæði til þess trúfélags. Þó eru nú engin refsíákvæði til þess að knýja foreldrana til að fullnægja þessari skyldu, nema að því leyti, sem brot þeirra kæmu undir l. nr. 59, 1907 §§ 6, 2 og 14. Foreldrar verða fráleitt knúðir með dómi til að láta skíra börn sín í trú þjóðkirkjunnar eða láta ferma þau. Hinsvegar mundi valdstjórnin geta svift foreldra valdi yfir börnum sínum, ef þeir vanræktu að afla börnunum lögboðinnar fræðslu, þar á meðal fræðslu í trúarefnum. Mundi valdsstjórnin af þeim sökum geta tekið börnin frá foreldrunum, sbr. l. 1907 §§ 17 og 18.

2. Þegar hjónaefni utanþjóðkirkju láta vígjast fyrir valdsmanni eða á annan hátt, skulu þau, áður en vígslan fer fram, skýra honum frá því, í hvaða trúarbrögðum ala skuli upp börn þau, er þau eignast saman, en ekki mega þau ala börnin upp í öðrum trúarbrögðum en trú þjóð-

kirkjunnar eða þeirri trú, sem annaðhvort, eða bæði þeirra, hefir. Ákvörðun þeirra um þetta efni getur hvorugt þeirra einhliða breytt, meðan bæði lifa og hvorugt hefir mist foreldravald yfir börnunum. En með samkomulagi sín á milli geta þau breytt henni, þó með þeirri takmörkun, að jafnan eru þau bundin við að uppfærða börnin annaðhvort í þeirri trú, er annaðhvort, eða bæði þeirra, hefir, eða í trú þjóðkirkjunnar, l. 1886 § 8. — Engin refsíákvæði eru sett til að knýja foreldra í þessu efni, sbr. 1. að ofan.

3. Nú hafa foreldrar breytt trúskoðun sinni, síðan þau gengu að eigast, og mega þau þá breyta hinni upphaflegu ákvörðun um trúfræðslu barnanna, ef þau verða á það sátt, þó svo, að börnin alist annaðhvort upp í trú annarshvors foreldranna eða í trú þjóðkirkjunnar, l. 1886 §§ 8 og 9.

4. Þá eru loks fyrirmæli um trúfræðslu barna, ef annaðhvort foreldra er látið eða hefir mist foreldravaldið yfir börnunum. Ef foreldrarnir hafa báðir verið í þjóðkirkjunni, og það þeirra, sem eftir lifir eða hefir foreldravald yfir börnunum, heldur áfram að vera í því trúfélagi, þá verður ekki breytt til um trúaruppeldi barnanna. En ef foreldrið gengur úr þjóðkirkjunni, þá má það ala börn sín upp í þeirri trú, er það sjálft hefir. Til þessarar ákvörðunar þarf þó samþykki ráðherra (áður landshöfðingja). Ef hjón eru bæði utan þjóðkirkju og annað þeirra er látið eða hefir mist forræði yfir börnunum, þá verður fyrri ákvörðun um trúaruppeldi barnanna breytt eftir sömu reglum, sem sagt var um þjóðkirkjuforeldra. Þó er það ekki skilyrði slíkrar breytingar, að foreldrið, sem eftir lifir eða hefir foreldravaldið, hafi skift um trúarskoðun. Það getur samt sem áður fengið leyfi ráðherra til að ala barnið upp í annari trú en foreldrarnir höfðu í öndverðu ákveðið, þó með þeirri takmörkun, sem alt af er sett, að börnin séu annaðhvort alin upp í trú þjóðkirkjunnar eða trú annarshvors foreldranna, l. 1886 §§ 8 og 9.

5. L. 1886 hafa ekkert ákvæði að geyma um það,

ef báðir foreldrarnir eru látnir eða hafa bæði mist foreldravaldið yfir börnunum. Eftir analogiu laganna um breytingu á ákvörðun foreldra um trúaruppeldi barna, virðist mega ætla, að slíkri ákvörðun þeirra megi þá breyta, innan áðurnefndra takmarka, með samþykki þess eða þeirra, sem hafa fengið foreldravaldið yfir börnunum, og samþykki ráðherra. Þó ber hér við að athuga það, að sá, er fengið hefir foreldravaldið yfir barni með samningi við foreldri þess, fær fráleitt þenna ákvörðunarétt yfir barninu, meðan annaðhvort foreldra þess lifir og hefir ekki af öðrum ástæðum mist forræði yfir barninu.

III. »Þjóðleg« réttindi. Almenna reglan er hér, að trúarskoðun manns á engin áhrif að hafa á nautn þessara réttinda. Sem dæmi þjóðlegra réttinda má nefna kosningarrétt og kjörgengi til alþingis, sveitarstjórna, sýslunefnda, bæjarstjórna og annara slíkra starfa í almenningssparfir, rétt til embætta, til styrks af almanna fé, t. d. elli-styrks, fátækrastyrks, námstyrks á alþjóðlegum skólum o. s. frv. Þesskonar réttindi, sem hér er um að tefla, eru oft kölluð pólitísk réttindi í daglegu tali.

Þrátt fyrir hina áðurnefndu almennu reglu í stjórnskránni, hlýtur ákveðin trúarskoðun enn þá stundum að vera skilyrði til þess, að menn megi njóta sumra þessara réttinda. Það hlýtur að vera brýnt skilyrði, að maður sé þjóðkirkjutráur, til þess að geta fengið ýms embætti hér á landi eða gegnt ýmsum opinberum störfum. Í öðrum tilfellum verður þess að vísu ekki krafist, að maður sé þjóðkirkjutráur, heldur að eins að hann sé kristinn maður eða jafnvel aðeins þess, að hann trúi á guð.

Með því að það er almenna reglan, að menn fái notið hinna svonefndu pólitísku réttinda án þess að trúarskoðun þeirra komi til greina, þá nægir að athuga þau tilfelli, þar sem gera verður undantekningu frá þeirri reglu.

1. Um veraldleg embætti eða sýslanir skal það greint, er nú segir:

Konungur Danmerkur, sem er hinn sami sem Íslands,

verður að vera í þjóðkirkjunni dönsku, en hún byggist á sama grundvelli sem þjóðkirkjan hér á landi, grvl. Dana 5. júní 1849 6 § og endurskoðuð grvl. 28. júlí 1866 § 5. Sama gildir um *rikisstjóra*, samkv. l. 11. febr. 1871 § 5. Ríkisstjóri í fjarveru konungs eða forföllum er líka hinn sami í báðum löndunum, Íslandi og Danmörk. — Ennfremur er það vafasamt, hvort *ráðherra Íslands* þurfi ekki að vera þjóðkirkjutruar. Meðan ríkinu er skylt að styðja ákveðna kirkju, og meðan landsstjórnin hefir forræði þeirrar kirkju og stjórn, þá virðist það óhjákvæmileg krafa, að ráðherrann sé þeirrar trúar, því að annars mundi verða hætt á því, að hann gætti miður en skyldi hagsmuna þjóðkirkjunnar, þar sem þeir kynnu að brjóta bág við hagsmuni ríkisins. Ennfremur væri, ef til vill, ástæða til þess að gera sömu kröfu til *landritara*, með því að hann á stundum að gegna ráðherraembættinu á sína ábyrgð, samkv. l. nr. 16, 3. okt. 1903 § 1. Það mun þó verða undantekning, að til þessa þurfi að koma, og embættisathafnir landritara yrðu að eins til bráðabirgða, aðallega fólgnar í því að halda í horfinu um nauðsynlegar framkvæmda-athafnir. — Um *embættismenn* gildir enn sú regla alment, að þeir eiga að vinna eið að stjórnarskránni, stjskr. 1874 § 4 og l. nr. 29, 11. júlí 1911 § 1. Sá eiður er í því fölginn, að embættismaðurinn leggur það við guðs nafn, að halda stjórnskipunarlög landsins. Embættismaðurinn getur því með góðri samvizku unnið þetta heit, ef hann að eins trúir á guð, og þarf því ekki að vera í þjóðkirkjunni til þess að vinna það. *Sýslunarmenn*, t. d. sáttanefndarmenn, vinna nú eigi framar eið, heldur leggja það undir drengskap sinn, að rækja starfann trúlega, l. nr. 29, 11. júlí 1911 § 1, og kemur því alls ekki til greina trúarskoðun þeirra. Þar á móti verða alþingismenn enn að vinna eið að stjórnarskránni, samkv. § 30, sbr. l. 1911 § 1. Um eið *alþingismanna* er sama að segja sem um eið embættismanna alment, að hann geta allir unnið, sem trúa á guð. Þá er sérstaklega spurning um *dómara alment*. Það er auðvitað,

að dómendur í prófasts- og synodalrétti verða að vera þjóðkirkjutrúar, með því að þeir eiga að dæma um rétttrúnað og embættishegðun þjóðkirkjupresta. Enginn sýslumaður né heldur dómstjóri landsýslisdómsins mundi vera hæfur í þann dóm, nema hann væri þjóðkirkjumaður. Þar af leiðir þó alls ekki, að þessum mönnum sé þjóðkirkjutrú embættisskilyrði, með því að jafnan mundi verða auðfenginn maður í stað þeirra, þá sjaldan er dæma þyrfti mál í prófasts- eða sýnodalrétti. Aftur á móti er ef til vill annað atriði, sem kynni að gera þá kröfu nauðsynlega, að héraðsdómarar alment yrðu að vera þjóðkirkjutrúar eða að minsta kosti játa þrenningarlærdóminn réttan, því að eins og kunnugt er, eiðfesta þessir dómarar vitni, matsmenn og málsaðilja. Vitni o. s. frv., sem eru í einhverju trúfélagi, eða einhverja trú játa, skulu enn vinna eið að skýrslu sinni á sama hátt sem hingað til hefir tíðkast, l. nr. 29, 1911 § 2, sbr. § 3, og enn er dómara, samkv. l. 1911 § 4, skylt að lesa upp fyrir slíkum vitnum áminningaræðuna í tilsk. 22. sept. 1846, en sú ræða er fullkomlega kirkjuleg. Mundu sumir menn kalla hneyksli, ef vitanlega vantrúaður dómari eiðfesti menn á þenna hátt. En í raun rétttri skiftir það þó mestu máli, hverju sá trúir, sem eiðinn vinnur, en ekki það, hverju dómariinn trúir. Í annan stað liggur jöfn hegningarábyrgð lögum samkvæmt við rangri skýrslu fyrir dómi, hvort sem dómariinn er trúaður eða ekki. Tryggingin á aðallega að felast í því, að dómariinn á að vera vandaður og heiðvirður maður og að *vitninu* sé ljós bæði siðferðisleg og lagaleg þýðing eiðsins. \ Pað er því varla rétt að setja dómurum nokkur trúarskilyrði, eigi einu sinni, að þeir þurfi að vera kristnir. — *Skólakennarar*, er kristin fræði eiga að kenna í landsskólum, t. d. hinum almenna mentaskóla, kennara- og barnaskólum, verða að sjálfsögðu að vera kristnir og líklega einnig að tilheyra þjóðkirkjunni, því að þeir eiga einmitt að kenna lærdóma hennar. Þar á móti þurfa *fræðslu- og skólanefndarmenn* eflaust eigi að

fullnægja neinum trúarskilyrðum, enda má alveg sleppa trúarbragðakenslu í þessum skólum, ef þessar nefndir vilja svo vera láta, samkv. l. nr. 59, 22. nóv. 1907 § 3. *Kosningarréttur og kjörgengi til sóknarnefnda* er bundinn því skilyrði, að maður sé í þjóðkirkjunni, l. nr. 36, 16. nóv. 1907 § 5. Sama er um *safnaðarfulltrúa*, s. l. § 16, og vafalaust um *medhjálpara*. Ennfremur hafa *þjóðkirkjumenn* einir rétt til að *kjósa sóknarpresta þjóðkirkjunnar*, samkv. l. nr. 28, 16. nóv. 1907 § 2, sbr. l. nr. 36, s. d. § 4. Að eins kristnir menn mega *skira skemri skirn*, Krr. Arna, 9. kap., sbr. og tilsk. 30. maí 1828 § 17, og vera skirnarvottar, sbr. s. tilsk. § 3, sbr. Hsb. IV—1.

2. Um rétt til *kennimannsstöðu* í *þjóðkirkjunni* gildir það auðvitað undantekningarlaust, að *þjóðkirkjutrú* er ófrávikjanlegt skilyrði. Þetta gildir fyrst og fremst um *biskup landsins*, því að bæði á hann alment að hafa eftirlit með réttrúnaði presta og fremja sjálfur helgiathafnir kirkjunnar sumar, svo sem prestvigslu og biskupsvigslu, sjá § 15. III. Sama skilyrði verður að gera til *vigslubiskupanna* svonefndu, er skipaðir eru samkv. l. nr. 38, 30. júlí 1909, *prófasta, presta og aðstodarpresta* í *þjóðkirkjunni*. Þjóðkirkjutrú er bæði skilyrði til þess að geta fengið kennimannsembætti í *þjóðkirkjunni* og til að halda því, sbr. l. nr. 48, 16. nóv. 1907 § 9. Loks er einsætt, að *kennarar* í *guðfræði við háskólann* verða að vera *þjóðkirkjutrúar*, með því að það er skyldustarf þeirra, að búa kennimannaefni hennar undir kennimannsstarfann. Enn fremur má geta þess, að *uppgjafaprestar* *þjóðkirkjunnar* missa eftirlaunarétt sinn, ef þeir verða berir að því að kasta trú *þjóðkirkjunnar*, l. nr. 48, 16. nóv. 1907 § 9.

B. *Skyldur*. Samkv. stjkskr. § 47 er það almenna reglan, að ekki skiftir máli í þessu efni, hverrar trúar maður er. Það er ekki hægt að leggja á hann skyldur, sem ekki hvíla á mönnum alment, sakir trúarskoðunar hans né heldur að undanþiggja hann frá borgaraskyldum af þeim ástæðum. Menn verða því að hlíta landslögum

alment án þess, að til greina komi trúarskoðun þeirra, enda þótt eitthvað í þeim brjóti bág við kreddur þeirra eða þess trúfélags, er þeir teljast til, sbr. almenn hegningarlög 25. júní 1869 § 43. Þess vegna verða t. d. Aðventistar að hlýðnast helgidagalöggjöf landsins, enda þótt þeir haldi sjálfir helgan laugardaginn, Mormóni yrði hér dæmdur til refsingar og hjónaband hans ónýtt, landslögum samkvæmt, ef hann drýgði hér fjölkvæni, Kvekari yrði dæmdur í þingvitisbætur, ef hann ynni ekki eið að vitnaskýrslu sinni, ef þess yrði krafist o. s. frv. Kvadir þær, er alment hvíla á mönnum til starfa í þarfir þjóðfélagsins, hvíla jafnt á þeim alveg án þess, að til greina komi trúarskoðun þeirra. Menn eru t. d. jafnt skyldir til að taka að sér starfann sem hreppsnefndarmaður, sýslunefndarmaður, bæjarfulltrúi, sáttasemjari, störf sem meðdómandi í landamerkjadómi eða dómum samkv. N. L. 1—7—1 og 1—5—20, hverrar trúar sem þeir eru. Utanþjóðkirkjumönnum er jafnskýlt sem þjóðkirkjumönnum að mæta sem vitni fyrir rétti eða gegna starfa sem mats- eða skoðunarmaður. Og þótt einhver þættist ekki mega vinna eið sakir trúarskoðunnar sinnar, þá gætu dómstólarnir engu að síður látið úrslit einkamáls, þar sem hann væri aðili, vera kominn undir eiði hans. Ef hann ynni ekki eiðinn, mundi það hafa sömu þýðingu sem ella, þá, að hann tapaði málinu. Ef vitni, matsmaður o. s. frv. er ekki í neinu trúfélagi, sem hér er í landi, og jatar enga trú, þarf hann þó ekki að vinna eið, heldur aðeins staðfesta framburð sinn með drengskaparorði sínu, l. nr. 29, 11. júlí 1911 § 3. Hvert það vitni o. s. frv., sem er í einhverju trúfélagi, sem er hér á landi, eða jatar yfirhöfuð einhverja trú, skal jafnan staðfesta framburð sinn með eiði, samkv. l. 1911 § 2, sbr. § 4, með upplýftingu þriggja fingra hægri handar sinnar og leggja sannindi skýrslu sinnar við guðs nafn.

Með því að utanþjóðkirkjumenn eru óhæfir til að gegna ýmsum embættum og störfum í almenningsþarfir, munu þeir ekki heldur vera skyldir að gegna þeim störf-

um, jafnvel þótt menn vildu trúa þeim fyrir þeim. Utanþjóðkirkjumaður mundi t. d. ekki vera skyldur til að vera í sóknarnefnd, safnaðarfulltrúi eða meðhjálpari o. s. frv.

Enn fremur eru menn skyldir til fjárframlaga í almenningssjóði, án þess að tekin sé til greina trúarskoðun þeirra, eftir sömu reglum sem þjóðkirkjumenn, t. d. til að greiða aukaútsvar, skatta til sveitar, bæja eða lands-sjóðs, hvort sem gjaldið hvílir jafnframt á eignum þeirra eða einungis á sjálfum þeim, t. d. lóðargjald, húsaskattur, ellistyrktarsjóðsgjald o. s. frv. Um gjaldskyldu utanþjóðkirkjumanna til prestlaunasjóðs og kirkju gilda þó nokkrar sérreglur um þá utanþjóðkirkjumenn, sem hafa löggiltan prest eða forstöðumann. Þeir einstaklingar, sem eru í einhverju slíku trúfélagi, eru ekki skyldir að gjalda til prestlaunasjóðs eða kirkju. Þó er þetta gjaldfrelsi bundið því skilyrði, að framlög safnaðar þess, er hlut á að máli, til prests síns og kirkju, nemi árlega 2 kr. 25 aurum á hvern safnaðarlim, 15 ára eða eldri, l. nr. 40, 30. júlí 1909 §§ 2, 2. og 7, 2., eða með öðrum orðum: utanþjóðkirkjumenn verða að greiða til jafnaðar eins mikið á mann til þarfa síns safnaðar og þjóðkirkjumenn greiða minnst til sinnar sóknarkirkju og í prestlaunasjóð. Þar sem hin svonefndu sóknargjöld, samkvæmt l. nr. 40, 30. júlí 1909, miðast við fardaga-árið, þá hefir stjórnarráðið með bréfi 28. maí 1910, skorið svo úr, að þeir, sem vilja njóta gjaldfrelsis til þarfa þjóðkirkjunnar næsta fardaga-ár, verði að hafa sagst úr henni fyrir fardaga eða í fardögum það ár, og hafa á sama tíma gengið í annað trúfélag, sem fengið hefur sér löggiltan prest eða forstöðumann. Þetta stjórnarráðsbréf er þó aðeins leiðbeining fyrir innheimtumenn sóknargjaldanna, þar til dómstólarnir kynnu að skera úr málinu, því að þeir mundu einir vera bærir að úrskurða um gjaldskyldu manna til prestlaunasjóðs og kirkju, á sama hátt sem um gjaldskyldu manna annars, nema berum orðum sé öðruvísi um mælt í lögum. Stjórnarráðið skortir vald til þess að veita bindandi úrskurð um

Þetta mál. Utanþjóðkirkjumaður er skyldur að greiða *all* gjaldið, samkv. l. 1909, kr. 2,25 að minsta kosti, til þjóðkirkjunnar, ef ekki kemur a. m. k. svo hátt ársgjald á hvern safnaðarfélagaga hans, 15 ára eða eldri, jafnvel þótt hann sjálfur gjaldi svo mikið eða meira fyrir sig og sína. Skýrsla stjórnar utanþjóðkirkjusafnaðar um gjald safnaðarmanna ætti að nægja sem sönnun fyrir gjaldbæð félagsmanna til safnaðarins þarfa.

Einnig getur svo farið, að utanþjóðkirkju húsráðandi verði að leggja út gjald til prestlaunasjóðs og kirkju fyrir aðra, sem hjá honum dveljast, samkv. l. 1909 § 10. — Ef utanþjóðkirkjusófnuður skiftir um prest, njóta safnaðarmenn undanþágu frá gjaldskyldu, þar til þeir hafa fengið sér annan, en þó aldrei lengur en 6 mánuði, l. nr. 6, 4. marz 1904 § 2.

§ 5.

Almennar reglur um guðspjónustufrelsi.¹⁾

Það er auðsætt, að hverjum einstökum manni er heimilt að ákalla og þjóna þeim guði, er hann vill, í kyrrþey. En þótt svo sé, þá væri kröfunni um trúfrelsi ekki þar með fullnægt, því að þar með væri ekkert sagt um rétt manna til þess að mynda *félagsskap* í því skyni. Án þess réttar gætu utanþjóðkirkjumenn ekki fullnægt trúarþörf sinni né hlynt nægilega að trú sinni.

Aðalákvæðið um þetta er í stjórnarskr. 1874 § 46. Þar segir svo: »*Landsmenn eiga rétt á að stofna félög til að þjóna guði með þeim hætti, sem best á við sannfæringu hvers eins, þó má ekki kenna eða fremja neitt, sem er gagnstætt góðu siðferði eða allsherjarreglu.*«

a. Stjórnarskráin § 46 segir, að »*landsmenn*« megi stofna félög o. s. frv. Með þessu orði er eflaust ekki að eins átt við þá, sem hér eru búsettir á landi eða hafa réttindi innborinna manna, samkv. tilsk. 15. jan. 1776, kgl. augl. 11. maí 1898 og 10. apr. 1908, eða þá, sem hafa með

1) Sbr. Matzen III, 284.

dvöl sinni hér öðlast ýms réttindi, er þeir höfðu eigi áður, sbr. t. d. alm. hegningarlög 25. júní 1869 § 17, stjórnarskrá 1874 §§ 17 og 18, l. nr. 44, 1905 § 37, sbr. og l. 28, 7. nóv. 1879 § 3, heldur alla þá, er dveljast hér lengur eða skemur, án þess að frekari skilyrði verði til þeirra sett, og það án þess, að þeir eigi í raun rétttri dvalarrétt hér á landi. Útlendingur, sem gerður hefði verið rækur af landi brott með dómi samkv. hegningarl. § 17, mundi eiga rétt á því að þjóna guði sínum, þangað til hann væri fluttur brott af landinu, innan takmarka stjkskr. § 46. »Landsmenn« tekur því til allra þeirra, sem *dveljast* hér á landi lengur eða skemur, án þess að til greina komi staða þeirra að öðru leyti.

b. Stjkskr. § 46 heimilar mönnum að stofna »félög« í því skyni að þjóna guði sínum. Þó að þetta ákvæði væri ekki í stjkskr., þá leiddi að vísu alls ekki af því, að slíkur félagsskapur væri ólöglegur, heldur að eins það, að hann færi að öllu eftir stjkskr. § 55. Almenna löggjafarvaldið gæti þá ákveðið með lögum, að félagsstofnun í guðspjónustuskyni væri ólögleg. En með því að stjkskr. hefir sjálf í § 46 lýst yfir því, að slík félagsstofnun sé lögleg og á þann hátt sett þessi félög *sérstaklega* undir vernd sína, þá verður mönnum ekki bannað að stofna trúarbragðafélög innan takmarka stjkskr. § 46, nema þeirri grein væri fyrst breytt, samkvæmt ákvæðum stjkskr. § 61. Munurinn milli *trúfélaga* annarsvegar og *félaga alment* hinsvegar er því sá, að almenna löggjafarvaldið getur með venjulegum lögum lýst tilgang almenns félags ólöglegan, t. d. félagsstofnun í þeim tilgangi, að flytja til landsins, brugga eða verzla með áfenga drykki, sbr. l. nr. 5, 12. jan. 1900, l. nr. 41, 1907 § 1, og l. nr. 44, 30. júlí 1909, en þann tilgang félags, að þjóna guði, getur almenna löggjafarvaldið ekki lýst ólöglegan. Hinsvegar getur almenna löggjafarvaldið auðvitað lýst það *atferli*, er trúfélagið kann að hafa við guðspjónustugerð sína, eða þær siðferðisreglur, er það kynni að halda fram, ólöglegar eða ósæmilegar,

því að slíkt byggist bæði á landslögum alment og á siðferðistilfinningum þjóðarinnar. Löggjöfin hefir t. d. bannað fleirkvæni, og trúfélag, er kennir réttmæti þess, gætu yfirvöldin því bannað hér á landi. Af þessari ástæðu sést það, að almenna löggjafarvaldið eða framkvæmdarvaldið þarf ekki að standa uppi alveg varnarlaust gagnvart hverjum ósóma, sem einhverju svokölluðu trúfélagi kynni að hugkvæmast að fremja undir því yfirskeyni, að það væri trúfélag og nyti helgi samkv. stjkskr. § 46.

c. Tilgangur félagsins verður að vera að »þjóna«, *gudi* sbr. orð stjkskr. »til að«. Að því leyti, sem trúfélag kynni að hafa jafnframt einhvern annan tilgang, t. d. hjúkrunarstarfsemi, skólalald, útbreiðslu einhverra þjóðhagskenninga, vísindastarfsemi o. s. frv., þá nyti það ekki að þessu leyti verndar samkv. stjkskr. § 46, heldur § 55. Hinsvegar er það vafasamt, hvort félag, sem hefir, auk guðsþjónustunnar, það takmark að breiða út trúarlærdóma sína (trúboð, »propaganda«), nýtur verndar samkv. § 46. Ef svo væri, þá gæti almenna löggjafarvaldið ekki lýst trúboð ólöglegt. En ef trúboðsfélög njóta hér ekki verndar eftir § 46, þá falla þau undir § 55. Það er að visu svo, að trúboð er eftir skoðun trúboðanna sjálfragert í því skyni, að þjóna guði þeirra, en stjórnarskráin mun þó varla taka til trúboðsfélaga, heldur munu orðin: »til að þjóna guði« merkja það í stjkskr., sem þau tákna í daglegu tali: Guðsþjónustugerð, samkomur manna í þeim tilgangi að lofa guð sinn og ákalla, eftir þeim reglum, sem því trúfélagi þykir hlýða. Trúboðsfélög njóta því að eins verndar eftir stjkskr. § 55, og trúboðsamkomur auðvitað eftir þeim reglum, sem settar eru í stjkskr. § 56¹⁾.

d. Félagið verður því næst að vera stofnað til að þjóna »guði«. Ákvæðið stjkskr. § 46 tekur þess vegna varla til fleirgyðistrúbragða svonefndra. Fleirgyðistrúfélög,

1) Sjá til samanburðar skilning stjórnarinnar á tilsk. 17. nóv. 1786 § 1, Tið. stjmal. II, 58—60, 207—208.

stofnuð hér á landi, mundu því ekki njóta verndar samkvæmt stj.skr. § 46.

Þótt trúfélög séu sérstaklega lögvernduð um tilveru sína og tilgang eftir stj.skr. § 36, njóta þau ekki að öðru leyti meiri helgi en félög alment eða einstakir menn. Það má því t. d. taka eignir þeirra lögnámi eftir stj.skr. § 50, rannsaka hús þeirra og skjöl samkvæmt stj.skr. § 49, þau verða að bera ábyrgð á ritum sínum samkv. stj.skr. § 54, samkomur þeirra verða að hlíta fyrir mælum stj.skr. § 56, þau eru háð helgidagalöggjöf landsins, sbr. l. nr. 47, 20. des. 1901, sóttvarnarlöggjöfinni, sbr. l. nr. 24, 16. nóv. 1907, og yfir höfuð verða þau að hlíta löggjöf landsins í öllum greinum.

e. Stj.skr. § 46 segir loks, að trúfélagið megi ekkert kenna né fremja, er sé gagnstætt góðu siðferði eða allsherjarreglu. Það er eftir orðunum: geri annaðhvort, *fremji* eða *kenni* eitthvað ólöglegt eða ósæmilegt. Hitt er vafamál, hvort sagt verði, að félagið »kenni« slikt, þótt einhverir þesskonar lærdómar séu í ritum þess eða meðal trúarlærdóma þess, en félagið kennir þá þó í rann og veru ekki. Fleirkvæni er t. d. leyft í lögum Mormóna, en þar með er ekki sagt, að Mormóni þurfi að sjálfsögðu að kenna þann lærdóm eða lifa eftir honum. Ef rannsaka ætti kenningar einhvers trúfélags, þá yrði vitanlega fyrst fyrir að skygnast í þær trúbækur, sem það kynni að hafa, og gæta þar að því, hvaða kenningum væri haldið fram af hálfu félagsins. Ef þar í er nægileg hvatning til lögbrota eða annars ósæmilegs hátternis, þá er fengin nægileg heimild til að banna fjelagið, nema sannað verði, að félagsmenn haldi þeim kenningum ekki fram, hvorki í orði né verki. Það má og á sama standa, hvort ósæmilegum kenningum eða ólöglegum er haldið fram í trúarritum félagsins eða í verki eingöngu, að eins ef það er gert í nafni trúfélagsins og það hefir gert kenninguna að sinni.

Áður en stjórnin löggildir trúfélagi prest eða forstöðu-

maun, er henni heimilt að krefjast þess, að stjórn félagsins sýni rit þau, sem félagið byggir trú sína á, og ákvarðar landsstjórnin svo, hvort hægt sé að verða við beiðni þess. En auk þess hlýtur landsstjórninni að vera það heimilt, hve nær sem eitthvert trúfélag sezt hér að, að krefjast þess, að það sýni trúarrit sín eða láta rannsaka þau á annan hátt. Ef það kæmi þá í ljós við þá rannsókn, að félagið kendi eða fremdi eitthvað ósæmilegt, þá væri landsstjórninni bæði rétt og skylt að banna félaginu veru hér í landi til bráðabirgða, en höfða síðan mál gegn því til þess að fá það upphafið með dómi, samkvæmt stj.skr. § 55. Enn fremur mætti auðvitað dæma einstaka félagsmenn til refsingar eftir atvikum fyrir afbrot, er þeir kynnu að hafa drýgt í nafni trúar sinnar, t. d. Mormóna fyrir fleirkvæni. Atferli félagsins eða einstakra félagsmanna þarf alls ekki að vera refsivert til þess að banna megi félaginu veru hér á landi. Það væri t. d. nóg, að félagið teldi menn alment á að óhlýðnast borgaralegum skyldum, svo sem vitnaskyldunni eða gjaldskyldum, lögákveðnum í almennings þarsfr, o. s. frv.

Hvert það trúfélag, er hefir tilverurétt hér á landi, nýtur enn fremur verndar samkvæmt almennum hegningarlögum 25. júní 1869 §§ 157 og 158, þar sem lögð er refsing, fangelsi eða sektir, við því að gera gys að eða smána trúarlærdóma eða guðsdýrkun nokkurs þess trúfélags, sem er hér á landi (þ. e. félags, sem hefir rétt til að vera hér á landi), og sektir eða fangelsi eða betrunarhússvinnu við því að aftra með ofbeldi eða hótunum um ofbeldi eða með skarkala guðspjónustugerð eða einstökum guðrækilegum athöfnum félagsins¹⁾. Þar á móti verður ekki sagt, að félagið hafi fengið opinbert snið á sig fyrr en það hefir löggiltan prest eða forstöðumann, samkv. l. 1886 eða l. nr. 6, 4. marz 1904.

1) Sbr. Dómas. III, 205.

III. Kafli.

Þjóðkirkjan.

§ 6.

Hugtakið þjóðkirkja.¹⁾

Rómversk-katóska kirkjan var landskirkja hér til siðaskifta, en þá kom lúterska kirkjan í hennar stað. Orðið þjóðkirkja er þó ekki haft um katólsku eða lútersku kirkjuna, enda var ekki þörf á því heiti þá til aðgreiningar frá öðrum trúfélögum, með því að þessi trúfélög ein máttu þá vera hér á landi. Lúterstrú er nefnd í lögum frá eldri tímum »hin hreina og rétta trú«, »Christi hellige evangelium«, t. d. kirkjusk. 2. sept. 1537 inng. o. fl., »vor kirkja«, t. d. erbr. 1. júlí 1746 § 43, »landsins almenna trú«, »evangelisk lútersk kirkja«, t. d. tilsk. 30. apr. 1824 § 13. Stjkskr. 1874 § 45 löghelgar hugtakið »þjóðkirkja« og er það síðan orðið algengt í lagamáli, t. d. l. nr. 4, 19. febr. 1886 §§ 1, 7—15 o. m. fl.

1. Stjórnarskráin skýrir það ekki, hvað í hugtakinu þjóðkirkja felist, að öðru en því, að sagt er, að þjóðkirkjan skuli vera »evangelisk lútersk«. Hitt greinir stjkskr., ekki, hvað »evangeliskur lúterskur« merki. Þessi orð benda til trúarlærdóms og siðferðiskenninga kirkjunnar. Þau eru dregin af Lúter, siðbótarmanninum nafnkunna. Sú trú, sem þessi orð eru höfð um, er sú trú, sem kölluð er um siðaskiftin »guðs orð rétt og hreint« o. s. frv. Þá trú eina mátti konungur leyfa í ríkjum sínum og löndum, sem byggist á Augsborgarjátningunni 1530. D. og N. L. 2—1 segir, að konungur megi enga trú aðra leyfa í ríkjum sínum og löndum en þá, er byggist á bibliunni, trúarjátningunum þremur, fræðum Lúthers hinum minni og Augsborgarjátningunni. Það er alt sama trúin, því að ekki

1) Sbr. Matzen i Teologisk Tidskr., Ny Række VII, 36 o. s. frv. Statsret III, 305.

var tilgangurinn, að breyta neinu um trúna með D. og N. L. Þessa trú kallar tilsk. 30. apr. 1824 § 13 *»landsins almennu trú«*. Erbr. 1. júlí 1746 § 43 býður biskupum að reyna stúdenta í *»þeim í vorri kirkju viðteknu trúarbókum«*, og getur ekki verið átt þar við aðrar bækur en þær, sem nefndar eru í D. og N. L. 2—1. Prestar hétu því í vígsluheití sínu, að kenna guðs orð, eins og það væri í hinum spámannlegu og postullegu ritum og í *»trúarjátningarbókum kirkju vorrar«*, sjá kirkjurit. 25. júlí 1685 X. kap. og rgjbr. 31. ág. 1888. Og getur ekki heldur verið átt við aðrar trúarbækur en þær, sem nefndar eru í D. og N. L. 2—1. Konungur mátti blátt áfram ekki leyfa, að farið væri eftir nokkrum öðrum trúarritum nokkursstaðar í veldi sínu, ekki heldur á Íslandi. Stjórnarskráin hlýtur að halda sér við hið gamla hugtak »evangeliskur lúterskur«, sbr. tilsk. 1824 § 13, og hlýtur því að eiga við þá trú, sem byggist á áðurnefndum ritum í D. og N. L. 2—1. Samkvæmt þessu byggir *þjóðkirkjan að lögum kenningar sínar á ritum þeim, sem D. og N. L. 2—1 greinir* (sjá § 7).

2. *Þjóðkirkja Íslands er miðuð við landið*. Því eru allir menn erlendis búsettir, enda þótt sömu trú játi, utan islenzku þjóðkirkjunnar, og evangelisk lútersk erlend kirkjueða trúfélög eru henni óviðkomandi. Ekki eru heldur allir evangelisk-lúterskir menn hér á landi í þjóðkirkjunni. Það er t. d. ekki kunnugt, að Frikirkjusöfnuðurinn svonefndi í Reykjavík hafi í nokkru verulegu frábrugðna helgisiðu eða trúarkenningar þeim, er í þjóðkirkju landsins ganga, en þó er téður söfnuður ekki í þjóðkirkjunni, heldur hafa félagar hans þvert á móti sagt sig úr þjóðkirkjunni. Það er jafnvel ekki útilokað, að þjóðkirkjan yrði fámennasta trúarfélagið hér á landi, enda þótt trú hennar hafi hingað til verið *»landsins almenna trú«*. Þá eru hér á landi nokkur trúfélög, sem alls ekki aðhyllast trú þjóðkirkjunnar, t. d. rómversk-katólskir o. s. frv. Hinsvegar er líklegt, að allmargir þjóðkirkjumanna trúi ekki kenningum hennar, en þetta atriði skiftir hér þó ekki máli, því að lögum

samkvæmt er farið með alla slíka menn sem þjóðkirkjumenn alment. Það eitt skiftir máli, hverir landsmanna eru *opinberlega* í þjóðkirkjunni, en það eru allir, nema þeir, er annaðhvort hafa aldrei verið skírðir kristinni skírni, eða segjast eða hafa verið sagðir úr henni. Við þetta brýtur það ekki bág, þótt sumir, sem ekki eru í þjóðkirkjunni, verði að gjalda í þarsir hennar. Sóknarbandsleysingar, samkv. l. nr. 9, 12. maí 1882, eru ekki utanþjóðkirkjumenn, heldur hafa þeir að eins skift um prest, tekið sér annan þjóðkirkjuprest í stað þess sóknarprests, er þeir höfðu áður haft.

3. Þá er að athuga, að hverju leyti þjóðkirkjan greinist frá öðrum trúfélögum hér á landi. Það er auðvitað, að hún verður að hafa eitthvert lögbundið skipulag, en það hljóta líka önnur trúfélög að hafa. En stjórnarfarsmunurinn liggur í því, að löggjöf landsins og stjórn er skylt að styðja þjóðkirkjuna og vernda, en þessa stuðnings njóta önnur trúfélög ekki. Stjórnarskráin hefir þar á móti ekki ákveðið, í hverju þessi styrkur eða vernd skuli vera fölginn. Að eins hefir hún svarað þessari spurningu óbeinlínis í nokkrum atriðum, með því að leggja ýmsar hömlur á löggjafarvald og landsstjórn um framferði þeirra gagnvart öðrum trúfélögum eða einstökum mönnum annarar trúar. Þar sem stjórnarskráin hefir ekki nákvæmar ákveðið að nokkru leyti um styrk þann og vernd, sem hið opinbera á að láta þjóðkirkjunni í té, þá er almenna löggjafarvaldið einrátt um það, hvernig það fullnægir þessari skyldu stjórnarskrárinnar. Þó eru því þau ákveðnu takmörk sett, að því er óheimilt að slá alveg hendi sinni af þjóðkirkjunni og hætta með öllu að styrkja hana. Til þess þarf ~~stjórnarskrárbreytingu, samkvæmt~~ *laga* *stj. þj. 1882* *afmæði* *stj. 1876* ~~stj. 1876~~ *§ 61*. En jafnskjótt sem slík breyting væri löglega gerð, þannig að almenna löggjafarvaldið réði því sjálf, hvort það vildi styrkja nokkurt sérstakt trúfélag, þá mundi það geta ákveðið, að þjóðkirkjan skyldi hætta tilveru sinni sem landsstofnun. Á meðan evangelísk-lúterska kirkjan

er hér þjóðkirkja, hefir hún þó enga lagaheimting til þess að fá sjálfstjórn að nokkru leyti, t. d. löggjafar- eða samþyktarvald um mál sín. Og almenna löggjafarvaldið væri ekki bært til þess að veita kirkjunni slíkt vald, því að það mundi brjóta bág við stjskr. § 1; með því væri alþingi svißt löggjafarvaldi um einn mikilsverðan flokk mála.

Samkvæmt framansögðu er þjóðkirkjan landsstofnun, sem löggjafarvald og stjórn á að styðja og vernda samkvæmt fyrirætlum stjórnarskrárinnar. Félagar í henni eru allir landsmenn, sem hlótið hafa kristna skirn og hafa ekki beinlinis sagt sig úr eða verið sagðir úr henni. Hún er trúrækileg stofnun, sem byggir að lögum kenningar sínar á trúarritum þeim, er getur í D. og N. L. Kristjáns V. 2. bók 1. kap.—

§ 7.

Trúarrit þjóðkirkjunnar og þýðing þeirra¹⁾.

I. Í síðustu grein er á það bent, að trúarrit þau, er getur í D. og N. L. 2—1, séu trúarrit íslenzku þjóðkirkjunnar. Þessi rit eru: *Heitög ritning, postullega trúarjåtningin, Niceu-játningin, Athanasiusar-játningin, Augsborgar-játningin* og *Fræði Lúthers hin minni*. Þar á móti er Varnarrit Augsborgarjåtningarinnar (*Apologia confessionis*²⁾, *Fræði Lúthers hin meiri* (*Catechismus major*), *Formula concordiae* eða *Schmalkaldargreinir* (*Articuli Schmalkaldenses*) ekki jåtningarrit íslenzku né dönsku þjóðkirkjunnar, D. og N. L. 2—1. Sjá § 6.

II. Þá kemur til álita, hvaða þýðingu jåtningarrit þessi hafi að lögum. Það er ekki sagt, að þýðing þeirra sé í öllum samböndum hin sama, og verður því að gera nokkrar skilgreiningar.

1) Sbr. Matzen & Timm, bls. 127—129, Matzen, Teol. Tidskrift, Ny Række VII, 36 o. s. frv., Jón Helgason í Skirni 1909, bls. 199.

2) Sbr. um jåtningarritin og tilorðning þeirra, Jón Helgason, s. st. bls. 201 o. s. frv.

1. Meðan konungur var einvaldur, var hann, samkvæmt konungalögnum 14. nóv. 1665 § 1 og D. og N. L 2—1, skyldur að vernda trúna og styrkja á allan hátt, og gat því alls ekki afnumið þá trú, er skyldi vera allsherjar trú í ríkjum hans og löndum. Afstaða hans gagnvart einstökum játningarritum, að því leyti er ekki varð sagt, að afnám þeirra úr tölu trúarritanna væri afnám sjálfrar ríkistrúarinnar, var svipuð eða hin sama og almenna löggjafarvaldsins er nú. Það vald, sem getur breytt stjórnarskrá 1874, getur líka kveðið svo á, að evangelísk-lúterska kirkjan skuli hætta að vera þjóðkirkja á landi hér, og eins og þessu valdi er heimilt að afnema þjóðkirkjuna alveg, er því líka rétt að kveða svo á, að sum trúarrita hennar skuli ekki framvegis teljast hyrningarsteinn undir trúar — eða siðalærdómum hennar. \ Með stjórnarskrárbreytingu má því afnema öll eða sum trúarrit þjóðkirkiunnar sem bindandi reglu fyrir trúarhald hér á landi og þar með ef til vill þjóðkirkjuna sjálfa. Er þá tvent til: Annaðhvort að ný þjóðkirkja yrði sett í staðinn eða að landið styrkti ekkert trúfélag öðru framar.

Þar sem nú öll áðurnefnd trúarrit eru löghoðinn grundvöllur undir þjóðkirkju landsins, þá mætti ef til vill ætla, að almenna löggjafarvaldið, sem getur eigi afnumið þjóðkirkjuna, gæti ekki heldur haggð við trúarritum þessum. Ef almenna löggjafarvaldið hefði ótakmarkaðan rétt til þessa, þá mundi því auðvelt að afnema lútersku kirkjuna sem þjóðkirkju hér á landi, jafnvel þótt það gæti ekki með öllu leyst landið undan skyldum sínum við einhverja þjóðkirkju. \ En nú segir stjórnarskráin, að þjóðkirkja landsins skuli vera evangelísk lútersk, og getur almenna löggjafarvaldið því ekki sniðið af trúarritum þjóðkirkjunnar eða aukið við þau svo, að hún verði ekki framar talin evangelísk-lútersk kirkja, Slikt væri bersýnilegt brot á stj. skr. § 45. Hitt er annað mál, hve nær talið yrði kveða svo mikið að hér um ræddum breytingum. Þess skal þegar getið, að ákvæði þau um stjórnarfar kirkjumála, sem menn

hafa þózt finna eða hafa fundið í trúarritunum, hafa ekki verið talinn bindandi á nokkurn hátt, og hefir því almenna löggjafarvaldið sett þar um ákvæði alveg eftir geðþóttu og án þess að spyrja um, hvort þau væru samrímánleg reglum þeim eða skoðunum, er fram kynnu að hafa komið í trúarritunum um þau málefni. Sama er að segja um alt það í þessum ritum, er snertir borgarlöggjöfina. Menn spyrja nú ekki um það, hvort t. d. hjónabandslöggjöfin sé í samræmi við Móse-lög, enda þótt prestum þjóðkirkj-sé enn þá falið að gefa fólk saman í hjónaband. Margt af því, sem um þessi mál er að finna í trúarritunum, er nú á dögum að eins skoðað sem *tillögur* höfunda ritanna, en alls ekki sem bindandi reglur, né heldur svo sem það hafi verið tilgangur þeirra, að svo væri álitid. Guðfræð-ingunum mun þó flestum koma saman um það, að sjálf biblían eða réttara sagt þær trúarsetningar, sem af henni verði dregnar, sé fullkomlega bindandi, en um hitt eru þeir þó ekki jafusammála, hvernig beri að skilja sumt í helagri ritningu. Síðari trúarritin, játningarritin, eiga eftir tilgangi löggjafans að vera ábyggileg og ófrávikjnleg skýring á trúarlærdómum heilagrar ritningar, með öðrum orðum: *lögjafinn hefir löggilt ákveðnar biblíuskýringar, líkt og þegar menn hafa sett ný lög um, að svo eða svo bæri að skilja önnur lög.*

Þegar nú frá eru teknar allar þær reglur í trúarritunum, sem eiginleg réttarákvæði gætu kallast, eða tillögur um réttarákvæði, þá eru bæði eftir ýmsar sögur eða sagnir t. d. allar frásagnir gamlatestamentisisins um hag Gyðinga-þjóðarinnar, ýmiskonar skáldskaparefni o. s. frv. og þær setningar, sem annaðhvort beinlínis eða óbeinlínis eru taldar hafa trúar lærdómana að geyma. Það er í raun réttir ekki þessar setningar eða kenningar, er gert hafa eina kirkju lúterska fremur annari, því að katólska kirkjan hefir líka alla biblíuna fyrir trúarbók, en þó eru trúarsetningar lútersku og katólsku kirkjunnar að mörgu næsta ólíkar. Það er því í raun réttir *skilningur* hverra um sig

á ritningunni, sem skapað hefir kirkjudeildirnar. Báðir hafa lögákveðin eða löggilt skýringarrit yfir trúarlærdóma biblunnar, en sá er munurinn, að katólska kirkjan fær einum manni, páfanum, þetta skýringarvald í hendur, en lúterska kirkjan löggjafarvaldi hvers lands. Þar sem nú hinar löggiltu skýringar Lúters og annara siðabótamanna eru því í raun réttir sá grundvöllur, sem þjóðkirkjan byggist á, það, sem hefir allað henni heitisins: *evangelisk-lútersk kirkja*, þá getur hún ekki lengur borið það heiti með réttu að lögum, ef þessum löggiltu trúkenningaskýringum er varpað fyrir róða. Þá hættir hún að fullnægja skilyrði stjórnarskrárinnar til þess að vera hér þjóðkirkja. Aðalatriðið er þó ekki, að trúarritunum sé haldið óhreyfðum að öllu leyti, heldur hitt, að grundvelli þeim, er þjóðkirkjan er byggð á, sé haldið öröskuðum. Almenna löggjafarvaldið brýsti þessvegna heimild til þess að ákveða það, að t. d. þrenningarlærdómurinn eða endurlausnarkenningin skyldi hér eftir ekki vera meðal trúarsetninga þjóðkirkjunnar, því að þá hætti þjóðkirkjan að vera evangelisk-lútersk. Hitt er annað mál, að oft mundi orka tvímælis um það, hversu langt mætti fara í slíkum efnum án þess að kirkjan misti ein-kenni sín sem evangelisk-lútersk kirkja. Úr því yrði að skera með aðstoð sérfræðinganna; löggjafarvaldið brestur eðlilega sérþekkingu um trúfræðisefni.

2. Framkvæmdarvaldið er auðvitað ekki síður bundið við trúarrit þjóðkirkjunnar en löggjafarvaldið. Þetta getur komið fram á margan hátt. Sem dæmi mætti nefna það, ef kennimaður í þjóðkirkjunni yrði grunaður um að kenna eða fremja »rangan« átrúnað, þá væri framkvæmdarvaldinu bæði rétt og skylt að láta rannsaka það mál, og ef sá, er hlut á að máli, reyndist sannur að sök, að höfða mál til refsingar gegn honum og eftir atvikum víkja honum frá stöðu sinni. Eins og kunnugt er, löggildir framkvæmdarvaldið helgisíðabækur þjóðkirkjunnar, veitir leyfi eða meðmæli sín til þess, að nota megi barnalærdómsbækur, sálmaðækur o. s. frv., og er því þá skylt að rannsaka

það, að efni slíkra bóka sé fullkomlega í samræmi við trúarlærdóma þjóðkirkjunnar.

Ennfremur hafa trúarritin sérstaklega mikla þýðingu gagnvart kennimönnum kirkjunnar. Játuð trú á sannindi trúarlærdóma rita þessara er skilyrði til þess, að maður geti fengið og haldið kennimannsstöðu í þjóðkirkjunni og skilyrði eftirlaunaréttar, samkv. l. nr. 48, 16. nóv. 1907 § 9. Um leið og prestur tekur við embætti í þjóðkirkjunni, undirgengst hann að kenna guðs orð »hreint og ómengað eins og það finst í hinum spámannlegu og postullegu ritum og í anda hinnar evangelísku lútersku kirkju«. Þótt afnuminn sé nú með Helgisíðabókinni nýju 1910 heitvinn-ing sú, er áður fór fram, er prestar tóku vígslu, samkvæmt kirkjuritúal 25. júlí 1685 og rgjbr. 31. ág. 1888, þá er alls ekki þar með numin brott sú skylda, sem á prestum þjóðkirkjunnar hvíldi í þá átt, að haga kenning sinni eftir trúarlærdómum þjóðkirkjunnar. Að hafa mann fyrir kennimann, sem efast opinberlega um sannindi þeirrar kenningar, sem hann hefir tekist á hendur að flytja sem embættismaður eða kennimaður trúfélagsins, væri hið mesta hneyxli. Ef kennimaður þjóðkirkjunnar sér sér ekki lengur fært að prédika þá trúarlærdóma, sem hann skuldbatt sig til að kenna, þegar hann tók stöðuna, verður hann að afsala sér henni.

Nú getur það borið við, að kennimönnum þjóðkirkjunnar þyki sum lög, er þeim hefir sem embættismönnum verið talið skylt að hlýða, fara í bága við kenningar trúarrita kirkjunnar. Sem alpekt dæmi má nefna hjónabandslöggjöfina. Prestur telur það t. d. gagnstætt kenningum heilagrar ritningar, að yfirvöldin veiti leyfi til þess, að A. gangi að eiga B., og svo neitar hann að gefa hjónaefni saman. Þá er það ágreiningsefnið, hvort prestinum sé skyldara að hlýða borgarlöggjöf landsins eða trúarritum kirkju sinnar. Almenn hegningarlög 25. júní 1869 § 43 snerta þetta mál að nokkru. Þar er svo fyrir mælt, að það leysi engan, er framið. hefir lögbannað verk, frá refs-

ingu, þótt hann hafi ranglega haldið, að það væri leyft eða jafnvel boðið í lögmáli trúarinnar, eða látið lögboðið verk ógert af því, að hann taldi það bannað í lögmáli trúarinnar. Skýring þessa ákvæðis í heild sinni heyrir undir refsiréttinn¹). Hegningarlögin gera ráð fyrir því, að lögin hafi jafnan hinn réttari málstað og hljóti því að ganga siðfræðis- og trúarkenningum framar²). Í þessu efni krefst löggjafinn því skýlausrar hlýðni af öllum, jafnt embættismönnum þjóðkirkjunnar sem öðrum. Af því að þjóðkirkjan er landsstofnun og hefir sömu löggjöf og stjórn sem landið í heild sinni, hefir löggjafinn leyst úr hér um ræddum ágreiningi eitt skifti fyrir öll með valdboði sínu. Embættismaður kirkjunnar verður því að hlýða skipunum yfirboðara sinna og dómsvaldsins, enda þótt honum ef til vill þyki þær ósamræmar kenningum kirkjunnar. Ella getur hann búist við því að verða kærður fyrir óhlýðni við yfirboðara sína, samkv. alm. hegningarlögum § 143³).

3. Gagnvart dómstólum landsins kemur spurningin um þýðingu trúarrita þjóðkirkjunnar sjaldan fram. Ef mál yrði höfðað gegn þjóðkirkjupresti fyrir villutrú, þá yrði prófastsdómur, synódalréttur o. s. frv. þó að úrskurða það, hvort kennimaðurinn hefði hagað kenningum sínum samkvæmt trúarritum þjóðkirkjunnar eða ekki, og mundu þessi rit þá verða sú mælisnúra, sem dómstóllinn yrði að fara eftir. Ekki er heldur óhugsandi, að það mál kynni að bera undir almenna dómstóla, þar sem trúarrit þjóðkirkjunnar gætu haft þýðingu. Sem dæmi má nefna það, ef einstakur maður sakar prest um villutrú, en prestur höfðar síðan meiðyrðamál gegn mannum fyrir þenna áburð. Þá er hugsanlegt, að stefndur reyndi að færa sönnur á áburð sinn, og leiddi það þá í ljós að prestur-

1) Sjá Goos, Strafferettens alm. Del II, 330—331, Torp, Strafferettens alm. Del., 436—438.

2) Hinn islenski og danski texti laganna er ekki alveg samhljóða, en sú ósamhljóðun mun þó þýðingarlítill.

3) Sbr. þó H. R. T 1903, 309.

inn hefði kent þetta eða hitt, er miður samrímamlegt þætti trúarritum þjóðkirkjunnar. En þetta atriði yrði dómstóllinn að úrskurða, eftir því, er aðiljar málsins upplýstu um kenningar eða kröfur trúarritanna.

4. Einstaklingar og trúarritin. Fyrir brot gegn alm. hegningarl., § 157 má refsa, og mundu hinir almennu dómstólar þá, er þeir ættu að dæma það mál, verða að rannsaka og fara eftir trúarritunum. Eins og áður hefir verið tekið fram, er engum lögskytt að trúa kenningum þjóðkirkjunnar, þó að slík trú sé stundum skilyrði réttindanautar. Og jafnvel þótt menn séu í þjóðkirkjunni, þá er þó ekki grenslast nú á dögum eftir því, hvort þeir trúa á kenningar hennar. Nú á dögum er kirkjuagi svo að segja alveg horfinn. Því geta nú allir frjálsir menn og fulltíða verið í því trúfélagi, sem þeim gott þykir, eða jafnvel alls engu trúfélagi. Og þótt þeir séu í einhverju slíku félagi, þá eru þeir að lögum einráðir um það, hvort þeir rækja þá trú vel eða illa. Það mun því ekki verða sagt, að trúarrit þjóðkirkjunnar hafi nokkra bindandi lagaþýðingu fyrir einstaklinga þjóðfélagsins, nema þá, að smánum trúarlærdómanna varðar refsingu samkvæmt hegningarlögum. Jafnvel þótt maður hafi verið skirður og fermdur í trú þjóðkirkjunnar og þar með lófað sjálfur eða aðrir fyrir hans hönd að trúa á kenningar hennar, þá er slíkt því ekki til fyrirstöðu, að sá hinn sami segi sig úr þjóðkirkjunni eða aðrir geri það fyrir hans hönd. Annað mál er það, að foreldrar geta verið skyld hvort gagnvart öðru að ala börn sín upp í trú þjóðkirkjunnar. Sjá § 4, II. 5.

§ 8.

Innganga í þjóðkirkjuna og úrsögn úr henni.

I. 1. Með skírninni eru menn teknir í kristna kirkju. Hver, sem í hana vill ganga, verður því, að taka skírn áður en það geti orðið, sbr. tilsk. um húsaga 3. júní 1746 § 1, ~~tilsk. 7. maí 1783~~ o. fl. Skírnin er boðin í Matth. 28,

18—20, og skal skírnarathöfnin fara fram samkvæmt orðum þeirrar greinar Nýjatestamentisins. Þar á móti er ekki nauðsynlegt, að þjóðkirkjuprestur framkvæmi skírnarathöfnina, heldur að eins, að einhver prestvígður maður geri það¹⁾, og að athöfnin fari fram samkvæmt fyrirmælum kristinnar kirkju, sbr. Krr. Árna 8. kap., kirkjuritúal 25. júlí 1675 I, tilsk. 7. maí 1783 og Helgisíðabók 1910, bls. 81. Það skiftir ekki máli að þessu leyti, þótt rangt hafi verið farið að skírn, ef sá, sem skírður er, eða þegar hörn eru skírd, aðrir fyrir þeirra hönd, játar trúnni á heilaga þrenning. Þess skal jafnan gætt, að barnið o. s. frv. sé skírt í nafni heilagrar þrenningar. Hinsvegar getur það auðvitað verið embættisafbrot af hálfu prestsins, ef hann fer rangt að skírn. Sönnun að því, að maður hafi hlotið skírn, er venjulega leidd með vottorði prests úr embættisbókum prestakallsins, en ef slíkt vottorð skyldi reynast ófáanlegt, virðist eigi vera útilokað að leiða sönnun að þessu með öðrum gögnum, einkum vottorðum þeirra manna, er hafa verið viðstaddir skírnarathöfnina. Annars skiftir slík sönnun ekki svo miklu máli nú, sem fyrrum, með því að skírn er ekki lengur skilyrði erfðaréttar.

Peir, sem venjulega hafa rétt til að taka ákvörðun um það, hvort skíra skuli barn eða ekki, eru foreldrar þess. Ef barnið er óskilgetið fætt, er móðirin þó ein, eða þeir, sem í hennar stað koma, bær um að gera það. Um samninga, er vera kynnu gerðir með foreldrum um það, hvort skíra skuli börn þeirra, vísast til § 4. II. 6. Þetta vald foreldranna eða þeirra, er í stað þeirra koma, helst, þar til börnin eru orðin 18 ára gömul. Það er reyndar regla í islenzkum lögum, að menn fái forræði yfir sjálfum sér, jafnskjótt sem þeir hafa náð 16 ára aldri, en l. nr. 9, 12. maí 1882 § 1 gera undantekningu frá þeirri reglu, því að samkvæmt þeim þarf 18 ára aldur til þess að leysa sóknarband, og virðist því svo sem menn muni eigi vera

Helgisíðabók
1938

L 15 me 57
1921 8 20

1) Rgjbr. nr. 133, 8. nóv. 1884.

löghæfir til að ákveða um trúarstöðu sína, fyrr en þeir eru 18 ára gamlir. En eftir 18 ára aldur tekur hver maður með heilbrigði skynsemi ákvörðun um það, hvort hann skuli láta skírast, ef hann hefir eigi áður tekið skírni, svo og um það, í hvaða trúfélagi hann skuli vera eða hvort hann skuli yfir höfuð vera í nokkru slíku félagi. Það er auðvitað, að hver sóknarprestur er skyldur að skíra öll börn, sem fæðast í prestakalli hans samkvæmt reglum þjóðkirkjunnar, án þess að til greina komi trúarskoðun foreldranna. Það virðist ósamkvæmt tilgangi kirkjunnar, ef prestur mætti að lögum synja nokkrum manni um inn-göngu í kristna kirkju með því að neita hlutadeigendum um að skíra börn þeirra, enda þótt foreldri væri ekki í þjóðkirkjunni, enda gera l. nr. 4, 19. febr. 1886 § 8 ráð fyrir því, að foreldrar, þótt utanþjóðkirkju séu, eigi alment færi á því að láta skíra börn sín í þjóðkirkjuna.

2. Ef skírður maður, sem er utan þjóðkirkju, óskar að gerast þjóðkirkjumaður, þá getur hann orðið það með því að tilkynna presti í sókn, þar sem hann dvelst, fyrirætlun sína. Aðkomumaður, sem hér á landi sezt að, er talinn í þjóðkirkjunni, þar til er hann lætur annað uppi við sóknarprest þann, er hlut á að máli. Auðvitað ber honum að sanna rétt sinn til þess, að hann fái notið þeirra réttinda, sem þjóðkirkjan veitir, svo sem, að hann sé skírður, fermdur, hafi verið til altaris, ef hann æskir þess að þjóðkirkjuprestur gifti hann, að hann sé skírður og fermdur, ef hann vill vera til altaris o. s. frv.

II. Síðan trúfrelsið var löghelgað, er það alment viðurkennt, að menn geti sagt sig úr þjóðkirkjunni. Skil-yrði þess, að maður geti sjálfur sagt sig úr þjóðkirkjunni eru:

1. Að hann sé með heilbrigðri skynsemi, og

2. Sé 18 ára gamall, sbr. l. nr. 9, 12 maí 1882 § 2 (I. 1. að framan).

Þó er vafasamt um gíftar konur, konur skildar við menn sína að borði og sæng eða fullum lagaskilnaði og ekkjur, hvort þeim sé ekki ávalt rétt að segjast úr einu trúfélagi í

annað þrátt fyrir aldur sinn. En eftir hinum skýru fyrir-mælum l. 1882 § 1 eru allir, yngri en 18 ára, óbærir að leysa sóknarband, og mundi þeim því varla vera talið það heimilt, ef þær eru yngri en 18 ára. Og þá er ósamræmi í því að heimila þeim að segjast úr þjóðkirkjunni á ein-dæmi sitt, enda þótt þær hefðu ekki náð 18 ára aldri, og gætu því ekki leyst sóknarband.

Aftur á móti virðist það auðsætt, að ekki þurfi mað-ur að vera fremdur til þess að hann geti sagt sig úr þjóð-kirkjunni, enda þótt þess sé krafist til þess að leysa sókn-arband. Ef sú krafa væri hér gerð, þá mundi hún leiða til þess að sá, er væri ófermdur og ætlaði að segjast úr þjóðkirkjunni, yrði fyrst að láta fermast í þeirri kirkju og inn í þá kirkju, sem hann einmitt ekki vill vera í og ætl-ar því að segjast úr. En slíkt væri afar óeðlilegt og jafn-vel hneyxlandi.

Annað atriði er það, hverir fylgi þeim manni, sem segist úr þjóðkirkjunni. Alment getur enginn sagt aðra úr trúfélagi eða í það án umboðs. Þessvegna getur bóndi ekki sagt konu sína, börn 18 ára eða eldri úr þjóðkirkj-unni, nema hann hafi til þess umboð þeirra.¹⁾ (L. nr. 4, 19. febr. 1886 §§ 8 og 9 gera líka ráð fyrir því, að hjón kunni að vera sitt í hverju trúfélagi.) Aftur á móti fer það eftir öðrum reglum, hvort börn manns, þau er hann hefir forræði yfir, fylgja honum úr þjóðkirkjunni. Ef harnið er fætt skilgetið og hitt foreldrið hefir líka foreldravaldið yfir því, þá þarf samþykkis þess foreldris til þess að úrsögnin taki til barnsins. Ef annaðhvort foreldra er látið eða hefir mist foreldravaldið yfir barninu, þá þarf samþykki ráð-herra til þess að úrsögnin taki til barnsins, l. 1886 §§ 8 og 9.)

Úrsögn úr þjóðkirkjunni fer fram á þann hátt, að hlutaðeigandi tilkynnir fyrirætlan sína sóknarpresti sínum, þeim er hann hefir þá. Ritar presturinn um það athuga-semd í embættisbækur sínar. Um leið og maður hefir

1) Sjá § 12 I.

*sem þar
milla
sem
þetta
eldrið hefir*

sagt sig úr þjóðkirkjunni, hefir maður afsalað sér þeim réttindum, sem þeim félagsskap eru samfara. Við þar til svarandi skyldum losnar hann og alment. Þó er ekki víst, að gjaldskyldan í þarfir þjóðkirkjunnar leysist þá þegar af honum. Sjá § 4 B.

2. Áður fyrr var heimild til að reka menn úr kirkjunni, bannfæring, eða til að svísta menn ýmsum réttindum, sem félagar kirkjunnar áttu alment rétt á að njóta, útsetning af sakramentinu, sem svo var [kallað, synjun allrar prestsþjónustu o. s. frv. Bannfæring var alveg úr lögum numin með kgsbr. 26. júní 1782 § 4, og er nú að lögum útilokað, að víkja mönnum úr þjóðkirkjunni.

3. Brottlutningur af landi að fullu og öllu eða um ótítekinn tíma gerir það auðvitað að verkum, að brottflytjandi og skyldulið hans, er með honum flyzt, fer þar með úr þjóðkirkjunni. Hversu dvölin erlendis verði að vera til þess, að litið verði svo á sem hlutaðeigandi hafi slitið heimilisfangi sínu hér á landi, er auðvitað oft vafasamt, en hér hlýðir ekki að fara nánar út í það mál.

§ 9.

Skyldur þjóðkirkjumannna og réttindi.

I. Hér er að eins átt við þær skyldur og þau réttindi, sem vera í þjóðkirkjunni hefir í för með sér alment, og trúrækilegs eðlis eru. Á öðrum stöðum (§ 4) er talað um ábrif trúarskoðunar manna á borgaraleg og pólitísk réttindi þeirra og tilsvareandi skyldur.

II. *Skyldur.* 1. Margar eða flestar af skyldum þeim, sem lagðar eru á kennimenn þjóðkirkjunnar, eru að vísu trúrækilegs eðlis, en þær eru jafnframt embættisskyldur, og verður því rætt um þær á öðrum stað. Sumar þeirra skyldna, sem telja má trúrækilegs eðlis, hvíla ennfremur jafnt á öllum landsmönnum, svo sem er um það, að halda helgidagalöggjöf þjóðkirkjunnar. Og aðrar trúrækiskyldur miðast ekki einungis við þjóðkirkjuna, heldur öll trúfélög,

sem rétt hafa til að vera hér í landi, svo sem skyldan til að forðast smánanir um trúarlærdóma þeirra, og bann gegn röskun guðsþjónustufriðar þeirra, sbr. alm. hegningarl. 25. júní 1869 §§ 157 og 158. Allar slíkar skyldur eiga annars staðar heima og verður því gengið fram hjá þeim hér. Aftur á móti heyrði rannsókn þess atriðis undir þenna kalla, að hve miklu leyti þjóðkirkjumönnum kynni sérstaklega að vera skylt að halda hvíldar- og helgidaga heilaga vegna þess, að þeir eru í þjóðkirkjunni. Hér er því um þær einar trúrækisskyldur að tefla, sem hvíla á einstaklingum þeim, sem teljast til þjóðkirkjunnar, *af því að þeir eru í henni.*

2. *Tíðasókn.* Í kátólskum sið gengu klerkar allrikt eftir því, að menn sæktu kirkju sína, og voru lagðar strangar kirkjurefsingar við, ef út af var brugðið. Í lúterskum sið var kirkjugönguskyldunni og haldið. Samkvæmt tilsk. um helgidagahald 29. maí 1746 § 8, sbr. 9, átti sérhver að sækja kirkju sína hvern helgan dag, sem þar er messað, nema lögmætar nauðsynjar banni. Hver, sem verður sekur um vanrækslu í þessu efni 2 sunnudaga í röð á sumrum, en 3 á vetrum, skyldi greiða 4 mörk dönsk til fátækra ekkna í sókninni, sbr. og tilsk. §§ 7, 10, 12 og 13 og tilsk. um barnasurningar s. d. § 9. Þessi refsíákvæði verður að telja brottfallin með trúfrelsinu, sem ósamræm anda löggjafarinnar.

3. Fyrrum var vitanlega skylt að skíra börn, sjá Krr. Árna biskups, 8. kap. kirkjuritúal 1685 II, tilsk. um húsaga 3. júní 1746 § 2 o. fl. Þjóðkirkjuhjón, eða móðir óskilgetins barns, sem eru í þjóðkirkjunni, eru að visu skyld að ala börn sín upp í trú þjóðkirkjunnar, og þessvegna að skíra þau, en engin lagaákvæði eru framar til, er heimili að beita nauðung gagnvart foreldrum í þessu efni, svo að ákvæði laganna mundi verða dauður bókstafur, ef foreldrar o. s. frv. intu ekki fúslega skyldu þessa af hendi. Samskonar er um fermingarskylduna að segja, svo og um skyldu til altarisgöngu. Ef menn vanræktu

þessa skyldu, lá kirkjuférsing við, þar á meðal bannfær-ing, meðan hún var í lögum, en síðan tukthúsvist eða þrældómur, kgsbr. 26. júní 1782 § 4¹). Annað mál er það, að skírn, ferming og altarisganga eru skilyrði til nautnar ýmsra réttlinda, svo sem kirkjulegs hjónabands.

4. Um hegðun og lífverni þjóðkirkjumanna alment eru settar ýmsar reglur, sem nú á dögum verða ekki taldar réttarákvæði, með því að engum dettur í hug að beita beinni þvingun til þess, að þeim verði hlýtt, að minsta kosti er svo farið um margar þeirra. Hér til má nefna skyldu manna til að taka sámilega við prestli, er hann húsvitjar, og gengur sú skylda lengra en sú skylda, er liggur á mönnum til að leggja ekki tálmanir í veg fyrir embættismenn, er þeir gegna skyldustörfum sínum, sbr. alm. hegningarl. 25. júní 1869 §§ 99 og 102, tilsk. um húsvitjanir 27. maí 1746 §§ 5, 6, 9, 11, skyldu manna til þess að halda guðsorðabækur á heimilum sínum, þær er vanta og hallkvæmar þykja, s. tilsk. §§ 15 og 16, um guðrækni á helgum dögum og endratær, tilsk. um helgidagahald 29. maí 1746 § 17, sbr. § 19, tilsk. um húsvitjanir § 14, tilsk. um húsaga 3. júní 1746 §§ 1, 3, 5, 6 o. fl., að forðast hjátrú, lestur hindurvítnasagna, rímna, svo og að forðast galdra, rúnir og ristingar o. s. frv., tilsk. um húsvitjanir § 18, tilsk. um húsaga §§ 7, 31. Húsbændum ber að halda aga og friði á heimilum sínum, uppala börn sín í guðsótta og góðum siðum, tilsk. um húsaga § 37, o. fl., að forðast blót og eiða, tilsk. um húsvitjanir § 24, tilsk. um húsaga §§ 7, 19, forðast þrætur og áflog og annað athæfi, sem kristnum er ósæmlegt, tilsk. um húsvitjanir § 18. Þessi lagaboð hafa að visu ekki verið berum orðum afnumin, en nú eru þau orðin gagnstæð hugsunarhætti manna að mörgu leyti, t. d. bannið gegn lestri rímna og sagna, og ýms þeirra geta ekki framar verið

1) Sbr. t. d. N. L. 2—5—29. sbr. 2—9—11 og 15, tilsk. um helgidagahald § 24, kgsbr. 21. marz 1732.

annað en siðferðisboð og hafa reyndar varla áður verið annað, enda þótt þau væru sett í lögum. Kirkjuagi er að vísu ekki með öllu útilokaður, t. d. synjun prests um að taka mann til sakramentis, en varla verður húist við því, að slíkt mundi nú hafa tilælluð áhrif.

II. Um þau réttlindi, sem þjóðkirkjumönnum bera eingöngu vegna þess, að þeir eru í þjóðkirkjunni (sbr. § 4. A.), er fátt að segja. Réttlindi þessi eru eingöngu eða aðallega fólgin í því, að þjóðkirkjumenn eiga rétt til allrar prestþjónustu af sóknarprestum sínum, svo sem, að hann skiri börn þeirra, syngi yfir þeim og þeirra dauðum, gefi þá saman í hjónaband, fermi þá, taki þá til altaris o. s. frv. Þeir eiga og heimting á því, að þeir og þeirra séu grafnir í vígðum reit samkvæmt helgisíðum þjóðkirkjunnar, að prestar þeirra syngi tíðir að sóknarkirkjum sínum og að þeir fái að vera þar við o. s. frv.

§ 10.

Skifting þjóðkirkjumanna.

I. Aldur. Eins og víða annarsstaðar í lögum, skiftir aldur, æska eða elli, allmiklu um réttarstöðu manna í þjóðkirkjunni. 14 ára aldur er venjulegt fermingarskilyrði, tilsk. 23. marz 1827, sbr. kgsbr. 14. nóv. 1832. 18 ára aldur er skilyrði þess, að maður geti á eindæmi sitt leyst sóknarband, 1. nr. 9, 12. maí 1882 § 1, og til þess að segjast úr þjóðkirkjunni. 25 ára aldur, hinn almenni fullveðja aldur um fjármál, er skilyrði til þess að taka prestvígslu í þjóðkirkjunni, tilsk. 16. febr. 1621, erbr. biskupa 1. júlí 1746 § 43. Þessi aldur er skilyrði kosningarréttar og kjörgengis í sóknarnefnd, til að vera safnaðarfulltrúi, 1. nr. 36, 16. nóv. 1907 §§ 5 og 16, og til þess að hafa rétt til að kjósa presta, 1. nr. 28, 16. nóv. 1907 § 2, sbr. 1. nr. 36, s. d. § 5. 60 ára gamlir menn eru undanþegnir skyldu til að vera í sóknarnefnd og safnaðarfulltrúi, 1. nr. 36, 16. nóv. 1907 § 6.

24 ára
af fullveðja
safnaðar-
fulltrúi
bændit til
18 ára aldur.

II. Áður hafði *kynferði* mjög mikla þýðingu í kirkjumálum. Konur voru alment útilokaðar frá embættum og sýslunum í þarfir kirkjunnar. Með nýrri lögum, eftir að söfnuðir fengu rétt til hluttöku um safnaðarmál, urðu konur þó líkt settar og karlar, sjá l. nr. 10, 12. maí 1882, og nú hafa þær öll hin sömu réttindi til að taka þátt í stjórn safnaðarmála sem karlar, l. nr. 36, 16. nóv. 1907 §§ 5 og 16, l. nr. 28, s. d. § 2, og enn fremur hafa þær nú samkvæmt l. nr. 37, 11. júlí 1911 § 3 sama rétt til allra embætta (og þá eigi síður sýslana) sem karlar. Til þess tíma höfðu konur verið með öllu útilokaðar frá því að geta fengið nokkur embætti hér á landi, þar á meðal embætti í þjóðkirkjunni, en máttu þó stunda námu við prestaskólann og taka þar sérstakt próf, en án þess að þær hefðu rétt til svo mikils sem stíga í stólinn, rgjbr. nr. 27, 4. des. 1886 §§ 2 og 3, sbr. augl. 7. nóv. 1887.

III. Helzta skiftingin á þjóðkirkjumönnum er aðgreiningin milli *kennimanna* og *sýslunarmanna* þjóðkirkjunnar og *annara félaga* hennar. Til sýslunarmanna má telja sóknarnefndarmenn, safnaðarfulltrúa, meðhjálpara o. s. frv. Kennimenn kirkjunnar eru sóknarprestarnir, prófastar, biskuparnir og aðstoðarprestarnir, og uppgjafapresta má að nokkru geta. Sameigið um alla starfandi kennimenn kirkjunnar er það, að þeir verða að hafa tekið vigslu til starfans og að þeir eiga sérstakt varnarþing um mál þau, er höfðuð eru gegn þeim sakir embættisfærslu þeirra og hegðunar. Auk þess hvíla á þeim margar skyldur í embætti þeirra, og ýms sérstök réttindi eiga þeir, sem nánar verður lýst á sínum stöðum. — Í sambandi við skyldur og réttindi vígðra manna verður að nokkru að geta um réttarstöðu eiginkvenna þeirra og ekkna, að því leyti sem hún fer eftir stöðu mannsins sem kennimanns.

Kirkjuskifting landsins.

Eins og áður hefir verið á minst, var biskupsdæmi stofnað hér á landi laust eftir miðja 11. öld. Var landið síðan eitt biskupsdæmi, þar til laust eftir 1100. Þá var landinu skift í tvö biskupsdæmi, og voru biskupssetrin Skálholt og Hólar í Hjaltadal. Tók Skálholtsbiskupsdæmi yfir þrjá fjórðunga landsins, en Hólabiskupsdæmi yfir Norðlendingafjórðung einn. 1785 var Skálholtsstóll fluttur til Reykjavíkur og stólsjarðirnar seldar, kgsbr. 29. apr. 1785, kgsbr. 30. júní 1786 o. fl. Eftir aldamótin 1800 var Hólastóll lagður niður og landið gert eitt biskupsdæmi með biskupssetri í Reykjavík, kgsbr. 2. okt. 1801, og hefir verið svo síðan. Breyting á þessu verður einungis gerð með lögum. Þess er enn að geta, að með lögum nr. 38, 30. júlí 1909 voru stofnuð hér á landi tvö svonefnd *vígslubiskupsdæmi*. Nær annað yfir Skálholtsbiskupsdæmi hið forna, en hitt yfir Hólabiskupsdæmi. Vígslubiskupsdæmið nyrðra nær því frá Hrútafjarðará til Helkunduheiðar¹⁾. Breyting eða afnám vígslubiskupsdæmanna verður og að eins gerð með lögum.

II. Næst er skifting landsins í *prófastsdæmi*. Prófastsdæmið er gamalt á Norðurlöndum, og á Íslandi er talað um prófasta á síðara hluta 13. aldar.²⁾ Voru prófastar, að því er virðist, að eins umboðsmenn biskups, heimtu gjöld fyrir þá og kirkjur, sóttu mál biskupanna og nefndu dóma í þeim. Prófastsdæmin náðu oft yfir sama takmark sem sýslurnar, en þetta þurfti þó ekki að vera. Í kirkjusk. Kr. III. 2. sept. 1537 V og Kr. IV. 2. júlí 1607, var svo fyrir mælt, að prófastur skyldi vera í hverju héraði, og mun það verða hér að merkja sýslu, enda hefir sýsluskifting landsins og skifting í prófastsdæmi

1) Sbr. um takmörk biskupsdæmanna fornu Grg. Ia, 19, II, 20, Alptíð. 1909 A. bls. 259—260.

2) Bps. I, 746, 748.

lengi farið saman að miklu leyti. Þó hafa kaupstaðir ekki verið gerðir að sérstökum prófastsdæmum, þótt sérstök lögsagnarumdæmi séu. Samkv. l. nr. 3, 27. febr. 1880 § 1 var landinu skift í 20 prófastsdæmi, og sama er eftir núgildandi lögum, sjá l. nr. 45, 16. nóv. 1907 § 1. Prófastsdæmin eru enn víðast bundin sömu staðarmörkum sem sýslurnar, en þó eru nokkrar undantekningar frá þeirri reglu. T. d. heyra Vestmannaeyjar undir Rangárvalla-prófastsdæmi, Reykjavík og hinir kaupstaðirnir undir prófastsdæmin í Kjalarnessþingi o. s. frv., sjá l. nr. 45, 1907 § 1. Skifting landsins í prófastsdæmi er algerlega staðbundin, eins og sýsluskiftingin. Embættistakmörk hvers prófasts eru bundin við staðartakmörk prófastsdæmisins. Þetta kemur t. d. fram í því, að prófastur væri ekki bær að sitja í prófastsdómi í máli gegn presti úr öðru prófastsdæmi, nema hann væri sérstaklega löggiltur til þess.

Breyting á *tölu* prófastdæma landsins verður að eins gerð með lögum. Ef því leggja ætti eitt prófastsdæmi undir annað (sameining prófastdæma) eða skifta einu prófastsdæmi í tvö, þá þyrfti til þess lög. Aftur á móti er hitt ef til vill vafasamara, hvort lög þurfi til þess að breyta *takmörkum* prófastdæma, t. d. til að leggja sókn í einu eða hluta af sókn til annars prófastsdæmis. Samkvæmt l. nr. 45, 16. nóv. 1907 § 4 getur landsstjórnin leyft, með nánar tilteknum skilyrðum, að breyta *skipun sókna eða takmörkum prestakalla*, en þess er alls ekki getið, að takmörkum prófastdæma verði breytt á þenna hátt. Það er þó einsætt, að breyting á takmörkum prestakalla gæti haft í för með sér breytingu á takmörkum prófastdæma. Ef t. d. ákveðin bæjatala úr sókn prestakalls í einu prófastsdæmi væri lögð til prestakalls í öðru prófastsdæmi, þá er þar með breytt takmörkum beggja prófastdæmanna, því að bæir þeir, sem þannig eru lagðir frá einu prestakalli til annars, hljóta að heyra undir sama prófastsdæmi sem það prestakall, er þeir eru lagðir til, af því að lögákveðið er, hverjar sóknir skuli vera í hverju prófastsdæmi, samkv.

l. nr. 45, 1907 § 1. Ef breyting yrði gerð á þenna hátt á prófastsdæmaskiftling landsins, þá yrði samþykki að minsta kosti tveggja héraðsfunda að koma til, en l. nr. 45, 1907 § 4 gera að eins ráð fyrir því, að samþykki eins héraðsfundar (þ. e. héraðsfundar eins prófastdæmis) þurfi til þess að breyta takmörkum prestakalla. Þar á móti tala téð lög um það, að samþykki tveggja eða fleiri salnaðarfunda þurfi, ef breyting á skipun sóknar eða takmörkum prestakalls snertir fleiri en einn söfnuð. L. 1907 virðast með þessu gera ráð fyrir því, að einungis héraðsfundur eins prófastsdæmis eigi um þessi mál að fjalla, en það gæti ekki verið, ef breytingin snerti tvö eða fleiri prófastsdæmi. L. nr. 45, 1907 verður því að skilja með þeirri takmörkun, að ráðherra geti því að eins breytt skipun sókna og takmörkum prestakalla, að prófastsdæmaskiftlingin haggist ekki við breytinguna. Til þess að gera slíka breytingu þarf því lög, sbr. t. d. l. nr. 16, 22. marz 1890 § 1. Skilningur sá á l. nr. 45, 1907 § 4, sem hér er haldið fram, styðst og við líkt atriði í sveitastjórnarl. nr. 43., 10. nóv. 1905 § 1, sbr. § 2, en samkvæmt þeim þarf lög til að breyta takmörkum *sýslna*, en ráðherra getur þar á móti sameinað *hreppa*, skift þeim og breytt takmörkum þeirra, samkvæmt beiðni hlutaðeigandi hreppsnefnda og meðmælum sýslunefndar.

Sameiginleg kirkjuleg stofnun prófastsdæmis er héraðsfundur.

III. Hverju prófastsdæmi er aftur skift í *prestaköll*. Þessi skifting er æfagömul, svo að segja jafngömul kristninni. Í öndverðu reistu einstakir menn kirkjur á heimilum sínum og réðu presta til þeirra eða tóku sjálfir prestsvígslu. En auk þess voru margar kirkjur reistar án þess, að prestur væri á staðnum, og sungu þá einhverir nágrannaprestar tíðir að þessum kirkjum. Þannig hafa myndast prestaköll (sóknir eða þing prests, sbr. þingaprestur¹).

1) Sbr. t. d. Grg. Ia, 10, 16-17, II, 11, 18 o. fl.

Kirkjur þær, er hann söng tíðir að, voru sóknarkirkjur hans. Prestakallaskipun landsins er ef til vill ekki alveg staðmörkuð í öndverðu, en hefir þó snemma orðið það.¹⁾ Skifting þessi hefir ekki staðið á stöðugu. Fyrrum voru prestaköllin miklu fleiri en nú, enda hefir alt gengið í þá átt, að fækka prestum síðan um siðaskifti. Árið 1737 voru prestaköll hér á landi t. d. 198,²⁾ en 1880 voru þau lögákveðin 141, l. nr. 3, 27. febr. 1880 § 1, og nú eru þau ekki orðin nema 105, l. nr. 45, 16. nóv. 1907 § 1. — Þýðing prestakallaskipunarinnar er meðal annars sú, að enginn prestur má fremja prestsverk utan síns prestakalls, nema sérstök heimild sé til þess, svo sem skipun yfirboðara prests eða ósk þess embættisbróður hans, sem hlut á að máli, kirkjusk. Kr. IV, II—9, sbr. N. L. 2—11—3. Þó er alment litið svo á sem embættisverk, er sóknarprestur fremur í óleyfi utan sókna sinna, hafi full borgaralegt gildi, t. d. ferming, hjónavígsla o. s. frv.

Samkvæmt l. nr. 45, 16. nóv. 1907 § 4 getur ráðherra, í samráði við biskup, breytt »*takmörkum prestakalla*«, ef safnaðarfundir þeir, sem hlut eiga að máli, og héraðsfundur, veita til þess samþykki sitt. Ef tveir söfnuðir eiga í hlut, þá þarf meiri hluta á hvorum safnaðarfundi um sig, en ef fleiri söfnuðir en tveir eiga hlut að máli, þá er nóg, að meiri hluti safnaðarfunda allra samanlagður samþykki, enda þótt breytingaruppástungan hafi verið feld á einum fundinum eða fleiri. Í þessu, að meiri hluti getur alveg borið minni hlutann ráðum, þegar svo stendur á, sem hér greinir, virðist aðallega liggja sú rýmkun frá ákvæðum eldri laga um þetta efni, sem kirkjumálanefndin taldi fóligna í l. nr. 45, 1907 § 4.³⁾ Landsstjórnin getur því nú lagt bæi úr kirkjusókn annars prestakalls til kirkjusóknar í hinu, ef báðir eða allir safnaðarfundir samanlagðir samþykkja, og ef ekki breytist við það prófatsdæmaskiftingin. Sjá II að framan.

1) Sbr. Maurer, Island, bls. 237.

2) Lovs. for Island II, 261-268.

3) Tillögur um kirkjumál, Rvk 1906, bls. 82.

Breytingin skal gerð í samráði við biskup. Ráðherra er því að vísu skylt að bera málið undir hann, en þótt hann geri það ekki, er ráðstöfunin þó lögmæt. Ráðherrann er ekki bundin við tillögur biskups um málið, enda þótt þær séu fengnar. Nú vill einhver hlutaðeigenda, safnaðarfundur eða safnaðarfundir, héraðsfundur eða ráðherra, ekki samþykkja breytinguna, og verður þá löggjafarvaldið eitt hætt að gera hana.

Tala prestakalla er ákveðin í lögum nr. 45, 1907 § 1, og verður prestaköllum því ekki fjölgað né fækkað, nema með lögum. Sá prestur, er prestakall hans er lagt niður, hlýtur að eiga heimting á eftirlaunum, samkv. l. nr. 48. 16. nóv. 1907 § 6, sbr. § 11. Sá prestur, er sókn hans er eitthvað skert, samkv. l. nr. 45, 1907 § 4 eða með sérstökum lögum, á þar á móti varla heimtingu á uppbót fyrir þá tekjurýrnun, sem breytingin kann að hafa haft í för með sér, sem hér eftir gæli að eins orðið um aukatekjur hans, því að hver, sem prestkall fær, má ganga að því sem vísu, að slík breyting kunni að verða gerð, sbr. l. nr. 26, 2. nóv. 1885 § 3, er í slíku tilfelli, sem hér greinir, að eins áskildu kirkju þeirri, er nokkrir bæir voru lagðir frá til annarar, kirkjugjöld frá þeim bæjum, en presti ekkert. Ef prestur tekur laun sín eftir eldri reglum, og nýtur afgjalda af kirkjujörðum, en bæirnir, sem á þeim standa, eru lagðir til sóknar utan hans prestakalls, þá heldur hann auðvitað forræði þeirra jarða og afgjöldum eftir sem áður. En slíkt hættir að koma til greina, þegar nýju prestlaunalögin eru að fullu komin til framkvæmdar.

Hverju prestakalli fylgdu fyrr lögákveðnar tekjur, sbr. t. d. tilsk. 15. des. 1865 og l. nr. 3, 27. febr. 1880, brauðamötin 8. júlí 1870, 3. okt. 1884 og 24. febr. 1900, og fer um tekjur sumra presta enn þá eftir þessum eldri reglum. Með hliðsjón til teknanna eru prestaköllin nefnd »brauð«. Eftir tekjuhæð var þeim skift í aðalbrauð, betri meðalbauð, lakari meðalbrauð og fátæk brauð. Nú fara tekjur presta ekki eftir presta-

köllunum, heldur eftir embættisaldri þeirra, sjá § 23. B. III. Auk þess fá sumir prestar uppbót samkv. 1. 1907 § 2, sbr. fjárl. § 14. A. b. 2. Áður var og ákveðið, að greitt skyldi frá betri brauðum til hinna lakari, og auk þess var góldin uppbót til hinna siðarnefndu úr landssjóði, sbr. 1. nr. 3, 27. febr. 1880 § 1, sbr. §§ 3 og 5, lhbr. 11. maí 1886, rgjbr. 18. apr., 3. júní og 31. des. 1887. Er þessu nú breytt. Eftirlaun presta og prestsekkna hvíldu og að nokkru á prestaköllunum, sjá tilsk. 15. des. 1865 §§ 3 og 7 og l. nr. 4, 27. febr. 1880 § 6, og hverfur það skipulag einnig eftir því, sem nýju prestlaunalögin koma til framkvæmdar.

Í hverju prestakalli er einn þjónandi prestur — getur og verið aðstoðarprestur að auki —, nema í Reykjavík. Þar eru þeir tveir, og heitir annar dómkirkjuprestur. Um samband þeirra sín á meðal eru settar reglur í stjrb. nr. 61, 28. maí 1909.

Á síðari tímum hafa prestar oft tekið svokölluð »prestakallalán« til ýmsra endurbóta á prestsetrunum, svo sem húsbýgginga, túngirðinga o. s. frv., úr landssjóði eða öðrum opinberum sjóðum. Lán þessi hvíla á prestakallinu, þannig að eftirmaðurinn verður að taka við láninu í því ástandi, sem fyrirrennari hans skilur við það, enda er ætlast til þess, að lánið komi þeim öllum að haldi, er prestakallið fá. L. nr. 30, 16. nóv. 1907 hafa sérstaklega heimilað lánveitingar úr landssjóði til að koma upp íbúðarhúsum á prestsetrum landsins. Þessi lán hvíla og á prestaköllunum á svipaðun hátt og áður nefnd prestakallalán, og hefir landssjóður veð fyrir höfuðstól og vöxtum, samkv. 1. nr. 30, 1907 § 3.

IV. Loks er prestaköllum skift í *kirkjusóknir*. Þó getur prestakallið verið að eins ein kirkjusókn, t. d. Vestmanneyjaprestakall. Kirkjusókn er samtala allra þeirra heimila, sem ætlað er að sækja tíðir að ákveðinni kirkju, og skylt er að greiða lögboðin gjöld til hennar. Sóknaskiftingin er mjög gömul, eflaust jafngömul og tíundarlögin 1096 eða eldri. Hún er algerlega staðtakmörkuð

frá fornu fari, en nú má vera, að sóknarbandsleysingjar eða utanþjóðkirkjumenn eigi heimili innan sóknartakmarka. Þeir þjóðkirkjumenn, sem eiga heimilisfang í sókn, eru í heild sinni nefndir »söfnuður«. Sóknir eru nú alls á landinu 276, l. nr. 45, 16. nóv. 1907 § 1.

Í hverri sókn er ein kirkja (sóknarkirkja). Sóknarkirkja, sem er á heimili prests, er oft nefnd »heimakirkja« eða »aðalkirkja«, en hinar sóknarkirkjur í prestakallinu »útkirkjur«, »annexkirkjur« eða »annexiur«. Kirkjur eru frá fornu fari, kallaðar »alkirkjur«, »helmingakirkjur«, »þriðjungakirkjur« o. s. frv. eftir því, hvort prestur embættar í kirkju alla helgidaga, annan hvern eða þriðja hvern helgidag o. s. frv. Slíkt getur bæði farið eftir venju eða lögum, sbr. t. d. l. nr. 16, 22. marz 1890, eða eftir ákvörðun landsstjórnarinnar.

Hver sókn er að ýmsu leyti að lögum sem heild út af fyrir sig. Sóknarþúar kjósa sér sóknarnefnd, er annast kirkjumálefni safnaðarins á ýmsan hátt, sbr. l. nr. 36, 16. nóv. 1907, gjalda til sinnar sóknarkirkju, sbr. l. nr. 40, 30. júlí 1909, hafa oft umsjón og fjárhald kirkja sinnar, sbr. l. nr. 22, 16. nóv. 1907 o. fl., senda fulltrúa af sinni hendi á héraðsfund, sbr. l. 36, 1907, o. s. frv. Aftur á móti hafa sóknir í sama prestakalli lítið saman að selda. Helzt má nefna kosningu prests til prestakallsins, sbr. l. nr. 28, 16. nóv. 1907, niðurlagningu eða upptöku kirkna og sameining sókna, sbr. l. nr. 45, 16. nóv. 1907 § 4.

Breyting á sóknaskipun má auðvitað gera með lögum og hefir stundum verið gerð á þann hátt. Lög þarf og jafnan til þess, ef ekki næst samþykki safnaðarfunda, héraðsfundar eða ráðherra. Landsstjórnin hefir heimild til að breyta skipun sókna, svo sem að leggja bæi úr einni sókn til annarar, að leggja niður kirkju, þ. e. fækka sóknunum prestakallsins, flytja kirkju eða taka upp nýja kirkju, og má þá bæði vera, að þar með sé sóknunum í prestakallinu fjölgað, eða að gömul kirkja hafi verið lögð niður og hin ný-upptekna kirkja komi í hennar stað. Skilyrði þess,

að landstjórninni sé heimilt að ráðstafa kirkjum á þenna hátt, eru hin sömu sem sagt var undir III að framan um breytingar á takmörkum prestakalla.

§ 12.

Leysing sóknarbands.

I. Eins og áður er sagt, er prestakalla- og sóknaskipunin staðmörkuð. Það er reglan, að allir þeir, sem búsettir eru innan þeirra staðarmarka, eiga sókn til kirkju þar. Undantekning frá þessari reglu er þó gerð með lögum nr. 9, 12. maí 1882. Með þessum lögum er veitt heimild til þess að segjast úr sókn þess þjóðkirkjuprests, sem þar er skipaður, og taka prestsþjónustu af öðrum presti, *kjörpresti*. Þetta er kallað að *leysa sóknarband*. L. 1882 § 1 segja berum orðum, að sóknarprestarnir einir megi kjörprestar vera, en sóknarprestur táknar þar hið sama sem þjónandi þjóðkirkjuprestur. Það er því óheimilt, að taka sér uppgjafaprest eða aðstoðarprest í þjóðkirkjunni að kjörpresti. Eigi er það leysing sóknarbands, ef maður tekur sér utanþjóðkirkjuprest til prests. Slíkt getur því að eins átt sér stað, ef maður segist úr þjóðkirkjunni. Svo skilur framkvæmdarvaldið og lögin.¹⁾

Skilyrði til þess að geta leyst sóknarband á eindæmi sitt er það, að maður sé 18 ára gamall og hafi verið fermdur. Um það, hverir fylgi leysingja, er hann leysir sóknarband, gilda alveg samskonar reglur sem þær, er nefndar voru í § 8. II. 1. um úrsögn úr þjóðkirkjunni.²⁾ Eftir almennum reglum mundi faðir þó ráða framarmóður, hvort sóknarprestur eða kjörprestur skyldi skíra, ferma eða uppfræða börn þeirra, ef hann hefir foreldravald yfir börnunum, því að 1. 19. febr. 1886 §§ 8 og 9 koma hér varla til greina, með því að hér er ekki um úrsögn úr

1) Sbr. lhbr. nr. 114, 21. sept. 1895 og stjrbr. nr. 137, 16. des. 1910.

2) Sbr. sama stjrbr.

þjóðkirkjunni að tella eða trúarbragðaskifti. Leysing sóknarbands verður víst oflast vegna persónulegra ástæðna, t. d. kala milli prests og sóknarmanns. Það bar fyrrum við, að konungur veitti leyfi til þess, að njóta þjónustu annars prests en sóknarprestssins.¹⁾

II. Þau atriði, sem hér koma einkum til athugunar, eru 1) afstaða leysingja gagnvart sóknarpresti og kirkjustjórninni 2) afstaða kjörprests gagnvart sömu aðiljum og 3) samband leysingja og kjörprests sín á milli.

1. Leysingi á að skýra héraðsprófasti frá því, ef hann vill taka sér kjörprest, og hverja þjónustu hann ætli að þiggja af honum, en héraðsprófastur á svo að skýra sóknarpresti frá. Samsvarandi gildir, ef leysingi hverfur aftur til síns fyrra prests, en þá skal prófastur enn fremur skýra kjörpresti frá því, l. 1882 § 2. Sama virðist og eiga að gilda per analogiam, ef maður skiftir um kjörpresta án þess, að hann hafi horfið til sóknarprestssins í millibílinu. Eftir orðum laganna verður hver, sem velur sér kjörprest, að láta prófasti þessa skýrslu í té, og er skýrsla húsbónda því ekki næg fyrir konu hans, hjú eða fermd börn hans, 18 ára gömul eða eldri, ef þau leysa sóknarband með honum eða án hans. Ef prófastur er sjálfur kjörprestur, þá verður [hann og að láta sóknarpresti áður nefnda skýrslu í té. Meðan leysingi hefir kjörprest, skal hann gefa sóknarpresti sínum greinilegar skýrslur um öll þau prestsverk, er hann hefir af kjörpresti þegið, og skal skýrsla gefin innan 14 náttu eftir að kjörprestur framdi verkið, að viðlagðri 2—10 kr. sekt fyrir viku hverja, og rennur sektin í hreppsjóð leysingja. Skýrslu þessari skal fylgja vottorð kjörprests, l. 1882 § 4. Sóknarprestur á að geta þeirra embættisverka í kirkjubók, sem kjörprestur hefir framið fyrir leysingja, svo sem hann hefði sjálfur framið þau. Í samræmi við þessi ákvæði laganna er það,

1) Sjá t. d. Lovs. for Island II, 253 (1736), 322 (1740), sbr. og kgsbr. 8. des. 1841.

að leysingi á að skýra sóknarpresti þar í sókn frá fæðingu barna sinna, l. § 5. Ef barn er fætt óskilgetið, þá hvílir þessi skylda á móður þess, ef hún hefir leyst sóknarband, en ella á föður, ef hann er nærstaddur. Ef leysingi gengur í hjónaband, þá skal sóknarprestur brúðurinnar lýsa til hjúskapar, enda skal lýsa fyrir honum meinbugum á því hjónabandi og leggja fyrir honum lögðann gegn því. Sóknarprestur gefur svo hjónaefnum vottorð um lýsingar, l. 1882 § 6. Vottorð þetta verða hjónaefni svo að leggja fyrir kjörprest sinn áður en hann gefi þau saman. — Leysingi þarf ekki að gjalda sóknarpresti sínum fyrir prestsverk þau, er kjörprestur fremur, en auðvitað verður hann að gjalda lögboðin gjöld til prestlaunasjóðs og sóknarkirkju sinnar, samkv. l. nr. 40, 30. júlí 1909.

2. Þau prestverk, er sóknarbandsleysingi hefir samið um við kjörprest, getur hann unnið svo að fult gildi hafi að lögum, bæði gagnvart valdstjórninni og einstökum mönnum. Lögin nefna sérstaklega skírn, ferming, altarisgöngu, skriftamál, hjónavigslu, liksöng og greftran, l. § 10, en þessi talning er ekki tæmandi, því að lögin heimila kjörpresti að gera fleiri verk fyrir leysingja, sem sóknarprestum er falið að inna af hendi fyrir sóknarmenn sína, svo sem sáttaumleitan milli hjóna, samkv. tilsk. 18. okt. 1811, tilsk. 30. apr. 1824 § 18 o. fl., svo og að gefa lögboðin vottorð um hegðun hjóna og siðferði, til þess að þau geti fengið skilnaðarleyfi. En geti kjörprestur ekki gefið nægilegt vottorð, t. d. af því að hjónin eru ekki bæði skyld að mæta fyrir honum, þá skal sóknarprestur bæta við því, er á vantar, l. § 8. Ennfremur skal kjörprestur gefa samþykki sitt til vistráða ófermdra sóknarleysingja, sem eru fullra 18 ára að aldri, l. § 7, og hefir kjörprestur eftir því sama rétt sem sóknarprestar alment gagnvart sóknarmönnum sínum, samkv. vinnuhjúatílsk. 26. jan. 1866 § 1. Aftur á móti er kjörpresti ekki rétt að fremja nein þau verk fyrir leysingja, sem ekki verða talin »prestsverk« í venjulegum skilningi, enda þótt prestum sé eða

hafi verið falið að inna þau af hendi. Þess vegna á sóknarprestur t. d. að leita sátta í almennum einkamálum leysingja sem sáttasemjari í því sáttaumdæmi, að líkindum gefa honum vottorð um þroska hans eða fjárhag, sbr. tilsk. 21. des. 1831 l. 1. b. Þó er þetta vafasamt, því að tilsk. 1831 segir, að *sálusorgari* manns skuli gefa þar greind vottorð, en kjörprestur er einmitt sálusorgari leysingja, enda er ekki ósennilegt, að kjörprestur geti gefið leysingja vottorð um andlegan þroska hans, úr því að honum ber að votta um hegðun hans, samkv. l. 1882 § 8. Kjörprestur þarf ekki að senda skýrslur um prestsverk sín í þágu leysingja til yfirboðara sinna, því að þær skal sóknarprestur gefa, og einnig vottorð úr kirkjubókum. Að eins er kjörpresti skylt að senda prófasti þess umdæmis, er leysingi er búsettur í, skýrslu um börn þau, sem hann hefir fermt fyrir leysingja, og að láta leysingja slíkt vottorð í té, l. § 9, sbr. § 4. Kjörprestur þarf því ekki að geta í ársskýrslu sinni til prófasts þeirra prestsverka, sem hann hefir unnið fyrir leysingja, nema fermingar, en geta skal hann þeirra í kirkjubók, ef prestsverkin eru ein þeirra, sem skylt er að geta þar, l. § 4. Prestsverk í þágu leysingja er kjörpresti rétt að fremja í sóknarkirkju, þar sem leysingi á heima í sókn, og nota áhöld hennar, svo sem graftól, messuskrúða, ljós, vín og bakstur, svo og grefta lík í kirkjugarði þar, l. 1882 § 10. Þetta gildir jafnt, hvernig sem farið er um umsjón og fjárhald kirkjunnar. Kjörpresti ber að fullvissa sig um það áður en hann notar kirkjuna o. s. frv. í þágu leysingja, að sóknarprestur þurfi ekki að nota hana á sama tíma. Er ljóst, að sóknarprestur á jafnan forrétt að notkun kirkjunnar. Loks er kjörpresti skylt að hafa að minsta kosti einn meðhjálpara (nú sóknarnefndarmann, sbr. l. nr. 36, 16. nóv., 1907 §§ 7 og 8) þeirrar sóknar viðstaddan þjónustugerðina. Eftir anda laga 1907 virðist það vera skylda sóknarnefndar að sjá til þess, að alt fari sómasamlega fram og skemdalaust kirkjunni af hendi kjörprests.

Kjörprestur ber auðvitað ábyrgð á prestsverkum sínum

í þarfir sóknarleysingja eftir almennum reglum. Þetta er sérstaklega tekið fram um hjónavígslu, l. § 6, og ef kjörprestur fermir illa uppfrædd börn leysingja. Skal prófastur skýra biskupi frá því, og leggur hann úrskurð á málið, l. § 3. Auðvitað á kjörprestur að fylgja helgisiðum þjóðkirkjunnar, er hann innir prestsverk af hendi fyrir leysingja.

3. Samband kjörprests og leysingja fer fyrst og fremst eftir samningi þeim, er þeir hafa gert sín á meðal, sbr. l. 1882 § 2. Leysingja er aldrei *skytt* að láta kjörprest sinn fremja nokkur prestsverk fyrir sig, en kjörpresti er aftur á móti skytt að fremja umsamin prestsverk fyrir leysingja gegn lögmælttri borgun. Ekki á kjörprestur heldur heimtingu á endurgjaldi fyrir þau verk, sem áskilið var, að hann ynni, þótt leysingi láti sóknarprest sinn fremja þau. Svo virðist sem málsaðiljar megi ákveða eftir vild, hvaða prestsverk kjörprestur skuli vinna fyrir leysingja, og þurfa það því ekki að vera öll prestsverk, sbr. l. 1882 § 2. Samkvæmt l. § 2 getur leysingi slitið sambandi við kjörprest, þegar hann vill, sbr. 1. að framan. Svo virðist og sem kjörprestur geti fyririrvaralaust hætt prestsþjónustu fyrir leysingja, nema berum orðum væri öðruvísi tilskilið, og jafnan mundi óeðlilegt að knýja kjörprest með aðstoð dómstólanna til að veita leysingja þjónustu gegn vilja sínum. Eftir þessu er sambandið alllaust. Með því að það er ekki staðtakmörkum bundið, þá svipar því til sambandsins milli goðorðsmanna og þingmanna þeirra í fornöld.

§ 13.

Löggjafarvald og fjárveitingar í kirkjumálum.

I. Samkvæmt lögum um stöðu Íslands í ríkinu 2. jan. 1871 § 3, 3. eru islenzk kirkjumál sérmál landsins. Við lög þessi hafa Íslendingar búið síðan, þótt deilt hafi verið um lagagildi þeirra á Íslandi. Um löggjöf, stjórn og dómsvald í þeim málum, sem landið fekk forræði yfir

með stöðulögunum, eru svo settar reglur í stjórnarskrá 5. jan. 1874 og í viðauka við stjórnarskrána í l. nr. 16, 3. okt. 1903. *Samkv. stj.skr. § 1 er löggjafarvaldið hjá konungi og alþingi í sameiningu, framkvæmdarvaldið hjá konungi og dómsvaldið hjá dómendum.* Þessi þriggreining ríkisvaldsins tekur og yfir kirkjumálin öldungis á sama hátt sem önnur mál landsins. Verður því bæði talað um *löggjafarvald, framkvæmdarvald og dómsvald í kirkjumálum.*

II. 1. Löggjafarvaldið, bæði hið almenna (alþingi og konungur eða stundum konungur einn, samkv. stj.skr. § 11) og hið sérstaka, sem eitt getur afnumið, breytt stjórnarskránni eða aukið við hana, hefir alveg sömu aðstöðu í málum þjóðkirkjunnar sem öðrum málum landsins. Stj.skr. §§ 45—47 verður ekki breytt o. s. frv., nema samkvæmt § 61, þ. e. þá breytingu yrði fyrst að samþykkja á alþingi, síðan yrði að rjúfa þingið og efna til nýrra kosninga, og frumvarpið yrði svo að öðlast samþykki hins nýja þings fyrsta skifti, er það er háð eftir hinar nýju kosningar, óbreytt frá því er þingið næst áður skildi við það. Síðan þarf frumvarpið konungsstaðfestingar á sama hátt sem önnur lög. Þegar konungur hefir staðfest frumvarpið, þá er það þegar orðinn einn hluti af stjórnskipunarlögum landsins. Önnur frumvörp en þau, er haggja við stjórnskipunarlögunum (í »tekniskri« merkingu) þurfa venjulega samþykki þingsins og staðfestingu konungs til þess að verða að lögum. Að eins ef brýna nauðsyn ber til, getur konungur gefið út bráðabirgðalög milli þinga, samkv. stjórnarskránni § 11.

2. Með því að landssjóður verður samkvæmt stj.skr. § 45 að styðja þjóðkirkjuna með fjárframlögum, þá leiðir af því, að greiðslur í þarfir kirkjunnar verða að hafa heimild í fjárlögunum. Fjárveitingarvaldið í kirkjumálum er hið sama sem í öðrum málum, er fé er greitt til úr landssjóði (alþingi og konungur). Þessar fjárveitingar eru teknar í fjárl. § 14. A. og í § 14. B. I., að því leyti sem þar í er fólgin fjárveiting til guðfræðisdeildar háskólans, auk ýmsra

einstakra liða á fjárlögum, sem snerta kirkju eða kristindóm. Mestalt af því fé, sem veitt er til kirkjubarfa, er laun eða eftirlaun embættismanna kirkjunnar, svo sem biskups, presta, kennara guðfræðisdeildar háskólans, bráðabirgðauppbót til brauða, eftirlaunauppbót til fátækra upp-gjafapresta, tillag til nokkurra brauða, samkv. l. nr. 3, 27. febr. 1880 § 1, sbr. l. nr. 39 og 40, 30. júlí 1909 o. s. frv., sjá fjárl. § 14. A. Sumir þessir liðir eru veittir til ákveðinna manna eða embætta, t. d. laun biskups og laun háskólakennara í guðfræði, en öðrum liðum er svo háltað, að ákveðinni fjárhæð er varið til ákveðins augnamiðs, t. d. til prestlaunasjóðs, en landsstjórnin úthlutar svo fénu meðal þiggjenda.

3. Í § 7. II. 1., er talað um afstöðu löggjafarvaldsins gagnvart trúarritum þjóðkirkjunnar. Ennfremur er að fram-an talað um afstöðu löggjafarvaldsins gagnvart trúarbragðafyrirmælum stjórnarskrárinnar §§ 45—47. Hér kemur til greina, hvaða ákvæði um kirkjumál löggjafarvaldið eitt sé bært að setja alment. Löggjafarvaldið er auðvitað bært til að setja þau ákvæði, sem það vill um kirkjumálin, með þeim takmörkunum, sem stjórnarskráin setur, enda þótt framkvæmdarvaldinu kynni nú sem stendur að vera falið að skipa einhverju máli eftir sínum geðþóttum. Það er og almenn regla, að löggjafarvaldið eitt getur breytt eða afnumið þau lagaákvæði, er sett hafa verið. Síðan stjórnarskráin kom til framkvæmdar leikur enginn vafi á því, hverjum málum hefir verið skipað með lögum, og valdsvið löggjafarvalds og framkvæmdarvalds um þau efni því nokkurnveginn afmarkað. En meðan konungur var einvaldur, bæði æðsti löggjafi og æðsti stjórnandi, setti hann mörg ákvæði um kirkjumál hér á landi, og er oft erfitt að segja með vissu, hvort löggjafarvaldið eitt sé bært að breyta slíkum fyrirmælum, eða hvort ákvæðið sé þess eðlis, að framkvæmdarvaldinu sé heimilt að breyta því. Ef vafi er, þá er vitanlega vissast, að löggjafarvaldið gerir ráðstöfunina, því að ef stjórnin gerir hana, þá má

vera, að dómstólarnir dæmi hana ólöglega, því að dómstólarnir hafa hér sömu heimild til þess að dæma um takmörk framkvæmdarvaldsins sem annarsstaðar, og framkvæmdarvaldið er jafnbundið við úrskurð þeirra um þessi efni sem önnur. Ef t. d. landsstjórnin tæki að setja nýjar reglur um sóknargjöld, sbr. l. nr. 40, 30. júlí 1909, þá væri gjaldendum ekki skylt að hlýðnast þeim reglum og þeir gætu látið dómstólana skera úr því máli. En dómstólarnir mundu líta svo á, að framkvæmdarvaldið hafi brostið heimild til að setja áðurnefndar reglur.

Það heyrir undir ríkisréttinn að útlista nánar reglurnar um afstöðu framkvæmdarvalds og löggjafarvalds, og með því að alveg samskonar reglur gilda um valdsvið þessara tveggja greina ríkisvaldsins í kirkjumálum sem öðrum, þá nægir að vísa til ríkisréttarins alment um efnið. Ennfremur mun það sjást á því, er á sínum stöðum verður sagt eða hefir verið sagt um hvað eina, hvað heyrir undir framkvæmdarvaldið og hvað löggjafarvaldið eitt geti gert.

§ 14.

Konungur og ráðherra (stjórnarráðið).

I. Samkvæmt stj.skr. 1874 § 1 og l. nr. 16, 3. okt. 1903 § 1 hefir konungur æðstu stjórn allra sérmála landsins, þar á meðal kirkjumálanna. Konungur er ábyrgðarlaus, en hefir ráðherra Íslands til þess að sjá um framkvæmd stjórnarathafnanna, og ber hann ábyrgð á þeim fyrir alþingi, sbr. l. nr. 16, 3. okt. 1903 § 2 og l. nr. 2, 4. marz 1904, en alþingi hefir ákærvaldið gegn ráðherra, l. nr. 16, 3. okt. 1903 § 2, og landsdómur dómvald um mál gegn ráðherra út af embættismeðferð hans, l. nr. 11, 20. okt. 1905. Sama er um mál gegn landritara, er hann gegnir ráðherrastörfum á sína ábyrgð, samkvæmt l. nr. 16, 3. okt. 1903 § 1, sbr. l. nr. 11, 20. okt. 1905 § 2.

II. 1. Ýms kirkjumál verða enn eigi útkljáð, nema með konungsúrskurði hvert skifti. T. d. þarf konungsúr-

skurð til þess að selja eða veðsetja eða stofna önnur höft á kirkjueignum, sbr. kgsbr. 27. apr. 1556, 22. apr. 1579, 7. maí 1716, 30. júní 1786, nema sölu til ábúenda, l. nr. 50, 16. nóv. 1907. Einnig þarf konungsúrskurð til þess að leysa prestsmötu af jörðum o. s. frv. Samkvæmt stjskr. § 13 veitir konungur annaðhvort sjálfur, eða með því að fela það hlutaðeigandi yfirvöldum, leyfi þau og undanþágur frá lögum, sem tíðkanlegar voru fyrir þann tíma. Þetta undanþáguvald nær líka til kirkjumálefna. T. d. veitir konungur leyfi til, að prestur megi taka vígslu, þó að hann hafi ekki náð 25 ára aldri. Konungur hefir með úrskurði falið stjórnarvöldunum að veita ýms leyfi, svo sem ráðherra (áður landshöfðingja amtmönnum o. s. frv.), biskupi, t. d. að barn megi ferma, þótt það sé ekki fullra 14 ára gamalt, o. s. frv. Áður veitti konungur sum presta-köllin, en nú er þessu svo breytt, að ráðherra veitir þau öll. Þar á móti skipar konungur enn í biskupsembættið og staðfestir kosningu vígslubiskupanna, samkv. l. nr. 38, 30. júlí 1909. Konungur löggildir helgisíðabækur kirkjunnar, sbr. t. d. stjbr. nr. 89, 22. júlí 1910. Og í samræmi þar við er það, að konungur setti ákvæðið um embættiseið presta, rgjbr. 31. ág. 1888.

2. Ráðherra setur þær reglur, sem annaðhvort eru ekki löggjafareðlis, eða löggjafarvaldið hefir falið honum að setja. Sem dæmi má nefna það, að stjórnarráðið staðfestir reglur um meðferð kirkjugarða, l. nr. 39, 8. nóv. 1901 § 8, sbr. reglug. 71, 12. júlí 1902, setur reglur um umsjón og skoðun kirkjujarða, sbr. l. nr. 46, 16. nóv. 1907 §§ 8—11 og reglug. 102, 5. ág. 1908 og 106, 26. s. m., um samband presta í Reykjavíkurstakalli, l. nr. 45, 16. nóv. 1907 § 1, sbr. stjbr. nr. 61, 28. maí 1909, staðfestir niðurjöfnun kirkjugjalds, samkvæmt l. nr. 40, 30. júlí 1909 § 8, 2. o. s. frv.

Þar sem þjóðkirkjan er ríkisstofnun og nýtur styrks og verndar af hálfu landsins, þá er auðsætt, að landsstjórnin hlýtur að hafa eftirlit með því alment, að lög-

um þeim og öðrum réttarreglum, sem kirkjunni eða embættis- og sýslunarmönnum í þágu hennar eru sett, sé fylgt. Þessi eftirlitsskylda var áður í höndum landshöfðingja, en nú hefir ráðherra æðsta eftirlit með þessum efnum. Hann veitir og presta- og prófastsembættin, og veitir þessum embættismönnum lausn frá embættum, l. nr. 28, 16. nóv. 1907 §§ 17 og 18. Stjórnarráðið stjórnar prestlaunasjóðnum, l. nr. 46, 1907 § 25. Ráðherra löggildir barnalærdómsbækur til notkunar við fræðslu barna í trúarbrögðum þjóðkirkjunnar, sbr. t. d. rgjbr. 24. sept. 1878 og 6. júlí 1899, og sálmaabækur til kirkjusöngs og annara helgiathafna þjóðkirkjunnar, sbr. t. d. rgjbr. 25. ág. 1886, bendir á þær aðrar bækur, er vel þykja fallnar til notkunar við kristindómsfræðslu, sbr. t. d. rgjbr. 13. jan. 1900. Barnalærdómsbækur til fermingarundirbúnings eða sálmaabækur til kirkjusöngs mega prestar því ekki nota, nema leyfi landsstjórnarinnar sé til þess. Auðvitað fer stjórnin eftir tillögum þeirra guðfræðinga, sem hún ber best traust til um þessi efni, einkum biskupsins.

Loks hefir ráðherra yfirumsjón með meðferð kirkju- eigna og þeirra hluta, sem lagðir eru á einhvern hátt til þarfa þjóðkirkjunnar. Ráðherra er rétt og skylt að taka í taumana, ef ástæða er til að telja þeim eignum illa stýrt. Ráðherra hefir t. d. yfirumsjón með byggingu og viðhaldi kirkjujarða, l. nr. 46, 1907 § 9, ákveður, innan vébanda þeirra, sem löggjafarvaldið setur, hvort selja beri þær til leiguliða, l. nr. 50, 16. nóv. 1907 og l. nr. 51, 11. júlí 1911, hefir eftirlit með prestssetrum landsins, l. nr. 30, 16. nóv. 1907, o. s. frv. Enda þótt stjórn einhverrar kirkjustofnunar sé sérstaklega falin einhverjum lægra settum embættis- eða sýslunarmanni, svo sem hinn almenni kirkjusjóður biskupi, l. nr. 20, 22. maí 1890 § 4, sbr. tilsk. nr. 12, 23. ág. 1904. II. 3, þá hefir ráðherra þó rétt og skyldu til að líta eftir því, að farið sé vel með þá stofnun, og neyta þess valds, er hann hefir að lögum, til að lagfæra o. s. frv., það er ábótavant þykir.

§ 15.

Biskupinn.

I. Fyrrum, einkum i katólskum sið, höfðu biskupar miklu meira vald en biskup landsins hefir nú. Frá lokum 13. aldar og til siðaskifta höfðu þeir dómsvald um öll mál, er á nokkurn hátt varðaði kirkju eða klerka.¹⁾ Þeim var rétt og skylt að afstýra því, að nokkuð það yrði að lögum, er braut bág við kirkjulögin,²⁾ sjálfir veittu þeir undanþágur frá lögum kirkjunnar, þeir skipuðu í flest prestaköll á landinu o. s. frv. Um siðaskiftin tók konungur undir sig mest alt það vald, sem biskupar höfðu áður haft. Þeir urðu nú embættismenn hans, og undir honum komið, hvert vald þeir skyldu hafa, einkum eftir að einveldið var á komið. Valdi biskupa hefir ávalt farið hnignandi síðan siðaskifti, og nú er biskup undir stjórnarráðið gefinn i nær öllum greinum.

II. 1. Skilyrði til þess að geta orðið biskup eru fyrst og fremst hin almennu skilyrði, sem heimtuð eru til veitingar fyrir embætti hér á landi, *25 ára aldur* (fullveðjaaldur), að maður sé *fjár síns ráðandi* — og er auðsætt, að þessa kröfu verður að setja til biskups, þegar af þeirri ástæðu, að undir umsjón hans eru nokkrir sjóðir — hafi *óflekkad mannorð, kunnáttu i islenzkri tungu og rétt innborinna manna*. En auk þess verður biskup að hafa leyst próf i guðfræði annaðhvort við Kaupmannahafnarháskóla, prestaskólann eða háskóla Íslands. Enginn, sem tekið hefir próf við Kaupmannahafnarháskóla seinna en 5 árum eftir að háskóli Íslands tók til starfa, getur þó fengið embætti hér, sem guðfræðisprófs þarf til, l. nr. 36, 11. júlí 1911 § 1, sbr. § 4.³⁾ Konur geta hér eftir með sömu skilyrðum fengið biskupsembætti, l. nr. 37, 11. júlí 1911 § 3.

1) Sjá Krr. Árna, 41. kap.

2) Alþingislög 1253 (DI. II, Nr. 1, Krr. Á. 16. kap. o. fl.).

3) Ákvæði kgsúrsk. 30. júlí 1850 1) c) um þá, sem tekið

2. Það er forn venja, að biskup skuli taka vígslu, þegar hann er skipaður til starfans, ef hann hefir ekki tekið biskupsvígslu áður, t. d. sem víglubiskup, samkv. l. nr. 38, 30. júlí 1909. Það er gömul kenning í kirkjunni, að enginn óvígður maður eigi að úthluta sakramentunum né vígja kennimenn, en biskup vígir presta og hefir rétt til að útdeila sakramentunum, samkv. erbr. 1. júlí 1746 § 2. Einnig skipa ýms lagaákvæði í lúterskum sið, að biskup skuli taka vígslu, t. d. kirkjusk. Kr. III., 2. sept. 1537 II—9 og V, kirkjusk. Kr. IV., 1607 II—9, sbr. kirkjuritúal 25. júlí 1685 X—1, eða gera ráð fyrir því sem sjálfsögðu, að biskup verði að taka vígslu, kgsúrsk. 14. ág. 1789, l. nr. 38, 30. júlí 1909, sbr. og Hsb. IX.

Samkv. kirkjusk. 1537 tilv. st. skyldi Sjálandsbiskup vígja biskupa í Kaupmannahöfn. Var það því regla, sem örsjaldan var út af brugðið, að biskupar landsins sigldu til Kaupmannahafnar og tækju þar vígslu af Sjálandsbiskupi. En l. nr. 38, 1909 § 3 gera ráð fyrir því, að biskup vígi hér eftir eftirmann sinn, ef því verður við komið. Að öðrum kosti vígir annarhvor hinna svonefndu víglubiskupa, sem skipaðir eru samkv. sömu lögum, biskupinn. Vigslan fer nú fram eftir reglunum í Hsb. IX. kap.

Hafi biskup ekki tekið prestsvígslu áður, þá er venja, að hann taki hana fyrst. Munu þetta vera leifar katólskra reglna, því að samkvæmt kanóniskum rétti verður ekki hlaupið yfir neinar hinar lægri vígslur, heldur verður hver að fylgja annari frá hinni lægstu til hinnar æðstu.¹⁾

Vigslan er að eins skilyrði þess, að biskup megi vígja aðra og útdeila sakramentunum, en eigi til þess, að hann geti tekið að sér framkvæmdar- og dómsstörf þau, sem löggjöfin felur honum, t. d. að visitera kirkjur, stjórna

höfðu próf í latinuskólunum áður en prestaskólinn tók til starfa, er nú orðið þýðingarlaust.

1) Sbr. Heiner, Katholisches Kirchenrecht I, 173.

sjóðum þeim, sem faldir eru forsjá hans. Þessi störf er biskup hæfur til að inna af hendi, jafnskjótt sem veit-ingavaldið hefir löggilt hann til embættisins.

3. Biskupinn er *konunglegur embættismaður*, og hefir því hin almennu réttindi slíkra embættismanna, t. d. samkvæmt stjkskr. § 4, vernd samkvæmt alm. hegningarl. 25. júní 1869 § 99, 102, 106—108 o.s.frv. Hann hefir 5000 kr. í árslaun, l. nr. 23, 9. des. 1889, og skrifstofufé 1000 kr. Útgjöld sín við visitazíuferðir fær hann greidd samkv. op. br. 10. febr. 1847. Eftirlaun hans og biðlaun fara eftir almennum reglum um eftirlaun og biðlaun embættismanna, tilsk. 31. maí 1855 og l. nr. 4, 4. marz 1904, svo og skylda hans til að sjá sér sjálfum fyrir lífeyri, l. nr. 5, 4. marz 1904, og ekkju sinni, tilsk. 31. maí 1855, sbr. l. nr. 28, 20. okt 1905. Biskup er að embættistign í 2. met-orðaflokki nr. 12, og embættisávarp hans er »háæruverðugur«. Hinsvegar er hann um *embættisskyldur* sínar háður almennum reglum um konunglega embættismenn, svo sem refsíákvæðum alm. hegningarl. 25. júní 1869, 13. kap. Auk þess ber honum að hafa og halda trú þjóðkirkjunnar og lífa fyrirmyndarlífi, bæði um skirlífi og annað,¹⁾ sjá §§ 22, II. 2. og 23. V. Almennir dómstólar fara með og dæma mál biskups, nema þau, er risin eru af kærnum gegn honum fyrir villukenningar, hneyxlanlegt líferni eða embættisafbrot. Í þeim málum er hæstiréttur varnarþing biskups, D. L. 1—2—13, N. L. 1—2—11, sbr. tilsk. 24. jan. 1838 § 10, en konungur skipar þó fyrst nefnd til að rannsaka málið, D. L. 2—17—23. Þessi boð D. og N. L. sýnast hafa verið lögleidd hér þegar með kgsbr. 2. maí 1732, er réttarfarsreglur N. L. voru hér lögleiddar.

Um sérstök hlunnindi biskups sem andlegrar stéttar manns, sjá § 23. VII.

1) Sbr. kirkjusk. 1537 V (DI X, bls. 238, 239 o. fl.), kirkjusk. 1607 V. Eftir þeim reglum átti að kæra biskupa sakir embættisafbroti fyrir konungi, en hann átti svo að rannsaka málið með aðstoð tveggja eða þriggja biskupa.

4. *Biskupsekkja* nýtur eftirlauna eftir mann sinn látinn eftir sömu reglum sem ekkjur annara konunglegra embættismanna, samkvæmt tilsk. 31. maí 1855 §§ 8—11 og l. nr. 4, 4. marz 1904 §§ 8—11. Ennfremur fær biskupsekkja hálf embættislaunin (náðarár), ef maður hennar læzt í embættinu, frá dánardægri hans og þar til eftirmaður hans er *skipaður* í embættið, kgsúrsk. 21. sept. 1824. Þetta á sér því stað, meðan maður er *settur* til að þjóna embættinu.

III. Störf þau, sem biskupi eru falin, eru all-margháttuð. Hann er enn æðsti »andlegi« embættismaður landsins, og æðsti ráðgjafi landsstjórnarinnar í öllum málum, sem snerta kirkju og kennidóm. Hin helztu störf, er lögjöfin felur honum, eru þessi:

A. Biskup er *eftirlitsmaður* um alt það, er varðar kirkju og kristindóm í landinu. Þess vegna lúta honum allir prestar og prófastar í þjóðkirkjunni, erbr. 1. júlí 1746 § 1, reglug. 17. júlí 1782 § 12 o. fl. Eftirlit þetta rækir biskup á ýmsan veg, bæði beinlínis og óbeinlínis. Meðal lögboðinna eftirlitsathafna hans má einkum nefna:

1. Samkvæmt erbr. 1746 § 11 áttu biskuparnir að visitera hvor sitt biskupsdæmi og hafa lokið þeirri ferð, á 3 árum Hólabiskup, en á 5—6 árum Skálholtsbiskup. Þessu er nú ekki fylgt bókstaflega, heldur er venjan sú, að biskup visiterar landið eftir hentugleikum sínum, einhverntíma hvern hluta þess í embættistið sinni, með því að hin gömlu ákvæði í erbr. § 11 geta nú ekki átt við, síðan landið varð alt eitt biskupsdæmi. Á visitazíum sínum á hann að kynna sér lærdóm presta, hvernig þeir standi í stöðu sinni, samband prests og safnaðar, uppræðslu barna í kristindómi, og er honum skylt að spyrja börn til þess að komast að raun um það efni, erbr. §§ 6, 10—13. Áður en biskup visiteri, á hann að gera presti ádvart, svo að hann megi tilkynna sóknarfólki komu biskups, enda skulu sóknarnefndarmenn vera viðstaddir, svo að

biskup geti frétt þá um það, er að kirkju og kristindómi lýtur þar í sókn, erbr. §§ 5 og 14.

2. Biskup á að sjá um, að prófastar visiteri prófastsdæmi sín árlega, sjá § 17. III. 1. Einnig skal biskup hafa eftirlit með því, að prestar húsvitji prestaköll sín, tilsk. 27. maí 1746 §§ 1 o. fl., sbr. erbr. § 9.

3. Biskup á að sjá um, að prestar haldi fyrirskipaðar embættisbækur og færi þær vel, sjá § 33, III.

4. Biskup á að stuðla til þess, að nóg sé til af barnalærdómsbókum, sálmaðókum og öðrum nauðsynlegum guðsordabókum í landinu. Prestar eiga að gæta að því á húsvitjunarferðum sínum, hvort nægilegt sé af guðsordabókum á heimilum í sóknum þeirra, og senda prófasti skrá yfir þær bækur, sem þeir telja vanta, en prófastur sendir síðan biskupi, og er honum rétt að útvega bækurnar á kostnað húsbændanna, tilsk. um húsvitjanir 27. maí 1746 § 16, erbr. §§ 9, 50—51. Hann gerir og tillögur um það, hvaða barnalærdómsbækur, messusöngsbækur o. s. frv. skuli lög-giltar í þjóðkirkjunni.

5. Biskup á auðvitað sjálfur að kenna lærdóma kirkjunnar rétta og hreina, erbr. § 2, og lita eftir því, að prestar geri slíkt hið sama, erbr. § 3. Biskupi er skylt að skýra stjórninni frá því, ef einhver presta kennir ekki, að hans áliti, rétta lærdóma þjóðkirkjunnar, og koma með tillögur um, hvað gera skuli við prestinn, sbr. erbr. §§ 7 og 10.

6. Þá ber biskupi enn skylda til eftirlits með kirkjum og kirknaeignum. Þetta eftirlit kemur einkum fram í því, er nú skal greint:

a. Á yfirreiðum sínum eiga biskuparnir að lita eftir því, að kirkjum sé haldið í sæmilegu ástandi og að þær séu svo rúmgóðar, að söfnuðurinn komist fyrir í þeim. Verði brestur á þessu, þá er honum rétt að leggja það til, að forráðamaður kirkju verði knúður með dómi til að bæta úr göllunum. Þótt erbr. §§ 17 og 18 hljóti upphaflega að eins að hafa átt við lénspresta og kirkjubændur, þá hlýtur samskonar nú að gilda um sóknarnefndir, er

söfnuðir hafa umsjón og fjárhald kirkna. Hann skal og líta eftir því, að innanstokksmunum kirkna og öðrum munum sé haldið við, kgsbr. 6. maí 1740, 19. maí 1747 og tilsk. 24. júlí 1789 § 1, sbr. l. nr. 29, 17. des. 1875. Samþykki biskups þarf til þess að farga megi gripum frá kirkjum, t. d. gömlum bókum, skírnarfötum o. s. frv., og má rifta sölunni að öðrum kosti. Þetta gildir um allar kirkjur, kancbr. 19. apr. 1817.¹⁾ Ef eigandi bændakirkju selur land það, er kirkju fylgir, þá ber honum, og einnig kaupanda, að skýra biskupi frá sölunni, kgsbr. 5. marz 1751. Loks á biskup að líta eftir reikningfærslu kirkna og leggja úrskurð á kirkjureikninga, ef ágreiningur verður um þá á héraðsfundi, l. nr. 20, 22. maí 1890 § 3, sbr. l. nr. 36, 16. nóv. 1907 § 20.

b. Samþykki biskups þarf til afhendingar kirkju í hendur söfnuði, og mat, samkv. l. nr. 22, 16. nóv. 1907 § 3, liggur undir samþykki hans, sjá § 37. I.

c. Samkvæmt l. nr. 45, 16. nóv. 1907 § 4 á landsstjórnin að bera breytingar á skipun sókna, takmörkun prestakalla, svo og flutning kirkju, niðurlagningu eða upp-töku nýrrar kirkju, undir biskup og ráða þeim málum í samráði við hann til lykta.

d. Samþykki biskups þarf til að leggja niður kirkjugarð, l. nr. 39, 8. nóv. 1901 § 7, 1. Ennfremur var honum samkv. s. l. § 8 falið að semja reglur um ýms atriði, er snerta kirkjugarða. Um afskifti hans af legsteinum í kirkjugörðum, l. 1901 § 7, 6., sbr. l. nr. 40, 16. nóv. 1907 § 3, c., sbr. § 25. Sjá § 39.

7. Enn þá hefir biskup refsivald yfir prestum og próföstum þjóðkirkjunnar. Brjóti prestur löglegar skipanir biskups, þá varðar þeim það eftir atvikum refsingu samkv. alm. hegningarl. § 143. En ef biskupi þykir brotið litilvægt, þá getur hann gert prestinum að greiða 2—4 kr. sekt, og átti að skifta þessum sektum milli verðugra

1) Dómas. IV, 387.

presta, er þjónuðu fátækustu brauðunum, kgsbr. 26. júní 1782 § 1, sbr. og erbr. § 21, er heimilar biskupi að sekta prófasta, en sú heimild virðist vera afnumin með hinni yngri almennu heimild í kgsbr. 1782 § 1. Sérstaklega er biskupi veitt heimild til að sekta presta fyrir það, ef þeir láta dragast um skör fram að senda umburðarbréf hans á milli sín. Svo að séð verði, hversu lengi hver hefir haldið bréfum biskups hjá sér, skulu prestar rita á þau, hvenær þeir hafi við þeim tekið og hvenær þeir hafi sent þau frá sér, kgsbr. 1782 § 2.

B. Biskup hefir nú orðið lítil afskifti af *launakjörum presta eða veitingu kirkjuembættla*. Hinar helstu skyldur hans í þessa átt eru þessar:

1. Biskupar skipuðu prófasta, þar til l. nr. 47, 16. nóv. 1907 § 3 lögðu það mál undir landsstjórnina. Sjá § 17, II. 1.

2. Eftir siðaskifti mistu biskupar alment vald til að skipa presta. Skyldu þeir fá veitingarbréf sitt hjá höfuðsmanni, tilsk. 27. marz 1563, tilsk. 4. marz 1595, o. fl., en síðar varð það reglan, að konungur einn veitti beztu brauðin, en stiftamtmaður miðlungs brauðin og biskupar þau lökustu, eða síðar stiftsyfirvöldin í sameiningu, sjá kgsbr. 10. maí 1737 og 29. jan. 1740, kgsúrsk. 14. maí 1850 og tilsk. 15. des. 1865, kgl. augl. 3. okt. 1884. Nú veitir landsstjórnin prestsembættin. Afskifti biskups af prestskosningum, sjá § 25, I—II og IV. Biskup löggildir kjörbækur.

3. Biskup vigir presta, erbr. 1745 § 45, og kirkjur, ef hann fær því við komið, Hsb. bls. 122. Honum var ennfremur boðið að láta stúdenta svara árlega guðfræðis-spurningum, en þetta er nú ekki lengur skylda hans, rgjbr. 6. júní 1890. — Einnig vigir biskup vígslubiskupa.

4. Biskup hefir nú lítil afskifti af launamálum presta. Þó skal hann láta landsstjórninni í té tillögur sínar um flutning brauðauppbótar frá einu prestakalli til annars, samkv. l. nr. 46, 16. nóv. 1907 § 2, semja fyrirmynd um

tekjuskýrslur presta, s. l. § 6, og gera tillögur um tekjuskýrslnafyrirmynd sóknarnefnda, l. nr. 40, 30. júlí 1909 § 4.

C. 1. Biskup á forsæti í synodus ásamt dómstjóra landsyfirdómsins, tilsk. nr. 12, 23. ág. 1904. Hann hefir þar dómsvald yfir kennimönnum þjóðkirkjunnar. Synodus er nú að vísu haldin árlega, en er nú aðallega prestafundur án nokkurrar lagalegrar þýðingar, nema að þar er úthlutað prestsekkjum úr prestsekknasjóði og lagðir fram reikningar þess sjóðs.

2. Biskup veitir undanþágu frá banninu gegn því, að ferma börn yngri en 14 ára, svo og leyfi til að ferma börn í heimahúsum, tilsk. 23. marz 1827, sbr. kgsbr. 14. nóv. 1832.

3. Prófastar senda biskupi árlega ýmsar skýrslur frá prestum, hver í sínu prófastsdæmi og um visitazíur sínar, sjá § 33, V. A. Svo skulu prófastar senda biskupi fundargerðir héraðsfundar, l. nr. 36, 16. nóv. 1907 § 20.

D. Í sameiningu við amtmanninn í Suður- og Vesturamtinu gegndi biskup ýmsum störfum. Voru þeir amtmadur og biskup þá nefndir »stiftsyfirvöld«. Amtmannsembættin voru lögð niður með lögum nr. 17, 3. okt. 1903 frá 1. okt. 1904 að telja. Með kgl. tilsk. nr. 12, 23. ág. 1904 II var störfum stiftsyfirvaldanna ráðstafað; og hurfu þau flest undir stjórnarráðið. Biskup hefir nú engin afskipti af skólamálum framar, né af söfnunum, en þessi störf höfðu stiftsyfirvöldin í sameiningu haft til þess tíma. Einnig höfðu þau á hendi stjórn Thorkillisjóðsins, er stjórnarráðið hefir nú, svo og staðfestir stjórnarráðið verðlagsskrárnar, tilsk. 1904 II.

Undir umsjón biskups eru nokkrir sjóðir og legöt, þar á meðal:

1. Prestekknasjóðurinn og
2. Hinn almenni kirkjusjóður, l. nr. 20, 22. maí 1890 § 4, sbr. tilsk. nr. 12, 23. ág. 1904 II. Sjá t. d. Stj.tíð. B. 1910, VII.

Erindi milli stjórnar og presta ganga jafnan um

hendur biskups eða eru send honum til umsagnar. Slíkt hið sama er um flest önnur kirkjumál, er stjórnin fer með.

§ 16.

Vigslubiskupar. — Officiales.

I. Samkvæmt tilsk. um stiftsprófasta 10. júní 1746 skyldi skipa *officialis* eða *stiftsprófast* til að gegna biskups-embættinu, ef biskup lézt eða lét af embætti. Samkvæmt l. nr. 38, 30. júlí 1909 skulu vera hér á landi, auk biskups, tveir *vigslubiskupar* (*officiales*), annar í Skálholtsbiskupsdæmi hinu forna, en hinn í Hólabiskupsdæmi. Nú er athugunarmál, hverja breytingu þessi lög geri á hinum eldri reglum um stiftsprófasta eða *officiales*. Nafnið *vigslubiskup* bendir á það, hvaða störf þessum *vigslubiskupum* sé ætlað að vinna, enda nefna l. 1909 að eins *vígslur*, er þeir eigi að framkvæma, bæði *vígslu* biskups, ef svo stendur á, að fráfaramandi biskup getur ekki vígt eftirmann sinn, og *vígslur* presta í forföllum biskups. Ákvæði laganna um laun *vigslubiskupa* benda líka í þá átt, að þeim sé ekki að lögum ætluð önnur störf en þau, er lögín nefna sérstaklega, sbr. l. §§ 2 og 3. Þessvegna verður nú eftir sem áður að skipa mann til að gegna störfum biskups, er hann andast eða lætur af embætti. *Vigslubiskuparnir* eru ekki eo ipso til þess bærir. Annað mál er það, að vel má skipa *vigslubiskup officialis*. Nafnið *officialis*, sem haft er um *vigsubiskupana* í l. nr. 38, 1909, er alveg villandi, því að *officialis* verður eftir sem áður að skipa, þegar biskups missir við. Að eins er sá munur, að *vigslubiskupar* mundu þá líklega vigja presta, en *officialis* ekki, sbr. l. 1909 § 3.

II. Hér skal farið fám orðum um stöðu og starf hverra um sig, *officiala* og *vigslubiskupa*. Þegar skal það tekið fram, að *officiales* eru blátt áfram settir embættismenn til bráðabirgða, en *vigslubiskupar* eru skipaðir án nokkurs tímatákmáks.

1. Stiftsprófastar eða oficiales eiga yfir höfuð að gegna störfum þeim, sem biskupsembættinu fylgja og talin voru í § 15. III. Hann situr t. d. synodalréttinn, tilsk. 1746 § 15, hefir eftirlit með kirkju og kristindómi sem biskup o. s. frv. Þó er hann undanþegin vísitazíum, tilsk. 1746 § 14. Hann nýtur launa embættisins með þeirri takmörkun, er getur í § 15. II. 4. Hann á rétt á því, að honum sé sýnd sama virðing og hlýðni, sem biskupi ber alment, tilsk. § 19. Ef officialis þykir standa illa í stöðu sinni, þá má kæra hann fyrir konungi, og er því varnarþing officialis hið sama sem biskups í málum út af embættishegðan hans eða liferni. Officialis verður auðvitað að hafa sömu þekkingarskilyrði til að hera sem biskup og að vera þjóðkirkjutráar, með því að hann á að hafa eftirlit með kenningu presta og sitja andlega dóma. Hins vegar þurfa oficiales ekki að hafa biskupsvígslu, og er slíkt ekki einu sinni nauðsynlegt, jafnvel þótt þeir kynnu að þurfa að vígja presta, því að maður má vígja annan jafnhærri vígslu og hann befir sjálfur, en ekki hærri. Því þarf sá, er biskup vígir, að hafa tekið biskupsvígslu. Þar sem officialis þarf nú ekki að fremja neinar vígslur, þá virðist landstjórnin mega skipa óvígðan mann til að gegna biskupsembættinu um stundarsakir.

2. Konungur skipar vígslubiskupana eftir tillögum prestastéttarinnar í hvoru hinna fornu biskupsdæma. Þeir fá ekki föst laun né eftirlaun, heldur að eins borgun eftir reikningi fyrir þau biskupsverk, er þeir vinna. Auk þess skulu hvorum þeirra greiddar 500 kr. til vígslukostnaðar, er þeir vígjast. Hin einu verk, sem ætlast er til, að þeir vinni, eru vígslur biskups og presta í forföllum biskups. Með því að þeir eiga að vígja biskupa, verða þeir sjálfir að hafa tekið biskupsvígslu, l. nr. 38, 30 júlí 1909 §§ 1 — 3. Um varnarþing þeirra út af hegðan sinni sem vígslubiskupar virðist sama eiga að gilda sem um biskupa.

§ 17.

Prófastar.

I. Prófastar eru nú jafnframt prestar, og taka því reglurnar um presta alment til prófasta. Það er að eins ástæða til að tala sérstaklega um prófasta að því leyti, sem *prófaststöðunni* fylgja ýmsar skyldur eða réttindi.

II. 1. Landsstjórnin skipar prófasta, en prestar hvers prófastsdæmis eiga að benda á einhvern sinn á meðal til starfans. Landsstjórnin er ekki bundin við prófastskjör presta, en fer þó vitanlega eftir vilja þeirra, nema sérstakar ástæður liggi til annars. Ennfremur á biskup tilögurétt um prófastaskipan, l. nr. 47, 16. nóv. 1907 § 3, sbr. erbr. bisk. 1746 § 22. Fyrir starfa sinn fá prófastar sérstaka *árþóknun*, er lögákveðin er fyrir hvert prófastsdæmi landsins, 100 eða 200 kr., l. 1907 § 2. Auk þess fá prófastar litilsháttar þóknun (*aukatekjur*) fyrir nokkur embættisverk sín, visitaziur kirkna og úttekt prestssetra. Fyrir skoðun á kirkju hverri fær prófastur 10—20 álnir eftir efnum kirkjunnar, tilsk. 6. jan. 1847 § 5, og fyrir úttekt prestssetra ber prófasti 3 kr. í fæðispeninga um hvern dag, sem hann er gerðarinnar vegna fjarverandi frá heimili sínu, og ferðakostnað eftir reikningi, l. nr. 29, 17. des. 1875 § 2. Fyrir innsetning presta 4 kr. af kirkjunni, sbr. kancbr. 15. júní 1830.

2. Prestur hver í prófastsdæminu er skyldur að taka starfann að sér, og getur ekki sagt sig frá honum, fyrr en hann sleppir embætti í því prófastsdæmi eða lætur af prestskap með öllu, nema leyfi landsstjórnarinnar sé til þess. Prófastur er önnur hönd biskups um öll mál, er kirkjuna varða í prófastsdæmi því, og á að hafa gætur á kenningu presta og hegðun, sjá erbr. 1746 § 21—23.

III. Störf prófasta hin helztu eru þessi:

1. Prófastur á árlega að visitera allar kirkjur í prófastsdæmi sínu, en í nokkrum prófastsdæmum er þó leyft að visitera kirkjurnar til skiftis að eins annaðhvert ár, og

ekki þarf prófastur að visitera það ár, er biskup fer yfir prófastsdæmi hans, tilsk. 29. maí 1744 (um barnaspurningar) § 15, erbr. bisk. 1746 § 21. Ef ástæða þykir, getur biskup falið einhverjum presti að skoða þá kirkju, er prófastur hefir sjálfur í umsjón sinni, tilsk. 1744 § 15, en þetta er nú orðið þýðingarlítið, með því, að lénskirkjur eru nú alment fengnar söfnuðum í hendur, sbr. l. nr. 22, 16. nóv. 1907 § 1, eða hljóta smámsaman að komast þeim í hendur. Á yfirreiðum sínum eiga prófastar að gæta að því, hvernig prestar ræki skyldur sínar, spyrja börn, stíga í stólinn, jafnvel þótt á rúmhelgum dögum sé, enda er sóknarmönnum skylt að koma til kirkju, þegar prófastur skoðar þá kirkju, og á hann því að tilkynna, hvenær hans sé þangað von nægilega snemma, erbr. bisk. 1746 § 13, sbr. tilsk. 28. febr. 1691 § 1. Prófastur á að grenslast eftir því, að prestar húsvitji sem lögmælt er, tilsk. um húsvitjanir § 25. Sóknarnefndin er skyld að vera viðstödd, er prófastur skoðar kirkju þeirrar sóknar, erbr. § 14. Prófastur skal og benda á það, er honum kann að þykja áfátt um viðhald kirkna, kgsbr. 5. júlí 1781 og kanbr. 5. júní 1784. Hann skoðar reikninga kirknanna, bækur þær, er prestum ber að halda o. s. frv.

Prófastar eiga alment að hafa eftirlit með kirkjum, tilsk. 24. júlí 1789, sbr. l. nr. 36, 16. nóv. 1907 § 19 o. fl. Nú hefir prófastur engin afskifti af kirkjujörðum alment, en prestsetrin eru enn undir umsjón hans, l. nr. 46, 16. nóv. 1907 § 8. Prófastur á því enn að taka prestsetrin út, er prestaskifti verða, samkv. tilsk. 24. júlí 1789 og l. nr. 29, 17. des. 1875. Prófastar löggilda reikningsbækur kirkna, kgsbr. 19. maí 1747, og bækur sóknarnefnda, l. nr. 36, 16. nóv. 1907 § 15. Þegar kirkja er afhent söfnuði til umsjónar, þá skal prófastur taka hana út, ef hann telur þess þörf, l. nr. 22, 16. nóv. 1907 § 3 (§ 37. I.). Ákvæði tilsk. 24. júlí 1789 § 8, sbr. tilsk. 6. jan. 1847 § 3 eru enn í gildi. Ef gerðir prófasts við úttektir þessar eru vefngdar, þá verður að áfrýja þeim til sýnodalréttar, tilsk. 1789 § 5.

En ef mat þeirra manna, er prófastur nefnir, er vefengt, þá fer um það eftir almennum reglum um mats — og skoðunargerðir.

3. Samþykki prófasts þarf til þess, að söfnuður gæli lagt niður kirkjugarð, l. nr. 39, 8. nóv. 1901 § 7, 1.

4. Um störf prófaste í sambandi við héraðsfund, sjá § 20.

5. Störf prófaste við prestskosningar, sjá § 26.

6. Um afskifti prófaste af launum presta, sjá § 23.

B. III. Um sóknartekjur, § 19. II. 5.

7. Prófastar eru yfirleitt milliliður milli presta og biskups, og ganga því bréf milli þeirra um hendur prófaste. Prófastar senda biskupi ýmsar árlegar skýrslur, svo sem af héraðsfundi, l. nr. 36, 16. nóv. 1907 § 20, aðal-skýrslu yfir fædda, dána, fermda, gifta, andlegar stéttarmenn, um altarisgöngur og messuföll í prófastsdæmi hverju. Sjá § 33. V. A. Ennfremur er prófastur milliliður milli landsstjórnarinnar og presta um allt, er varðar laun presta, l. nr. 46, 1907 §§ 18—23. Sjá § 23. B. III.

8. Um dómsvald prófaste og varnarþing í málum út af kenningu eða hegðun þeirra, sjá § 21.

9. Þegar nýr prestur tekur við prestkalli, þá á prófastur að setja hann, sem svo er kallað, inn í brauðið, og er sú athöfn fólgin í því, að prófastur les veitingarbréf hins nýja prests af prédikunarstóli fyrsta skifti, sem prestur á að messa í sínu nýja prestakalli, biður presti virkta hjá söfnuði og áminnir prest að breyta vel við sóknarbörn sín, kirkjusk. Kr. IV 2. júlí 1607 II—9, erbr. 1746 § 44, Hsb. XII. Þetta er að eins gamall siður og virðist enga réttarþýðingu hafa.

§ 18.

Hluttaka safnaða í stjórn kirkjumála.

I. Til 1880 höfðu söfnuðir engan rétt til að taka þátt í stjórn kirkjumálefna sinna. Þá voru söfnuðum veitt

þesskonar réttindi nærfelt í svo ríku mæli, sem þeir hafa þau nú, l. nr. 5, 27. febr. 1880 (héraðs — og sóknarnefndir), l. nr. 10, 12. maí 1882, l. nr. 1, 8. jan. 1886 (um hluttöku safnaða í veitingu brauða) og l. nr. 35, 6. nóv. 1902.

Söfnuðir taka þátt í stjórn kirkjumála sinna bæði beinlínis og óbeinlínis, beinlínis með því, að þeir velja sér sjálfir presta sína, ráða ráðum sínum á safnaðarfundum, en óbeinlínis með því, að þeir velja sér sóknarnefndir og safnaðarfulltrúa til að annast stjórn ýmsra kirkjumála fyrir sig og tala málum sínum. Söfnuðir hafa þannig fengið vald yfir sínum málum ekki ósvipað valdi því, er hrepps- bæjar- og sýslufélög hafa fengið í sínum málum.

Hér á eftir skal lýst valdi safnaða yfir kirkjumálum sínum. Verður fyrst talað um safnaðarfund, því næst um sóknarnefndir og þá um héraðsfundi.

II. *Safnaðarfundir.* Safnaðarfundir eru samkomur atkvæðisbærra sóknarmanna til þess að ræða kirkjumál-efni þau, er söfnuðinn varða. Gildandi fyrirmæli um safnaðarfundir eru nú hin helztu í l. nr. 36, 16. nóv. 1907.

1. *Atkvæðisrétt* á safnarfundi hafa allir sóknarbúar, karlar sem konur, sem 1) *teljast til þjóðkirkjunnar*, 2) *eru fullveðja*, þ. e. 25 ára eða hafa fengið lögaldursleyfi, eða ekkjur, konur skildar fullum lagaskilnaði við menn sína eða skildar við þá að borði og sæng, og 3) hafa *óflekkad mannorð*, en það munu allir þeir taldir í þessu sambandi, sem hafa ekki verið dæmdir sekir um verk, svivirðilegt í almenningsáliti. Þeir, sem að vísu hafa verið þannig dæmdir, en hafa fengið uppreist æru sinnar, öðlast þar með þessi réttindi, tilsk. 12. marz 1870 § 1, l. nr. 21, 6. nóv. 1897. Skilorðsbundinn refsíðómur, samkvæmt l. nr. 39, 16. nóv. 1907, hefir sömu verkanir um æruskerðingu sem aðrir dómar, en hafi hinn dæmdi ekki sætt ákæru og dæmst sekur um neitt glæpsamlegt athæfi af ásettu ráði innan 5 ára frá dómsuppsögu, þá fær hann aftur réttindi sín, l. 1907 § 2.

L. nr. 36, 1907 segja ekkert um það, hvernig skera skuli úr ágreiningi um atkvæðisrétt á safnaðarfundum. Að eins um það, ef einhver telur sér ranglega slept af kjörskrá, er kjósa skal prest, segja l. nr. 28, 16. nóv. 1907 § 4, að sóknarnefnd skuli skera úr því máli, og mun sóknarnefnd því eiga úrskurð ágreinings um atkvæðisrétt á safnaðarfundum, hvort sem talið væri, að manni hefði verið ranglega synjað um atkvæðisrétt eða manni væri ranglega lofað að greiða atkvæði á safnaðarfundi.

2. Einu sinni á ári hverju skal halda almennan safnaðarfund (aðal-safnaðarfund), og skal fundur sá haldinn í maímánuði eða fyrra hluta júnímánaðar, en aukafundi getur sóknarnefnd haldið, þegar hún telur þess þörf eða meiri hluti hennar krefst þess, l. nr. 36, 1907 §§ 2 og 4. Sóknarmönnum alment er því ekki veittur réttur til eða krefjast þess af sóknarnefnd, að hún haldi safnaðarfundi. Safnaðarfund skal boða með hálfsmánaðar fyrirvara, á kirkjufundi eða á annan hátt, sem tíðkanlegur er í sókninni, l. § 3, 1. Er svo að sjá, sem safnaðarfundur sé jafnan boðaður löglega, ef gert er á kirkjufundi, fyrir eða eftir messu. En auk þess er rétt að boða safnaðarfund með bréfi, er borið sé um sóknina eftir reglunum um þingboð, sbr. N. L. 1—3—9, l. nr. 6, 12. júlí 1878 § 4. Eftir l. 1907 verður safnaðarfundur lögmætur, enda þótt ekki mæti helmingur atkvæðisbærra safnaðarmanna, ef löglega hefir verið til hans boðað. Undantekning er þó gerð, ef veður eða önnur ósjálfráð atvik (þ. e. atvik, sem ekki stendur í valdi manna að afstýra) hamla ferðum manna, og ekki hefir meiri hluti atkvæðisbærra manna sótt fundinn, því að þá skal boða til fundar af nýju, l. § 3, 2. Er þá svo að sjá, sem ákvörðun á slíkum fundi verði ólögmæt. Það er nokkrum vafa bundið, hvort l. 1907 hafa afnumið regluna í l. nr. 39, 8. nóv. 1901 § 3, er krefst þess, að helmingur atkvæðisbærra manna hafi mætt á safnaðarfundi til að taka ákvörðun um kirkju-garðsbyggingu, og ef ekki hafa svo margir mætt, að þá

skuli boðað til fundar af nýju. Með því að mál það, sem um ræðir í l. nr. 39, 1901 § 3 virðist ekki þýðingarmeira en svo mörg önnur, sem til umræðu og ályktana koma á safnaðarfundum, þá virðist lítil ástæða til, að um það gildi að þessu leyti frábrugðnar reglur hinum almennu í l. nr. 36, 1907. Reyndar hafa lög 1907 ekki berum orðum numið regluna í l. nr. 39, 1901 § 3 úr gildi, og á hinn bóginn getur reglan í l. 1901 § 3 vel staðist við hlið almennu reglunnar í l. 1907, svo að ef til vill er réttast, að telja sérregluna í l. nr. 1901 § 3 enn þá gildandi.

3. Um *fundarsköp* safnaðarfunda er sú regla, að all atkvæða ræður úrslitum, og er því einhlítur meiri hluti þeirra safnaðarmanna atkvæðisbærra, sem mæta á lög-mætum safnaðarfundi. Eftir lögunum virðist svo sem sóknarnefnd eigi um leið og hún boðar til fundar, að auglýsa, hvaða mál þar skuli rædd, því að hún á þá þegar að auglýsa tillögur sínar um þau mál. Annars eru engin almenn fyrirmæli um undirbúning mála til safnaðarfunda. Hver atkvæðisbær safnaðarmaður hefir eflaust uppástungurétt, en breytingartillögur við auglýstar uppástungur sóknarnefndar verða ekki samþykktar löglega, nema sóknarnefnd (þ. e. meiri hluti hennar) aðhyllist þær. Það virðist ennfremur, að engin ályktun verði gerð, nema sóknarnefnd hafi auglýst tillögur sínar um málið. Ef sóknarnefnd og meiri hluti safnaðarmanna er ósammála, þá er eftir þessu eitt af tvennu til: annaðhvort situr allt við það, sem áður var, eða álit sóknarnefndar, eða ef til vill að eins meira hluta hennar, er bindandi fyrir safnaðarmenn. Hið síðarnefnda væri mjög ranglátt og vel lagað til þess að sóknarnefnd gæti beitt safnaðarmenn gerræði. Ýms lagaákvæði hafa líka reglur um mál, er þetta efni varða. Þar til má nefna l. nr. 20, 22. maí 1890 § 1, l. nr. 39, 3. nóv. 1901 §§ 3 og 7, 1., l. nr. 22, 16. nóv. 1907 § 1, 1., l. nr. 45, s. d. § 4, l. nr. 46, s. d. § 14, 1., nú l. nr. 40, 30. júlí 1909 § 7, 3., sbr. þar á móti 4. Segja öll þessi lög, að samþykki lögmeits safnaðarfundar sé nauðsynlegt til þess,

að þar um rædd mál fái framgang, sjá ennfremur l. nr. 21, 22. maí 1890 § 1. Tillögur sóknarnefndar um þau mál, er safnaðarmenn eiga að útkljá með atkvæðum sínum á safnaðarfundi, verður safnaðarfundur því annaðhvort að fella með öllu — og þá situr alt við það, sem áður var — eða samþykkja þær óbreyttar, nema sóknarnefnd fallist á breytingartillögurnar.

Þar sem lög nr. 36, 1907 § 3, 3. segja, að tillögum sóknarnefndar verði ekki breytt um þau mál, er að lögum liggi undir samþykki safnaðarfundar, þá er þetta ennfremur mjög ónákvæmt orðalag, því að það er víst, að álit sóknarnefndar, þótt auglýst væri fyrirfram, hefir enga þýðingu fyrir safnaðarmenn um úrslit sumra þeirra mála, sem útkljá skal á safnaðarfundi. Það mundi t. d. alls enga þýðingu hafa, þótt sóknarnefnd benti á, hverja skyldi kjósa í sóknarnefnd í stað fráfaramandi sóknarnefndarmanna, sbr. l. 36, 1907 § 5, hvern kjósa skyldi safnaðarfulltrúa, s. l. § 16, eða hvern umsækjanda um prestakallið bezt væri að kjósa, sbr. l. nr. 28, 16. nóv. 1707, sbr. og l. nr. 39, 8. nóv. 1901 §§ 3 og 7, 1., þar sem krafist er $\frac{2}{3}$ hluta safnaðarmanna til að álykta um byggingu eða niðurlagningukirkjugarðs. Greint ákvæði í l. 1907 § 3, 3. hlýtur því að eins að taka til þeirra mála, sem söfnuður getur að lögum felt, t. d. um orgelkaup, viðtöku kirkju til umsjónar o. s. frv., en ekki til málefna, sem lögskýlt er að framkvæma, t. d. kosning sóknarnefndar, safnaðarfulltrúa o. s. frv.

III. Mál þau, er undir safnaðarfund heyra, eru yfir höfuð »*kirkjuleg málefni safnaðarins*«, l. nr. 36, 1907 § 1. Safnaðarfundur takmarkar vald sóknarnefndar, eða réttara sagt: sóknarnefndir fara með mál safnaða í umboði safnaðarfunda, og geta ekki tekið lögmatar ákvarðanir um mál safnaðar án samþykkis safnaðarfundar, nema sérstök lögheimild sé til þess, sbr. t. d. l. nr. 20, 22. maí 1890 § 1, l. nr. 21, s. d. § 1, l. nr. 39, 8. nóv. 1901 §§ 3 og 7, 1., l. nr. 22, 16. nóv. 1907 § 1, 1. og 2, l. nr. 36, s. d. §

3, 3. og 4., l. nr. 45, s. d. § 4, l. nr. 40, 30. júlí 1909 § 7, 3. og 4., en í gagnstæða átt, sbr. t. d. l. nr. 40, 30. júlí 1909 § 7, 4., áður l. nr. 21, 22. maí 1890 § 2, l. nr. 39, 8. nóv. 1901 § 4, sbr. § 5, l. nr. 22, 16. nóv. 1907 § 5, og l. nr. 36, s. d. § 11. Sóknarnefnd ber því að kalla saman safnaðarfund, þegar eitthvert það mál þarfnast úrslita, er hún er ekki bær að ráða til lykta án tilstyrks safnaðarfundar. Geri hún það ekki, þá mundi mega láta hana sæta ábyrgð fyrir, og ákvarðanir hennar mundu verða dæmdar markleysa af dómstólunum.¹⁾ Helztu mál, er lög bjóða að leggja fyrir safnaðarfund, eru þessi:

1. Tillögur um breytingar á skipan sókna, takmörkum prestakalla, um niðurlagning kirkju, flutning kirkju og upptöku nýrrar kirkju, l. nr. 45, 16. nóv. 1907 § 4.

2. Um fyrirkomulag á girðingu grafreita og niðurlagning, l. nr. 39, 8. nóv. 1901 §§ 3 og 7, 1.

3. Um hljóðfærakaup til notkunar við kirkjusöng, l. nr. 21, 22. maí 1890 § 1.

4. Um að söfnuðir taki að sér umsjón og fjárhald kirkju, l. nr. 22, 16. nóv. 1907 § 1, 1. og 2.

5. Kosning sóknarnefndar og safnaðarfulltrúa, l. nr. 36, 16. nóv. 1907 §§ 4 og 16; kosning presta, l. nr. 28, 16. nóv. 1907, fer fram á einum stað fyrir allar sóknir í prestakallinu, og kys því ekki safnaðarfundur einnar sóknar sérstaklega, heldur oftast tveir eða fleiri í félagi.

6. Um niðurjöfnun, hækkun eða lækkun, kirkjugjalds, l. nr. 40, 30. júlí 1909 § 7, 3.

IV. *Meðhjálparar* eru þeir menn nefndir, sem sérstaklega er falinn sá starfi, að aðstoða prest við guðsþjónustugerðina í kirkjunni. Áður áttu prestar að útvega sér sjálfir meðhjálpara, og áttu meðhjálparar þá að aðstoða prest á ýmsan hátt, svo sem að áminna sóknarmenn til guðsótta og góðra siða og skýra presti frá, ef áfátt þótti um þau mál, sbr. t. d. tilsk. um barnaspurn-

1) Sbr. Dómas. IV, 162.

ingar 29. maí 1744 § 13, tilsk. um húsvitjanir 27. maí 1746 §§ 4, 17, 22, erbr. biskupa 1. júlí 1746 §§ 8 og 14, l. nr. 2, 9. jan. 1880 § 1, o. fl. Nú á tímum hafa þeir ekki önnur störf en að lesa kirkjubænina, skrýða prest og hringja klukkum. Eftir l. nr. 5, 27. febr. 1880 § 6 áttu sóknarnefndarmenn sjálfir að vera meðhjálparar við guðsþjónustugerðina, en l. nr. 36, 1907 § 8 gerir þeim að eins að skyldu, að útvega presti meðhjálpara. Um meðhjálpara segir einungis, að þeir skuli vera *einhverir hinir skynsömustu og guðhræddustu bænda sóknarinnar*, tilsk. 1744 § 13, tilsk. 1746 § 4, og eru konur með jöfnum skilyrðum nú sjálfsagt hæfar til að vera meðhjálparar, samkv. l. nr. 37, 11. júlí 1911 § 3. Að líkindum ber að skoða meðhjálpara opinbera sýslunarmenn, og hefir það þá þýðingu, að þeim mætti refsa fyrir afglöp í sýslan sinni eftir reglunum í alm. hegningarl. 25. júní 1869 13. kap., og á hinn bóginn mætti refsa þeim, er t. d. legðu þeim tálmanir í veginn, er þeir væru að gegna skyldustörfum sínum, eftir alm. hegningarl. §§ 101 og 102. Um bókhald meðhjálpara, sjá § 33, III, 2.

§ 19.

Sóknarnefndir.

I. *Skipun sóknarnefnda.* 1. Í hverri sókn á landi hér skal vera sóknarnefnd, l. nr. 36, 16. nóv. 1907 § 1. Eru þessi lög aðallagabodid um sóknarnefndir nú. Lögin eiga auðvitað að eins við sóknir í þjóðkirkjunni. Sóknarnefndir verða því jafnmargar kirkjusóknum landsins, og hlýtur að fjölga eða fækka eftir því, hvort sóknum fjölgar eða fækkar, sjá § 11. IV. Verksvið sóknarnefndar er og einungis miðað við sóknina. Hún kemur fram fyrir hennar hönd. Í sóknum, þar sem íbúar eru 1000 eða fleiri, skal kjósa 5 menn í sóknarnefnd, en ella 3, l. 1907 § 4, 2. Kosningarrétt til sóknarnefndar hafa allir þeir, er greinir

í § 18, II, 1., og visast þangað um kosningarrétt og um úrskurð úgreinings út af þeim efnum.

Kjörgengir eru allir til sóknarnefndar, sem atkvæðisrétt hafa á safnaðarfundum, að því skilyrði viðbættu, að þeir eigi *löglega* með sig sjálfir. Maður má því ekki vera öðrum háður sem hjú, sbr. stjskr. 1874 § 17 b) og l. nr. 16, 3. okt. 1903 § 6. Ólögleg lausamenska, sbr. l. nr. 60, 22. nóv. 1907 §§ 1 og 2, veitir því ekki kjörgengi til sóknarnefndar.

2. Starfinn er almenn borgaraskylda, sbr. l. § 6. Þess vegna verður sá, sem undan honum skorast ólöglega, sekur við alm. hegningarl. 25. júní 1869 § 143, sbr. § 145.¹⁾ Yfir höfuð eru sóknarnefndarmenn opinberir sýslunarmenn, sem njóta verndar t. d. samkv. alm. hegningarl. §§ 101, 102, 108 og 113, svo og sæta refsingu fyrir sýslanaafbrot samkvæmt s. l. 13. kap.²⁾

Rétt til að skorast undan kosningu hafa:

a. Þeir, sem orðnir eru 60 ára að aldri, þegar kosning fer fram, og

b. Ef maður fer úr nefnd eftir 3 ára setu að minsta kosti, þá er honum ekki skylt að taka við endurkosningu fyrr en að 3 árum liðnum, l. § 6. En hafi maður verið í nefndinni 6 ár eða lengur, þá er honum ekki skylt að taka við kosningu fyrr en liðinn er jafnlangur tími og hann hafði verið í nefndinni. Þessi ákvörðun tekur einnig til þeirra, er sátu í sóknarnefnd, þegar l. 1907 komu til framkvæmdar, sbr. l. § 21.

3. Kosning sóknarnefndar fer fram á aðalsafnaðarfundum, sbr. § 18. II. 1. og III. 5., opinberlega með nafnakalli. Kosningin gildir um 6 ár. Fyrsta kosning eftir að lög 1907 komu til framkvæmdar fór fram vorið 1908. Að 3 árum liðnum eftir að kosning fór fram, skulu jafnan ganga úr nefndinni 2 eða 3 eftir því, hvort tala nefndar-

1) Sbr. Dómas. IV, 620, sbr. V, 191.

2) Sbr. Dómas. IV, 361.

manna er 3 eða 5, en hinn hlutinn fer frá að 6 árum liðnum, og síðan fara ávallt hinar tvær deildir nefndarmanna frá á víxl 3. hvert ár, eftir aldri í nefndinni. Reglan í l. § 6, 2. um, að 3 ára seta í sóknarnefnd leysi mann undan skyldu til að taka við endurkosningu, kemur því að eins til greina fyrsta skifti, er verða áttu manna-skifti í sóknarnefndum eftir kosningarnar, sem fram fóru vorið 1908, sbr. l. 1907 § 4, 2., sbr. § 21. Endurkosning er heimil, l. § 6, 2.

Nefndarmaður verður að sjálfsgöðu að fara úr sóknarnefnd, ef hann missir hin lögumæltu skilyrði til að vera í henni, fatlast á annan hátt eða deyr. Þá skal kjörinn maður í hans stað fyrir þann tíma, er hann átti eftir að sitja í nefndinni, l. § 6, 2.

Sóknarnefnd kys sér oddvita úr sínum hóp, er stýrir fundum hennar, en að öðru skifta þeir störfum með sér, l. § 2.

II. Eftir l. nr. 5, 27. febr. 1880 voru sóknarnefndir aðallega til aðstoðar sóknarprestum. Hann var og formaður þeirra, en er það ekki lengur og þarf ekki einu sinni að vera í sóknarnefnd, sbr. l. 1907 § 2, 4., er segir, að sóknarnefnd skuli *gefa presti kost á að vera á fundum sínum*. Þar á móti er prestur auðvitað hæfur í sóknarnefnd, enda eigi lögumætt, að hann skorist undan starfanum fremur en aðrir, ef menn vilja kjósa hann. Nú eru sóknarnefndir ekki háðari presti að lögum en hverjum öðrum safnaðarmanni, og þær ber alls ekki að telja aðstoðarmenn prestsins *alment*. Skylda sóknarnefndar er samkvæmt l. 1907 § 1, *»að annast þau kirkjuleg málefni, er sóknina varða«*. Starfsvið sóknarnefnda er því ekki fast afmarkað, en hin helztu skyldustörf þeirra lögum samkvæmt eru þessi:

1. Að halda safnaðarfundi, sjá § 18. II. 2—3., III., og ber oddvita sóknarnefndar að líkindum að stýra þeim, sbr. l. § 2, 3.

2. Um störf sóknarnefnda við prestskosningar, sjá § 26.

3. Umsjón með kirkjugörðum, viðhaldi þeirra og girðingu, l. nr. 39, 8. nóv. 1901, og l. 1907 § 9. Sjá § 39.

4. Annast um kirkjusöng samkvæmt l. nr. 21, 22. maí 1890, og útvegar meðhjálpara við guðspjónustuna, l. 1907 § 8. Sóknarnefnd skal yfir höfuð stuðla að því, að guðspjónustan fari vel og sómasamlega fram, og vera presti til aðstoðar í því, að viðhalda og efla góða reglu í söfnuðinum, styðja með honum kristindómsfræðslu ungmenna og vera honum samhent um að halda uppi samlyndi og friðsemi á heimilunum og meðal allra í söfnuðinum, l. 1907 § 7. Að þessu leyti er sóknarnefnd enn þá aðstoðarmaður prestsins, en þessi ákvæði líkjast líka nokkuð hinum gömlu kirkjulagafyrirmælum frá 18. öld, sem aldrei hafa verið og sízt verða nú annað en heilræði til þeirra, sem hlut eiga að máli.

5. Aðalstörf sóknarnefnda eru nú fólgin í innheimtum sóknar- og kirkjutekna.

a. Hvervetna, þar sem söfnuður hefir á hendi umsjón og fjárhald kirkju, þá skal sóknarnefnd hafa á hendi skyldur þær, er af því leiðir, l. 1907 § 10. En þótt söfnuðir hafi ekki á hendi umsjón og fjárhald kirkju, þá getur fjárhaldsmaður kirkju, hvort sem er prestur eða kirkjubóndi, falið sóknarnefnd innheimtu kirkjuteknanna, og er sóknarnefnd þá rétt að heimta 6% af tekjunum í innheimtulaun, l. nr. 40, 30. júlí 1909 § 9, áður l. nr. 20, 22. maí 1890 § 1. Sóknarnefnd virðist skylt að innheimta kirkjugjöldin fyrir kirkjuráðanda fyrir 6%. Nú greiðast kirkjugjöld í peningum, og er ákvæði l. 1890 § 1 um, að sóknarnefnd skyldi koma þeim í peninga, því þýðingarlaust.

Þar sem söfnuður hefir tekið að sér fjárhald kirkju, þar ber sóknarnefnd að sjá um, að nægilegt fé komi inn til viðhalds og þarfa kirkjunnar yfir höfuð. Ef ekki nægja hinar lögmaeltu tekjur kirkjunnar, kr. 0,75, þá er það skylda sóknarnefndar, að kalla saman safnaðarfund og freista að fá samþykki hans til að auka kirkjugjaldið og

heimila niðurjöfnun þess um eitt ár eða ákveðið árabíl. En auk samþykkis safnaðarfundar þarf einnig samþykki héraðsfundar til hækkunar kirkjugjalds. Samsvarandi gildir, ef sóknarnefnd virðist kirkjugjald óþarflega hátt, að kirkjan þarfnist ekki svo mikils fjár, þá getur nefndin lækkað gjaldið með sama skilorði sem sagt var um hækkun. Þá er sóknarnefnd hefir fengið heimild til að hækka eða lækka kirkjugjald, skal hún jafna því niður á alla gjaldskylda menn í sókn. Niðurjöfnun samkvæmt heimild safnaðarfundar og héraðsfundar fer fram fyrir eitt eða fleiri ár í senn, og er gert ráð fyrir því, að gjaldið samkvæmt henni sé gjaldkræft á sama tíma sem sóknartekjur alment, 31. des. ár hvert, enda þótt niðurjöfnunin fari fram fyrir sama árið sem gjaldsins er krafist, t. d. samkvæmt heimild héraðsfundar í september það ár, er kirkjugjald er gjaldkræft 31. des. næst á eftir, sbr. l. 1909 § 9, og gjaldið sé viðbót við hið lögmælt gjald. Ef gjaldið er lækkað, þá verður það í heild sinni niðurjöfnun, og fellur í gjalddaga á sama tíma sem hið lögmælt gjald. Þessi niðurjöfnun veldur jafnri hækkun eða lækkun á hverjum gjaldskyldum sóknarmanni, sbr. l. 1909 § 7, 3., sbr. við § 7, 4. og § 6, 3.

Nú nægir hið lögmælt kirkjugjald ekki með hækkun þeirri, sem gerð hefir verið samkvæmt áðursögðu, og er sóknarnefnd þá heimilt að jafna niður því, sem á vantar, á alla gjaldskylda safnaðarlimi eftir efnum og ástæðum, l. 1909 § 7, 4. Hér þarf sóknarnefnd þess vegna ekki heimild safnaðarfundar né héraðsfundar, og svo hefir hún frjálsar hendur um það, hversu mikið hún leggur á hvern gjaldskyldan safnaðarmann. Gjaldið er ekki nefskattur, eins og sóknargjöldin eru annars eftir l. 1909. Gjald þetta er kræft 6 vikum eftir að aukaniðurjöfnun hefir verið auglýst, og má jafna því niður á hvaða tíma árs sem er.

Hin sérstöku gjöld, er áður höfðu verið lögð á söfnuði í þarfir kirkjunnar, orgelgjald, l. nr. 21, 22. maí 1890 § 2, kostnaður við kirkjugarða, l. 39, 8. nóv. 1901, kostnaður

við prestakosningu, l. nr. 28, 16. nóv. 1907, borgun til safnaðarfulltrúa, l. nr. 28, 16. nóv. 1907, eru nú innifalin í hinu almenna lögmæltu kirkjugjaldi, og þarf sóknarnefnd því ekki að jafna þeim sérstaklega niður á sóknarmenn, þar sem söfnuður hefir tekið að sér umsjón og fjárhald kirkju. Ef svo stendur á, að þessi kostnaður hvílir á fleiri sóknum eða kirkjum í sameiningu, svo sem oft er um kostnað við prestskosningu, þá skal honum jafnað niður á sóknirnar eftir tölu gjaldskyldra safnaðarlima í hverri. En ef söfnuður hefir ekki umsjón og fjárhald kirkju, þá skal öllum hér um ræddum kostnaði jafnað niður á þann hátt, að sama gjald komi á hvern gjaldskyldan safnaðarmann, l. 1909 § 6. Með því að kostnaður sá, er hér um ræðir, hvíldi ekki áður á forráðamönnum kirkna, þá varð þeim ekki gert að gjalda hann, en munurinn er að eins sá, að áður var gjöldum þessum að meira leyti eða minna jafnað niður eftir efnum og ástæðum gjaldenda, en nú eru þau orðin nefskattur, og er það í samræmi við meginregluna í l. 1909.

Þegar sóknarnefnd innheimtir kirkjugjöld fyrir söfnuði, ber henni fyrst og fremst að gera söfnuðinum grein fyrir því, hvernig fé því hefir verið varið.

Þegar sóknarnefnd innheimtir kirkjugjöld fyrir aðra en söfnuði, þá ber henni auðvitað að standa forráðamanni kirkju skil á gjöldunum svo fljótt sem auðið er, því að forráðamenn kirkju eiga einnig að gera reikninga kirkna sinna sem fyrst eftir nýár að unt er. Sóknarnefnd ber og að sjá um, að reikningar þeirra kirkna, sem söfnuður á forræði yfir, séu komnir til prófasts með fylgiskjöllum fyrir maímánaðar lok. Sjá § 36. II. 3. Reyndar gildir ekki dagsekta-ákvæði l. 1909 § 4 um kirkjureikninga, en það er auðsætt, að sóknarnefnd getur orðið sek um afbrot í sýslan sinni, ef hún vanrækir að gera reikningsskil lögum samkvæmt. Annað mál er það, að erfitt kann stundum að vera að ná inn öllum gjöldunum fyrir nýár, og reikningsskilin dragast ef til vill af þeirri ástæðu.

Auk innheimtunnar hvíla margar skyldur á sóknarnefnd, er söfnuður hefir tekið að sér umsjón kirkju og fjárhald, fyrir safnaðarins hönd, svo sem að sjá um, að kirkjan sé hæf til guðsþjónustu, að henni sé haldið við¹⁾, að hún verði reist af nýju, ef hún brennur, fýkur o. s. frv., að ljós séu í henni, vín og brauð, bækur hennar og skjöl séu vísar, gripir hennar og innanstokksmunir fari ekki forgörðum eða sé fargað, graftól hennar séu vís og í lagi o. s. frv. Hinsvegar hafa sóknarnefndir alls engin afskipti af jarðeignum þeim, er kirkja kann að hafa átt.

Afhending kirkju í hendur söfnuði, sjá § 37. 1.

b. Sóknarnefnd hefir á hendi innheimtu hinna svo-nefndu sóknartekna, l. nr. 36, 16. nóv. 1907 § 13 og l. nr. 40, 30. júlí 1909 § 3. Þessar tekjur renna nú allar í prestlaunasjóð, nema að því leyti, sem prestar kunna að fá ávísun á laun sín hjá prófasti og sóknarnefnd greiði þeim því laun þeirra af sóknartekjunum án þess, að þær séu nokkurn tíma greiddar beinlínis í prestlaunasjóðinn. Aðalákvæðin um gjald þetta eru nú í lögum nr. 40, 30. júlí 1911 I. kafla. Sóknarnefndir fá 6% af upphæðinni (þ. e. þeirri upphæð, er þær ná inn) í innheimtulaun, l. 1909 § 3. Eindagi þessa gjalds er og 31. des. ár hvert. Hér verður aldrei um niðurjöfnun að ræða, því að gjald þetta er í raun rétttri innheimt fyrir landssjóð (prestlaunasjóð), og ef samanlagðar sóknartekjur alls landsins hrökkva ekki til að launa presta þjóðkirkjunnar, þá verður landssjóður að greiða það er á vantar, l. nr. 46, 16. nóv. 1907 § 21, sbr. § 22.

L. 1909 § 4 gera ráð fyrir því, að sóknarnefnd hafi innheimt tekjurnar um nýár næst eftir að þær féllu í gjalddaga, því að reikning yfir þær á hún að hafa sent prófasti til yfirsýnar, ásamt fylgiskjölum, fyrir lok febrúar næsta á eftir, og ber oddvita sóknarnefndar að annast um það. Ennfremur skal hún fyrir sama tíma senda prófasti upphæð þá í peningum, er henni hefir borið að innheimta

1) Sbr. Dómas. IV, 361.

eða kvittun fyrir fé því, er hún hefir greitt sóknarpresti samkv. ávísun prófasts, l. 1909 § 4, 1. Það mun þó oft verða sóknarnefnd örðugt að senda þá alla þá peninga, er henni hefir borið að innheimta og ekki hafa verið greiddir presti samkvæmt áðursögðu, því að oft hefir ekki alt náðst inn svo tímanlega, að unt sé að senda prófasti alla upphæðina þá þegar. Ekkert er það heldur í lögum, er gefi átyllu til að ætla, að sóknarnefnd ábyrgist, að gjöld þessi heimtist, frammar en innheimtumenn landssjóðs gera alment. Eftir þeim reglum bera sóknarnefndir að eins ábyrgð á því, ef gjöld tapast fyrir vanrækslu þeirra. Boð l. 1909 § 4, 1. um fjárskilin verður því að skilja þannig, að sóknarnefnd verði að skila prófasti því af gjaldinu, sem henni var unt að innheimta fyrir þann tíma, er hún á að standa reikningsskil. Hún verður að eins að gera grein fyrir því, hvað enn sé óinnheimt af gjaldinu. Sóknarnefndarmenn bera allir ábyrgð á því, að reikningurinn sé réttur, og að full skil séu gerð fyrir þeim tekjum, sem sóknarnefnd ber að innheimta, l. nr. 46, 16. nóv. 1907 § 18. Þeir ábyrgjast því einn fyrir alla og allir fyrir einn greiðslu innheimtra gjalda eða vanrækslu á innheimtunni. *Refsiábyrgð* þeirra fer eflaust eftir almennum reglum, þeim verður að eins refsað fyrir gáleysi eða ásetning sjálfra sín, en ekki fyrir slíkt atferli af hálfu annara sóknarnefndarmanna. Svo virðist verða að skilja l. 1907 § 18, því að annars brytu þau bág við almennar grundvallarreglur laga um skaðabóta- og refsiábyrgð.

Ennfremur segir í l. nr. 40, 30. júlí 1909 § 4, 2., að prófastur geti haldið sóknarnefnd með alt að einnar krónu sektum fyrir hvern nefndarmann til að gera skil á tilteknum tíma. Ef tilætlunin er sú, að nefndarmenn eigi að greiða þessar sektir einn fyrir alla og allir fyrir einn, þá brýtur þessi grein bág við almennar reglur. Það stendur venjulega ekki í valdi nema sumra, oftast ekki nema eins sóknarnefndarmanns, að gera reikninginn. Þessi eini er oftast oddviti. Að minsta kosti er ekki við því að búast,

að skjöl um innheimtuna séu í vörzlum allra sóknarnefndarmanna, en án þeirra skjala er ekki auðið að gera reikninginu. Ef nú sá, sem varðveitir skjölin, vill ekki sleppa þeim, þá hafa þeir þau ráð ein, að ná þeim úr vörzlum handhafa með aðstoð dómvaldsins, en þetta mundi taka langan tíma, og hart, ef alt af mætti sekta sóknarnefndarmenn, hvað lítið sem út af brygði um reikningsskilin, ef þeir hefðu ekki þegar leitað dómstólanna til að fá skjölin í hendur sínar. Annars má búast við, að þetta ákvæði laganna verði þýðingarlítið, eins og tilsvareandi fyrirmæli í sveitarstjórnarl. nr. 43, 10. nóv. 1905.

Prófastur skal síðan yfirskoða reikninga sóknarnefndar yfir gjöldin til prestlaunasjóðs og gera við þá þær athugasemdir, sem honum þykir rétt. Athugasemdirnar sendir hann síðan sóknarnefnd, og ber henni að svara þeim tafarlaust (þ. e. svo fljótt sem unt er). Síðan úrskurðar prófastur reikninginn, en vilji sóknarnefnd ekki hlíta úrskurði hans, er henni heimilt að skjóta honum undir úrskurð stjórnarráðsins, er fellir fullnaðarúrskurð um málið. Einnig getur stjórnin af eigin hvötum breytt úrskurði prófasts. Úrskurður stjórnarráðsins er þó auðvitað ekki bindandi, ef það t. d. sannast síðar, að sóknarnefnd hafi beitt svikum til þess að fá samþykki þess á reikninginn. Stjórnin getur og breytt úrskurði prófasts, hvort sem hann er sóknarnefnd með eða móti. l. nr. 46, 16. nóv. 1908 § 19, 1.

Sóknarnefndir hafa talsverða peninga-ábyrgð, og það væri því eðlileg krafa, að enginn væri hæfur til starfans, er bú hans væri undir gjaldþrotaskiftum. En kjörgengisskilyrði l. nr. 36, 16. nóv. 1907 til sóknarnefnda virðast talin til hlítar, og er því heimildarlaust að setja nokkur fleiri skilyrði en þau, er í lögunum eru talin.

Gjöldin undir a—b má taka lögtaki samkvæmt l. nr. 29, 16. des. 1885 § 1.

III. Sóknarnefndir eiga að halda þessar *bækur*:

1. *Gerðabók*, er rita skal í nákvæma skýrslu um

það, er gerist á sóknarnefndarfundum og safnaðarfundum, svo og bréf, er hún ritar. Aftur er sóknarnefndum ekki gert að skyldu, að rita inn bréf þau, er henni berast, en að sjálfsgöðu á hún að geyma þau. Öll sóknarnefndin á að sjá um þetta eftir lögunum, en væntanlega annast einn nefndarmanna aðallega bókhaldið, sá er sóknarnefnd hefir falið það, sbr. l. § 2, 3.

2. *Sjóðbók* (kassabók), er rita skal í skýrslur um peninga, er nefndin tekur við eða greiðir út, og alla reikninga.

Bækur þessar löggildir prófastur, en andvirði þeirra átti, samkv. l. nr. 36, 1907 § 15, að jafna niður á alla atkvæðisbæra sóknarmenn, og virðist sú regla ekki afnumin með l. nr. 40, 30. júlí 1909 § 6, því að þar er þetta gjald ekki nefnt á nafn. Það verður ekki talið að öllu leyti til kirkjugjaldanna, því að bækurnar eru ekki að eins í þágu kirkjunnar eða safnaðarins. Er sóknarnefnd því enn rétt og skylt að jafna niður gjaldi þessu, samkv. l. nr. 36, 1907 § 15.

Presti eða öðrum þeim (bæjarfógetanum í Reykjavík), er manntal taka, er skylt að láta sóknarnefnd í té skýrslur um manntal safnaðarins til afnota við útreikning og innheimtu sóknargjalda.

IV. *Safnaðarfulltrúar*. Samkvæmt l. nr. 36, 16. nóv. 1907 § 16 skal kjósa einn safnaðarfulltrúa á aðalsafnaðarfundum fyrir sóknina til 6 ára í senn. Um kosningu hans og kjörgengi gilda allar sömu reglur, sem settar eru í l. nr. 36, 1907 § 5 um kosningu og kjörgengi sóknarnefndarmanna, sjá I. að ofan. Hið eina starf, sem lög ætla safnaðarfulltrúum, er að mæta fyrir hönd sóknar sinnar á héraðsfundi, l. nr. 26, 1907 § 16, 2. Safnaðarfulltrúar eru opinberir starfsmenn og njóta verndar og bera skyldur samkvæmt því, sbr. I. 2. um sóknarnefndarmenn. Safnaðarfulltrúar fá 3 krónur fyrir hvern dag, er þeir eru utan heimilis síns vegna héraðsfunda. Um greiðslu þessarar þóknunar, sjá II. 5. a.

§ 20.

Héraðsfundir.

1. Með l. nr. 5, 27. febr. 1880 voru stofnaðar héraðsnefndir til að fara með kirkjumálefni prófastsdæmis hvers. Gildandi ákvæði um nefndir þessar eru nú aðallega í l. nr. 36, 16. nóv. 1907 §§ 17—20.

Fundurinn er þannig skipaður, að prófastur er formaður hans, en til hans skal prófastur ennfreður kveðja alla sóknarpresta prófastsdæmisins og alla safnaðarfulltrúa. Allir prestar og safnaðarfulltrúar eru ellaust skyldir að mæta á héraðsfundi að forfallalaus, og mundi varða við almenn hegningarl. § 143, ef þeir sætu heima löglega kvaddir.

Fundur er lögmætur (þ. e. ályktunarfær), ef meira en helmingur presta og safnaðarfulltrúa úr því prófastsdæmi eru á fundi. Þess er ekki krafist, að allir þeir, sem eru á fundi, taki þátt í atkvæðagreiðslu eða að meira en helmingur þeirra taki þátt í henni, enda er það mál löglega samþykkt á héraðsfundi, er hlotið hefir meiri hluta þeirra atkvæða, sem greidd eru. Eftir þessu þarf mál alls ekki að hafa hlotið helming atkvæða allra þeirra manna, sem sækja ber héraðsfundi, l. 1907 §§ 17 og 18.

Hver fundarmanna hefir tillögurétt á héraðsfundi um allt það, er lýtur að kirkjulegum málum prófastsdæmisins, prestakalls eða sóknar í prófastsdæminu, l. 1907 § 19. Þar er ágreiningur verður milli meira hluta fundarmanna og fundarmanna úr sóknum þeim, sem hlut eiga að máli, er hinum siðarnefndu rétt, að heimta bókaðan ágreining sinn við fundarsamþykktina, og skal senda biskupi ágreiningsálitið með fundarsamþykktinni, l. § 20, 2. Ef t. d. safnaðarfulltrúi úr A. sókn vill láta þá sókn taka að sér fjárhald kirkjunnar, en héraðsfundur fellir tillögu í þá átt, þá getur safnaðarfulltrúinn látið bóka það sérstaklega, að hann hafi verið mótfallinn samþykkt meiri hlutans, en hann mundi þó lítið græða á þessu, því að biskup getur

ekki breytt samþyktninni. Ef hinsvegar væri samþykkt til-laga um, að söfnuður tæki að sér fjárhald kirkju gegn til-lögum fundarmanns úr þeirri sókn, þá mundi biskup ef-til vill fremur synja samþykkis síns til ráðstöfunarinnar, ef hann fær ágreiningsálit í hendur. Ef málið heyrir undir landsstjórnina, t. d. um breyting á skipun sókna, þá er biskupi eflaust skylt að láta henni slík ágreings-álit í té ásamt öðrum skjölum um málið, svo framarlega sem það hefir borist honum í hendur. Er þá hugsanlegt, að það kunni að hafa sömu verkanir sem áður var sagt, er biskup átti úrskurð málsins.

Héraðsfund skal halda á ári hverju, annaðhvort í júní eða september. Fundarstað hlýtur prófastur að á-kveða, með því að engin ákvæði eru um þetta atriði í lögnum. — Héraðsfundur er einn liður framkvæmdar-valdsins, og leiðir meðal annars af því, að dómstólarnir eru bærir að úrskurða um það, hvort hann hafi haldið sér innan starfstakmarka sinna. Með því að fund-ur þessi er einn liður framkvæmdarvaldsins, þá njóta fundarmenn og alment lögverndar hegningarlaganna gegn á-rásam á sýslunarmenn og hlíta einnig refsíákvæðum þeirra um afbrot í sýslunum, sbr. § 19. I. um sóknarnefndarmenn.

II. Héraðsfundur á að fara með *»með þau kirkjuleg málefni, er héraðið varða«*. Prófastur á að leita álita fundarins um það, hvernig prestar og sóknarnefndir gegni stöðu sinni, l. § 19. Ekki er svo að skilja sem fundur-inn hafi nokkurt refsí- eða agavald gagnvart prestum eða sóknarnefndum. Hann getur ekki annað en tjáð presti eða sóknarnefndarmanni, að atferli hans sé skakt, og eftir atvikum snúið sér til biskups eða landsstjórnarinnar með kærum út af framferði þeirra.

Störf þau, er lög leggja sérstaklega til héraðsfundar, eru þessi:

1. Þar skal prófastur leggja fram endurskoðaða kirkjureikninga úr prófastsdæminu fyrir síðasta reiknings-ár til umræðu og úrskurðar, l. nr. 20, 22. maí 1890 § 3

og l. 1907 § 19. Verði ágreiningur, þá úrskurðar biskup málið, l. 1890 § 3. Ef kirkjureikningar eru alls ekki gerðir eða lagðir fram, mundi sóknarnefnd eftir atvikum verða refsað fyrir vanrækslu, og hver sem reikningsskil ætti að gera, þá væri prófasti rétt að höfða mál gegn hlutaðeiganda og láta dæma hann til að gera reikningsskilin.

2. Tillögur um breyting á skipun sókna, takmörkun prestakalla o. s. frv., sjá § 11. III. og IV.

3. Tillögur um afhending kirkju í hendur söfnuði til forræðis, l. 22, 16. nóv. 1907 §§ 1 og 2.

4. Samþykki héraðsfundar þarf til niðurjöfnunar kirkjugjalds samkvæmt l. nr. 40, 30. júlí 1909 § 7, 3. Lög mæla ekki fyrir um það, hvort kært verði yfir sóknargjaldi, sem lagt er á eftir efnum og ástæðum samkv. l. 1909 § 7, 4. Samkvæmt l. nr. 39, 8. nóv. 1901 § 5 mátti kæra niðurjöfnun skylduvinnu til kirkjugarða til héraðsfundar og lagði hann fullnaðarúrskurð á um vinnumagníð, en vinnuskyldan sætti auðvitað úrskurði dómstólanna. Annaðhvort er, að áðurnefndri niðurjöfnun (*gjaldhæðinni*) verður alls ekki skotið nema til sóknarnefndrar sjálfrar eða héraðsfundur er bær að breyta henni.

5. Samþykki héraðsfundar þarf til hljóðfærakaupa af fé kirkju og til þess að forráðamaður léns- eða bændakirkju kosti kirkjusöng af fé hennar, l. nr. 21, 22. maí 1890 §§ 1 og 2.

§ 21.

Dómsvald í kirkjumálum.

I. Katólska kirkjan náði undir sig dómsvaldi í öllum þeim málum, sem hana vörðuðu, hér á landi sem annars staðar, sbr. Krr. Árna biskups, 41. kap. Eftir siðaskiftin breyttist þetta, en þó dæmdu klerkar fram eftir öldum miklu fleiri tegundir mála en nú, og áttu sérstök varnarþing. Nú á dögum er það aðalreglan, að hinir »verzlegu«, almennu eða sérstöku, dómstólar landsins dæma, t. d.

landamerkjadómur landamerkjamál kirkjujarðar, jafnt málið, hvort sem kirkjan eða þjónar hennar eiga í hlut eða ekki.¹⁾ Dómstólar landsins, andlegir eða verzlegir, eiga og, samkv. stjkskr. § 43, úrskurð þess, hvort kirkjustjórnin, ráðherra, biskup, prófastur, héraðsfundur, sóknarnefndir eða safnaðarfundur, hafi farið út fyrir takmörk sín, t. d. jafnað ranglega kirkjugjaldi niður, samþykkt löglaust, að kirkja skyldi afhent söfnuði o. s. frv.²⁾ Að eins í einni tegund mála gilda sérreglur um dómsmál, er kirkjuna varða, og er einungis þörf að lýsa þar um gildandi reglum í kirkjuréttinum. Dómstólar þeir, sem falin er þessi sértegund mála, eru oft nefndir »andlegir dómstólar« til aðgreiningar hinum »verzlegu« dómstólum, og málin, sem fyrir þeim eru flutt, »andleg« mál.

II. 1. Hinir svonefndu andlegu dómstólar eru:

a. Í héraði *prófastsdómur*. Hann skipa sýslumaður eða bæjarfógeti lögsagnarumdæmisins, þar sem stefndur á lögheimili, og prófasturinn í því prófastsdæmi, er stefndur þjónar. Sýslumaður er jafnframt ritari réttarins. Sæti í réttinum taka þeir eftir metorðum. Ef þeir eru jafnir að metorðum, skal embættisaldur ráða, tilsk. 27. nóv. 1816 §§ 4 og 5, kancbr. 31. maí 1823 § 2. Nota má hina veraldlegu þingbók sýslunnar og setja má réttinn á þingstaðnum eða öðrum hentugum stað, kancbr. 1823 §§ 3 og 4. Í kgsbr. 20. jan. 1736 var svo fyrir mælt, að 2 af prestum prófastsdæmisins skyldu sitja réttinn með prófasti, en því er nú ekki fylgt, enda hefir cancellið talið, að þessir meðdómendur þyrftu ekki að sitja framar í þessum dómum.³⁾ Fyrir prófastadómi skal setja veraldlega sækjendur, tilsk. 1816 § 6. Þessi sérregla er ekki numin úr gildi með

1) Sbr. t. d. Dómasafn V, 430 (Hrd. 648), 623 (Hrd. VI, 114), VI, 66 (Hrd. VI, 271). Prestur og prófastur dæmdir fyrir gripdeild, ofbeldi og svik af almennum dómstólum.

2) Sbr. Dómas. IV, 162. Sjá um yfirvöld og dómstóla alment, Dómstólar og réttarfar, Rvík 1911, bls. 15—33.

3) Sjá og Dómas. II, 155.

tilsk. 24. jan. 1838 § 15, er afnemur skipun sækjanda í sakamálum alment. Stefnu til dóms þessa á að gefa út í nafni dómsins, en ritari hans á að innsigla og undirrita hana. Dómsgerðir er og rétt að gefa út í nafni dómsins, en undir hendi og innsigli formanns, sbr. um landsýslr-dóminn, tilsk. 11. júlí 1800 § 14.

Prófastsdómur hefir vald til að stefna fyrir sig vitnum, spyrja þau og eiðfesta á venjulegan hátt. Mál þau, er undir þenna dóm koma, eru æðinlega sakamál, þar sem kennimönnum þjóðkirkjunnar er stefnt til að þola dóm fyrir vitavert framferði í stöðu sinni. Því hljóta sömu reglur að gilda um meðferð þessara mála sem sakamála alment, nema sérstakar undantekningar séu frá því gerðar. Um hæfileika dómaranna verða og almennar reglur að gilda.

Prófastsdómur kemur saman eftir skipun landsstjórnarinnar, þegar mál liggja fyrir, sbr. erbr. landshöfðingja 22. febr. 1875 § 4 og l. nr. 17, 3. okt. 1903.

b. Dómum prófastsdóms er áfrýjað til synodalréttarins. Forsæti í þeim dómi hefir nú forstjóri landsýfirdómsins, tilsk. nr. 12, 23. ág. 1904 II, 2. Auk hans skipar biskup landsins dóminn og 3 aðrir vígðir menn, er dómstjóri og biskup nefna. Stefnu skal gefa út í beggja nafni og dómur er kveðinn upp í nafni beggja, þó svo, að dómstjóri sé nefndur fyrr og undirriti fyrr. Sama gildir um útgáfu dómsgerða, kanchr. 31. marz 1787, sbr. og kgsbr. 18. okt. 1771.

c. Dómum synodalréttar má áfrýja til hæstaréttar, sem einnig er æðsti dómstóll landsins í þeim málum.

2. Samkvæmt tilsk. 27. nóv. 1816 § 4 heyra þau mál ein, er »áhræra skyldu geistlegra embættismanna eða breytni þeirra í embættisverkum«, undir andlega dómstóla. »Geistlegir embættismenn« munu að eins vera kennimenn þjóðkirkjunnar og biskup, en biskup á ekki varnarþing fyrir prófasts- eða synodalrétti, heldur hæstarétti. Þeir, sem eftir þessu heyra undir hina andlegu dómstóla, eru að eins

prestar, prófastar, aðslóðarprestar og uppgjafaprestar. Hin-ir síðastnefndu þó að eins, ef þeir væru kærðir fyrir t. d. embættisalbrot, eftir að þeir hefðu látið af embætti. Söngmenn í kirkju eða meðhjálparar munu fráleitt verða taldir »geistlegir« embættismenn og albrot þeirra við guðspjónustu ekki heyra undir andlegan dómstól. Mál gegn guðfræðiskennurum háskólans fyrir villukenningar virðist þar á móti vera »andlegt«.

Málið á að vera út af skyldum hinna »geistlegu« embættismanna eða breytni í embættisverkum. Hér er auðvitað að eins átt við skyldur þeirra sem »geistlegra« embættismanna, sbr. tilsk. um stiftsprófasta 10. júní 1746 § 17, en ekki skyldur, sem leiða af því, að þeim hefir verið falinn einhver annar opinber starfi, t. d. póstaafgreiðsla, sáttasemjarastarf, bólusetning (áður) o. s. frv. Þesskonar störf vinna þeir ekki sem »geistlegir« embættismenn, heldur eru þau þeim falin af alt öðrum ástæðum. Vafasamara er um manntal, bókhald, skýrslur, er þeir eiga að láta af hendi o. s. frv. Má vera, að þessi störf yrðu enn talin »geistleg« af gömlum vana.

Skyldubrotið getur bæði verið fólgið í vanrækslu, sbr. t. d. tilsk. um barnafermingu 25. maí 1759 § 3, eða synjun um að gera skyldverk, sbr. t. d. kgsbr. 26. júní 1782 § 1, hvort sem er eftir boði yfirboðara eða beiðni einstaklings. Ennfremur getur brotið verið fólgið í því, að prestur fremji embættisverk, enda þótt honum sé það óheimilt vegna þess, að skilyrði til þess vanta, sbr. t. d. tilsk. 25. maí 1759 § 3. Loks getur verið, að prestur hagi sér þannig við framkvæmd embættisathafna sinna, að vítavert sé að lögum, sbr. t. d. tilsk. um altarisgöngur 27. maí 1746 § 11. Ennfremur má vera, að framferði prests sé annars svo hneyxlanlegt utan embættis, að nauðsynlegt sé að taka í taumana, t. d. drykkjuskapur, óskirlífi o. s. frv., sbr. tilsk. um drykkjuskap presta 3. júní 1746. Þesskonar yfirsjónir presta heyra undir andlega dómstóla.¹⁾

1) Sbr. Dómasafn II, 155.

Það er jafnan skilyrði til þess, að mál heyri undir andlegan dómstól, að *stefndur* í málinu sé einhver þeirra manna, sem áður voru nefndir og samkvæmt framansögðu geta talist »geistlegir«, og að hann sé sóttur til *refsingar* fyrir embættisafbrot eða embættismissis. Skaðabótamál á hendur presti fyrir embættisafbrot heyrir ekki undir andlega dómstóla, t. d. mál, höfðað af framfærsluhreppi brúðguma til skaðabóta fyrir tjón, er ólögleg hjónavígsla hefir bakað hreppnum.¹⁾ Þó væri andlegum dómstólum líklega rétt að dæma einsökum mönnum skaðabætur eftir sömu reglum, sem talið er heimilt að fylgja um slíkt í sakamála-dómum. Mál, er t. d. prestur höfðar fyrir meiðyrði um sig, heyrir ekki undir andlegan dóm, jafnvel þótt stefndur í því máli leitist við að sanna áburð sinn um, að presturinn hafi framið embættisafbrot, og embættisframferði prests verði því aðalatriði þess máls.

§ 22.

Alment um presta.

I. Hver sá maður, sem tekið hefir vígslu til kennimannsstöðu í þjóðkirkju landsins, er nefndur *prestur*. Undir hugtakið komast því prófastar, aðstoðarprestar og uppgjafaprestar, enda er venja að lýsa réttarstöðu þeirra allra að nokkru í kirkjuréttinum. Sá, er að vísu hefir tekið prestsvígslu, en biskupsvígslu að auki, er þó ekki nefndur prestur, og falla biskupar því ekki undir hugtakið. Vígslubiskupar samkvæmt l. nr. 38, 30. júlí 1909 eru eða geta þó jafnframt verið þjónandi prestar í þjóðkirkjunni, og eru að því leyti að öllu háðir þeim reglum, sem alment gilda um presta. Sá, er biskup er gerður að nafnbót, hlítir alt að einu reglunum um presta, svo framarlega sem hann er jafnframt prestur í þjóðkirkjunni.

Alment bera og ýmsir fleiri kennimenn nafnið prest-

1) Sbr. H. R. T. 1873, 427, Dómasafn I, 43.

ur, þótt ekki séu þeir eða hafi verið kennimenn í þjóðkirkju landsins. Þetta gildir að jafnaði um þá, sem hafa tekið prestsvígslu til kennimannstöðu í einhverju kristnu trúfélagi. Því tala íslensk lög um löggilta *presta* utanþjóðkirkjutrúfélaga, sbr. t. d. l. nr. 4, 19. febr. 1886 §§ 13—16, l. nr. 6, 4. marz 1904 §§ 1—3, l. nr. 40, 30. júlí 1909 §§ 2 og 7. Hér verður um sinn einungis rætt um presta þjóðkirkju landsins. Sóknarprestar eru þeir prestar nefndir, sem fengið hafa kennimannsembætti í þjóðkirkjunni og þjóna því. Dómkirkjuprestur hefir presturinn í Reykjavík-urprestakalli verið nefndur, sbr. t. d. l. nr. 46, 16. nóv. 1907 § 2.

II. 1. Til þess að gerast prestur í þjóðkirkjunni verða menn að fullnægja almennum skilyrðum til að fá embætti hér á landi, sjá § 15. II. 1. Þeir prestar, sem enn hafa umsjón kirkju eða kirkjujarða, verða að sjálfsögðu að vera fjár síns ráðandi. Með því að prestar hafa og enn umráð og ábyrgð prestssetra, verður sjálfsagt að gera þessa kröfu til þeirra alment, því að þeir verða t. d. að svara álagi á prestssetrin. Auk þess samrímist það illa við kröfur löggjafarinnar til presta um traust það og virðingu, sem hún heimtar, að þeir ávinni sér, ef þeir mættu fá eða halda embætti, þótt þeir t. d. yrðu gjaldþrota og mistu þar með sum réttindi í þjóðfélaginu.

Engan má vígja yngri en 25 ára, nema konungsleyfi sé til þess, tilsk. 16. febr. 1621, erbr. bisk. 1. júlí 1746 § 42¹⁾. Af þessu sérákvæði mun það leiða, að breyting á reglunum um sjálfsforræði eða fjárforræði manna mundi ekki haggja við þessari reglu um prestana.

2. Auk þessa eru sett strangari skilyrði um *sið/erði* prestsefna en annara embættismannaefna. Lögin nefna aðallega tvennskona ávirðingar, er máli skifti um rétt til að öðlast prestsembætti: *óskirlifi* og *drykkjuskap*. Þrátt

1) Slíkt leyfi veitist þó varla, nema prestsefni vanti litid á 25 ára aldur, sbr. t. d. Tíð. stjrn. I, 670, III, 500, 582.

fyrir slíkar ávirðingar halda menn mannorði sínu alment óflekkuðu, og mundu þær því ekki hafa veruleg áhrif á rétt til að öðlast veraldleg embætti, sízt hin fyrnefnda.

a. Samkvæmt D. L. 2—2—5 má ekki veita stúdent, sem sekur er orðinn um legorð, prestsembætti, nema með sérstöku konungsleyfi.¹⁾ Leyfi þetta veitist ekki fyrr en 2 ár eru liðin, síðan brotið var framið. Til þess að fá leyfið verður umsækjandi að sýna skilríki fyrir því:

1. að stúlkan, sem hann varð brotlegur með, sé ekki skyld honum í forboðna liðu, hafi ekki verið undir umsjón hans eða hann átt að kenna henni, og að hann hafi ekki fallið nema einu sinni með henni

2. hvort hann hafi átt stúlkuna, og

3. hvernig hann hafi hegðað sér bæði áður og síðan, kgsbr. 9. maí 1738, sbr. tilsk. 9. júlí 1745, sbr. tilsk. 24. jan. 1838 § 12. Ekki má þó veita manni prestakall það, þar sem hann varð brotlegur, og aldrei má veita uppreist, ef maður varð brotlegur oftar en einu sinni. Ef brotið er jafnframt eitt þeirra, er varðar við almenn hegningarlög, t. d. ef stúlkan hefir verið falin manningum til uppeldis eða kenslu, eða ef þau eru of náin að tengdum eða frændsemi til að eigast eða hún var undir 16 ára aldri, er brotið var framið, þá er auðsætt, að leyfið má ekki veita, enda hefir umsækjandi þá ekki óflekkað mannorð. Þessar reglur gilda auðvitað ekki síður um mann, sem hefir gerst hórsekur áður en hann sækir um prestsembætti. Þær gilda líka um þá, sem of snemma samrekkja konum sínum, enda segir tilsk. 24. jan. 1838 § 12, að um þetta efni skuli sömu lögum fylgt sem í Danmörku, en þar hefir D. L. 2—2—5 verið skilinn á þann hátt.

Sá prestur, sem gengur að eiga konu, er annar maður hefir spjallað, skal missa embætti, samkv. D. L. 2—11—13.

1) Sbr. rgjbr. 3. nóv. 1877.

Ef stúdent gerir það, þá getur hann ekk heldur fengið prestsembætti.¹⁾

b. Um drykkjuskap prestsefna er ákvæði í tilsk. 3. júní 1746, er bannar að veita nokkrum stúdent, sem ber verður að drykkjuskap, nokkurt prestsembætti fyrr en hann hefir bætt ráð sitt.

III. Jafnskjótt sem prestur hefir fengið veitingarbréf landsstjórnarinnar, er hann löggiltur til að gegna prests-embætti í þjóðkirkjunni. Samt sem áður er það forn vani, að hann skuli taka prestsvígslu, áður en hann tekur við embættinu, og víða í lögum er ráð fyrir því gert, að vígja skuli presta, sbr. t. d. ksk. 2. sept. 1537, ksk. 2. júlí 1607, erbr. bisk. 1. júlí 1746 § 42, tilsk. um stiftsprófasta 10. júní 1746 § 16, l. nr. 38, 30. júlí 1909²⁾ § 3 o. fl. Vigslan er eftir kenningu kirkjunnar nauðsynleg til að geta úthlutað sakramentunum, og þessa kenningu hefir löggjöfin samþykkt. Vigslan fer fram eftir reglunum í Hsb. VIII.

§ 23.

Skyldur og réttindi presta alment.

A. 1. Með því að prestar eru embættismenn landsins, þá hvíla alment á þeim þær skyldur, er á embættismönnum hvíla. Brot gegn þessum embættisskyldum varða því við almenn hegningarlög 25. júní 1869, 13. kap., nema sérákvæði séu um þau annarsstaðar í lögum. Nægir um þetta efni að vísa til almennra reglna um embættismenn. Að eins verður á sínum stöðum vikið að sérreglum um presta.

2. Auk hinna almennu reglna um embættismenn, eru ýms fyrirmæli um *siðferði* presta, strangari en alment gerist um embættismenn eða sýslunarmenn í þarfir almennings.

1) Matzen og Timm, 248.

2) Sbr. rgjbr. 20. febr. 1879, 8. nóv. 1883 og 31. ág. 1888.

a. Prestar eiga að vera fyrirmynd annara í öllu hátterni sínu yfir höfuð. Þessvegna mega þeir ekki sýna af sér léttúð við dans, spil eða aðrar skemtanir, sbr. kgsbr. 15. maí 1638, tilsk. um helgidagahald 29. maí 1744 § 21, sbr. § 22, tilsk. um húsvitjanir 27. maí 1746 § 7, o. fl. Prestum er alls ekki bannað að sækja skemtauir, en ef þeir gæta ekki hófs, eru lög til þess að kæra þá af þeim sökum.

b. Um vinnautn presta hefir löggjöfin sérstakar reglur. Eftir kgsbr. 15. maí 1638 máttu þeir alls ekki brugga brennivín í húsum sínum né heldur bjóða það né brugga handa öðrum. Um drykkjuskap presta er enn fremur tilsk. 3. júní 1746. Eftir henni geta prestar búist við að sæta ákæru til embættismissis, ef þeir sjást hneyxlanlega drukknir. Hinsvegar er prestum alls ekki boðið að vera algerðir bindindismenn um áfengisnautn, heldur er einmitt gert ráð fyrir því, að þeir megi taka þátt í skemtunum með vinnautn, sbr. t. d. kgsbr. 15. maí 1638, tilsk. 1744 § 21, tilsk. um húsvitjanir 1746 § 7, er sérstaklega bannar prestum að hneyxla fólk með vindrykkju á húsvitjunarferðum sínum.

c. Með kgsbr. 9. maí 1593 var biskupum og öllum andlegrar stéttar mönnum bannað að kaupa sakir á hendur öðrum mönnum eða flytja mál fyrir aðra en sjálfa sig og skjólstæðinga sína, sbr. og kirkjusk. Kr. III. 2. sept. 1537 IX og kirkjusk. Kr. IV. 2. júlí 1607 IX. o. fl.

d. Samkvæmt kgsbr. 9. maí 1593 mega prestar ekki fást við veraldleg störf. Þetta hefir aldrei verið skilið strangt. Það er alkunnugt, að prestum hafa í lögum verið falin ýms slík störf, svo sem bólusetning barna áður, sáttasemjara störf o. s. frv. Prestar hafa verið í hreppsnefnd, sýslunefnd, alþingismenn o. s. frv. o. s. frv., og hefir slíkt aldrei sætt aðfinslum. Enn í dag er ætlast til þess, að prestar reki búskap, enda hafa þeir ávalt jafnframt verið bændur. Hitt mun þykja óviðeigandi, að þeir reki verzl-

un eða kaupskýslu sem atvinnu, verksmiðjuíðnað, skipaútgærd í stórum stíl, prentsmiðju eða slíka atvinnu.

e. Loks eru gerðar sérstakar kröfur um framferði presta um ástamál. Ef prestur verður hórsekur, legorðssekur, eða samrekkir konu sinni of ljótt, þá varðar það embættismissi, en uppreist má konungur veita, alþsamb. 30. júní 1629, kgsbr. 10. des. 1646 og 27. febr. 1756. Uppreist mun veitt að tveim árum liðnum, sbr. D. L. 2—2—5.

Samkvæmt D. L. 2—11—13, sbr. tilsk. 24. jan. 1838 § 12, varðar það prest embættismissi, ef hann gengur að eiga konu, sem annar maður hefir spjallað. Konungur getur þó veitt presti leyfi til að ganga að eiga konuna.¹⁾

B. Réttindi presta eru alment hin sömu sem annara embættismanna. Þeir njóta t. d. löghelgi í embætti sínu sem þeir, sjá § 15. II. 3. Helztu sérreglna um réttindi presta skal nú getið nánar.

I. Um varnarþing þeirra í málum út af embættis meðferð, sjá § 21.

II. Sæmd sú, er þeir eiga að lögum, kemur fram í embættistitli þeirra: »velæruverðugur« og »sira« (úr ensku: Sir). Einkennisbúning hafa þeir, er þeir fremja helgiathafnir kirkjunnar, svo sem hjónavígslu, skirn, ferming, grefstrun, messugærd o. s. frv.

III. Embættislaun presta. Hér ber að greina milli: A) *fastra launa* og B) *aukatekna*. Um föstu launin ber að greina milli þess, hvort prestur tekur a) *laun sín eflir eldri reglum* eða b) *eftir l. nr. 46, 16. nóv. 1907*.

A. a. Eins og sagt var á öðrum stað, § 11, III., voru tekjur prestakalla metnar og tekið meðaltal af tekjunum, eins og þær höfðu reynst um næst undanfarið 10 ára bil. Prestar nutu þessara tekna, og gera það enn sumir, þótt nokkrar breytingar hafi og orðið á lagaákvæðum um þessar tekjur, þar sem tíund til prests, lambsfóður, lausamannsgjald, offur og dagsverk eru nú afnumin og nef-

1) Sbr. t. d. Tið. stjrn. III. 619.

skattur kominn í þeirra stað, og innheimta þessara gjalda undantekningarlaust fengin sóknarnefndum, samkv. l. nr. 40, 30. júlí 1909.

Föst laun presta þeirra, er hér greinir eru þessi:

1. Tekjur af jörðum þeim og fasteignum, eða réttindum yfir fasteignum, sem brauðinu fylgja (kirkjujörðunum). Hér eru auðvitað undanskildar jarðir þær, er bænda-kirkjur eiga. Þeirra arð hefir kirkjubóndi. Hérum-ræddar jarðir eru oflast fyrst og fremst prestssetrin og svo aðrar kirkjujarðir. Sjá § 38. Prestar, sem enn taka laun sín eftir gömlu reglunum, hafa forræði þessara jarða. Séu þær seldar, þá fær presturinn vexti af kaupverðinu, meðan hann þjónar því prestakalli með sömu launakjörum.

2. Sóknargjöldin, sjá l. nr. 40, 30. júlí 1909 I. og III. kafla. Gjaldskylda og útborgun gjaldsins til presta eða prófasts er hin sama, hvort sem sóknarpresturinn tekur laun sín eftir eldri reglum eða nýrri. Sjá § 19. II. 5. b. Hér er að eins ástæða til að taka fram um það, hvernig fara skuli, ef sóknargjöldin (prestsgjaldið) hrökkva ekki á móts við sóknartekjur prestsins, eins og þær voru eftir gömlu reglunum, meðan preststiund, offur, lambsfóður, lausamannsgjald og dagsverk átti að greiða, og hvernig reikna skuli þær tekjur af hverju prestakalli til þess að finna muninn milli árlegrar aðalupphæðar gömlu og nýju gjaldanna. Reglur um þetta eru í l. nr. 40, 1909 § 12.

Tekjur prestsins af sóknargjöldunum gömlu skal finna þannig, að leggja skal saman aðalupphæð þeirra um 5 síðustu árin (1904—1909) og finna meðaltal þeirra, að frádregnum 6% innheimtulaunum. Meðaltalsupphæðin er svo talin vera tekjur prestsins af hinum gömlu gjöldum á ári. Jafnhárri upphæð á hann heimting á, eftir að nýju lögín komu til framkvæmdar, árlega. Verði uú aðalupphæð nýja gjaldsins (nefskattsins) úr prestakallinu lægri en áður nefnd meðaltals-fjárhæð, þá fær presturinn greitt úr prestlaunasjóði það, sem á vantar. Verði aðalupphæð hins nýja sóknargjalds hærri, þá verður það hagur prest-

launasjóðs. Hinsvegar er ekki tekið til greina, þó að prestsgjöldin mundu hafa aukist eða minkað eftir að lög nr. 40, 1909 komu til framkvæmdar, vegna fólksflutnings í prestakallið eða úr því.

3. Samkvæmt l. um skipun prestakalla nr. 3, 27. febr. 1880 § 1 og nokkrum viðaukalögum við þessi lög, var ákveðið, að lagðar skyldu ákveðnar upphæðir frá hinum betri brauðum til hinna lakari. Þar sem prestar halda enn launum eftir hinum eldri reglum, á þetta sér stað enn þá. Ennfremur verður enn að veita á fjárlögum úr landssjóði til uppbótar nokkrum brauðum, þar sem prestar taka laun eftir eldri ákvæðum, að því leyti sem greiðslur frá betri brauðunum hrökkva til eigi uppbótar hinum lakari. Vegna þessar agreiðslna voru brauðin metin, fastar tekjur þeirra og aukatekjur, samkv. tilsk. 15. des. 1865 § 1, á hverjum 15 áræ fresti¹⁾. Vera má, að einhver prestaköll verði enn undir eldri reglum árið 1915, og mun þá verða að endurskoða brauðamatið frá 24. febr. 1900, að því leyti, sem þau prestaköll varðar. Þessi skipun hverfur eftir því, sem prestarnir taka laun sín eftir l. nr. 46, 16. nóv, 1907.

b. 1. Þeir prestar sem taka laun sín eftir hinum nýju lögum nr. 46, 16. nóv. 1907, sjá l. § 26, og l. nr. 39, 30. júlí 1909, eru þessir:

a. Allir þeir prestar, sem fá eða hafa fengið veitingu fyrir prestakalli eftir 6. júní 1908. Skiftir ekki máli, hvort prestur fær þá fyrsta skifti veitingu eða hann hefir áður þjónað prestsembætti, en hefir síðan sótt um annað prestakall og fengið það.

b. Allir prestar, sem 60 ára eru að aldri, hafa rétt til að taka laun sín eftir hinum nýju lögum, en auðvitað alls enga skyldu. Í þessi efni kemur embættisaldur prestsins ekki til greina.

1) Sbr. endursk. brauðamöt 8. júlí 1870, 3. okt. 1884 og 24. febr. 1900.

c. Verði engar breytingar á sóknaskipun í prestakalli samkvæmt prestakallaskipunarlögunum, sjá l. nr. 45, 16. nóv. 1907 § 1, getur presturinn og valið um, að taka laun sín eftir nýju lögunum eða hinum gömlu.

d. Þar sem breytingar verða á sóknaskipun í prestakalli, og kostur er á að koma þeim strax á, t. d. ef eitt prestakall hefir verið lagt niður, sóknir þess lagðar undir nágranna prestakall eða nágrannaprestaköll, og svo losnar það prestakall, getur prestur tekið laun sín eftir nýju lögunum, ef hann vill ganga að breytingunni. Honum er ekki skylt að ganga að slíkum breytingum, en þá fær hann ekki heldur laun samkv. nýrri reglunum, nema hann sé 60 ára, samkv. b. að framan.

Þeir einir prestar hljóta að taka laun sín eftir gömlu lögunum, er ekki vilja ganga að téðum breytingum, þar sem hægt er að koma þeim á, og prestar, þar sem prestakallalögin fyrirskipa breytingar, en ekki er kostur að koma þeim á, eða þangað til ekki er kostur að koma þeim á. Þó gildir þetta ekki um sextuga presta.

2. Hinar föstu tekjur presta, er taka laun sín eftir nýju lögunum, eru:

a. *Afnot jarða.* Samkvæmt l. nr. 46, 1907 § 4, heldur prestur framvegis ábúðarrétti á prestssetri, þar sem prestakalli hefir fylgt ákveðið prestssetur. Eftir orðalagi l. § 4 er þetta réttur til handa presti, en ekki skylda. Ef hann æskir þess, þá getur hann því afsalað sér ábúðarréttinum. Annað mál er það, að landsstjórnin getur gert presti að skilyrði, að hann sitji á ákveðnum stað í prestakallinu, þegar hún veitir það, t. d. krafist þess, að hann eigi heimili á jörð þeirri, sem þar til hafði verið þar prestssetur. Hitt er vafasamara, hvort prestur, sem einu sinni hefir tekið prestssetrið til ábúðar, getur síðan afsalað því úr ábyrgð sinni. Ennfremur er hugsanlegt, að ef prestur gengur að breytingu á prestakalli sínu, sbr. 1. að ofan, þá verði hann og að skifta um bústað, því að samþykki hann breytinguna fyrirvaralaust, mundi það ef til

vill verða skoðað sem samþykki gefið fyrirfram um, að hlíta ráðstöfun landsstjórnarinnar um bústað hans.

Þegar nú prestur hefir prestssetrið í ábúð eða umsjá sinni, þá nýtur hann arðs eða afgjalds þess. Prestur er varla skyldur að búa sjálfur á prestssetrinu, heldur getur hann bygt það, en á ábyrgð hans er það auðvitað alt að einu, sbr. l. 1907 § 8. Presturinn er í raun rétttri leiguliði landssjóðs, en hinar sérstöku reglur um ábúð og úttekt prestssetra gilda þó óbreyttar. Aðrar tekjur presta af fasteignum eru: *Lóðargjöld á landi þess, arður af ítökum, er prestur notar sjálfur, og prestsmata*. Hafi prestur afsalað sér ábúðarrétti á prestssetrinu, er auðsætt, að hann hefir engan veg né vanda af þessum eignum. Þetta er ljóst um ítök prestssetursins og lóðargjöld. Hann hefir engin afskifti af samningum, t. d. tómthúsmanna, sem bygt hafa á lóðum prestssetursins, svo sem ef í landeign þess er löggiltur verzlunarstaður. En alveg sama máli virðist vera að gegna um prestsmötuna, og hverfur hún þess vegna undir umsjón hreppstjóra.

Prestur tekur laun sín undir sjálfum sér að því leyti, sem þessar tekjur brökkva til. Getur þá jafnvel farið svo, að afgjöldin o. s. frv. nemi svo mikilli fjárhæð sem presturinn á að fá að launum árlega eða jafnvel meira. Ef tekjur þessar nema minna en laun prests — og svo mun að vísu oftast reynast — þá fær hann greitt úr prestlaunasjóði það, er á vantar. Ef tekjurnar af fasteignum o. s. frv. skyldu reynast jafnháar launum prestsins, þá fær hann ekki önnur föst laun, en ef þær eru hærri, þá greiðir hann í prestlaunasjóð þá upphæð, er þær nema meira en embættislaun hans að lögum nema, l. nr. 46, 1907 §§ 5 og 21.

Fasteignatekjur presta eru reiknaðar þannig, að á hverju ári skal prestur senda prófasti tvíritaða skýrslu um það, hvað þær hafi numið, en leiga af íbúðarhúsi prestssetursins er þó frá numin. Fyrirmynd að skýrslunni semur biskup, og skal fylgja henni matsgerð tveggja ó-

villhallra manna. Prófastur á síðan að senda stjórnarráðinu annað eintak skýrslunnar. Stjórnin setur síðan í krónutali — samkvæmt skýrslum þessum — ákvæðisverð á tekjur þessar, og gildir það um næsta 10 ára tímabil. Skýrslur um ákvæðisverð nefndra tekna skal birta í stjórnartíðindunum, og send skal að auki hverjum presti og hverri sóknarnefnd sérprentun af skýrslu þeirri, l. 1907 §§ 6 og 7. Skýrsla prestsins verður auðvitað lögð til grundvallar matinu, en matsmenn meta svo það, sem upp er gefið, til peninga. Visvitandi röng skýrsla af hálfu prests mundi varða við alm. hegningarl. 25. júní 1869 § 156. Verðlagning stjórnarinnar er fullnaðarúrslit málsins um næstu 10 ár. Stjórnin á að leggja verð á tekjurnar samkvæmt skýrslunum — og matinu — og er svo að sjá, sem hún sé bundin við matið, svo framarlega sem það er löglegt. Landsstjórnin getur auðvitað krafist þess, að matsmennirnir staðfesti það með eidi sínum fyrir dómi.

b. Aðaltekjur presta munu víðast vera fjárhæðir þær, sem þeir fá sér ávisaðar úr prestlaunasjóði eða af sóknartekjum prestakallsins. Prófastur á að sjá um, að prestar fái þessi laun greidd, l. nr. 46, 1907 § 20. Sumpart getur prestur látið prófast ávisa sér af sóknartekjunum, og greiðir sóknarnefnd þá ávisanirnar, svo sem til vinst, sbr. l. nr. 40, 1909 § 4, en það, sem ekki er greitt þannig, borgar prófastur af fé því, sem landsstjórnin sendir honum úr prestlaunasjóði. Prófastur sendir stjórninni árlega í október skýrslu um tekjur þær, sem prestar taka undir sjálfum sér (a), og þær upphæðir, sem þeir hafa fengið greiddar með sóknartekjunum, en landsstjórnin sendir honum fyrir árslok það, sem kann að vanta á, l. nr. 46, 1907 §§ 21 og 22.

c. Brauðauppbót. Allmörgum brauðum fylgir svonefnd *erfiðleikauppbót*, og var ákveðin upphæð sett handa hverju brauði með l. nr. 46, 1907 § 2. En ef eitthvert þessara prestakalla batnar að stórum mun að yfirferð eða af því að byggð á útkjálkum legst niður, getur landsstjórnin flutt

uppbót þessa til við næstu prestaskifti með ráði biskups. Uppbótin er að því leyti persónuleg, að hún verður ekki af presti tekin, meðan hann þjónar því prestakalli.

Til nokkurra prestakalla er og veitt *bráðabirgðaupp-
bót*, sem stjórnin úthlutar með ráði biskups, fjárl. § 14, A.
lb. 2. Loks fær dómkirkjupresturinn í Reykjavík 1200 kr.
iaunauppbót á ári, l. 1907 § 2.

d. Launaupðhæðin er þessi:

Byrjunarlaun 1300 kr. Eftir 12 þjónustuár verða launin 1500 kr., en eftir 22 þjónustuár verða þau 1700 kr. Hér kemur ekki til greina aldur mannsins, heldur einungis sá tími, sem hann hefir þjónað eftir að hann fékk veitngu fyrir embætti. Hafi hann látið af embætti, en gerst svo sóknarprestur aftur, þá koma þau ár að eins til greina við reikning launanna, er hann hefir gegnt embætti. Samkvæmt reglum um embættismenn koma honum ekki heldur að haldi þau ár, er hann kynni að hafa verið settur prestur eða aðstoðarprestur, sbr. l. nr. 48, 1907 § 5, og l. nr. 4, 4. marz 1904 § 1.

B. Hinar gömlu reglur um aukatekjur presta (borgun fyrir prestsverk, sem þeir vinna, önnur en hina venjulegu embættisgerð í kirkjunni á helgidögum ársins, húsvitjun, manntal o. s. frv.), svo sem grestran, skirn, hjónavígslu, fermingu o. s. frv., eru enn í fullu gildi, l. nr. 46, 16. nóv. 1907 § 3. Þessar tekjur innheimtir prestur sjálfur. Gildandi reglur um aukatekjur presta eru í tilsk. 27. jan. 1847. Er taxti settur á þessi verk, og er hann þessi:

1. Líksöngur greiðist með að minsta kosti 6 álnum á landsvísu. Ef prestur heldur líkræðu eftir beiðni þeirra, sem hlut eiga að máli, þá skal honum goldið fyrir það, svo að sæmilegt sé og eftir efnum beiðanda. Sama virðist eiga að gilda um borgun fyrir húskveðju og hjónavígsluræðu. Ef ekki er beðið um ræður þessar, er óskýlt að gjalda presti nokkuð, þótt hann haldi þær.

2. Fyrir að leiða konu í kirkju 2 álnir.

3. Fyrir hjónavígslu 6 álnir.

4. Fyrir barnsskírni 3 álnir.

5. Fyrir fermingu 12 álnir. Í þessu gjaldi er lólg-
in kristindómsfræðsla barnanna (barnaspurningar).

Um ferðakostnað prests, er hann verður að fara út af heimili sínu til að fremja þessi verk, segir það í tilsk. 1847, að prestur eigi að leggja sér til hest báðar leiðir, ef ferðin er á landi, en að sá, er vitjar hans, skuli leggja til fylgdarmann. Eigi prestur að fara sjóveg, þá á hann að fá ókeypis flutning báðar leiðir. Einnig skal prestur kosta ferð sína heim og að heiman til hjónavíglu, tilsk. 30. apr. 1824 § 17, sbr. kgsbr. 7. des. 1827. Með því að engin almenn regla er til í lögum um endurgjald fyrir ferðakostnað presta, en nýnefnd fyrirmæli segja, að prestur skuli sjálfur kosta ferðir sínar, þá verður að ætla það almenna reglu, að prestur eigi ekki heimtingu til endurgjalds fyrir ferðakostnað sinn á landi.

Gjöld þessi ber þeim að greiða, sem verkin eru unnin fyrir. Ef sá er þurfamaður, sem verkið þiggur, þá skal sveitarsjóður gjalda, l. nr 46, 16. nóv. 1907 § 3. Þar sem jafnan segir, að borga skuli aukaverkið með »að minsta kosti« því, sem í tilsk. 1847 segir, þá leiðir af því, að prestur hefir að visu ekki rétt til að krefjast meira, enda mundi honum varða það við alm. hegningarl. 25. júní 1869 § 118, en honum er rétt að taka við hærri borgun, ef hún er boðin honum.

Gjöld þessi má greiða í landaurum eða í peningum eftir verðlagsskrá. Þau má og taka lögtaki, samkv. l. nr. 29, 16. des. 1885 § 1, 4.

6. Fyrir skoðun kirkjureikninga á prestur 2 kr. af hverri kirkju, l. nr. 20, 22. maí 1890 § 3.

7. Fyrir vottorð úr kirkjubókum og önnur embættisvottorð fá prestar borgun samkvæmt tilsk. 21. des. 1831 VI. Prestur á að fá 33 aura fyrir slík vottorð, ef í hlut á húsmáður, daglaunamaður, tómthúsmáður, vinnuhjú eða fólk í þesskonar stöðu, en ella 66, tilsk. VI. 2. Ókeypis á hann að láta í té vottorð, sem nota á í þarfir hins opin-

bera, t. d. skírnarvottorð sökunauts til afnota við rekstur sakmála, sbr. tilsk. 21. maí 1751 og op. br. 5. maí 1797, vottorð er fylgja eiga bónarbréfum um eftirlaun eða styrk úr landssjóði eða til að geta veitt slíkum styrk móttöku, vottorð um sáttatilaun milli hjóna og vottorð handa öreigum, til hvers sem nota á þau, tilsk. 1831 VI. 1. a.—d. Fyrir vottorð um framferði vinnuhjúa eða áritun á slík vottorð má prestur ekki taka nema 12 aura, tilsk. VI. 3. Nú gefur prestur á einu skjali fleiri en eitt vottorð, t. d. útdrátt úr kirkjubók um fæðingardag, giftingu og dánardag sama manns, þá má hann taka fult gjald fyrir fyrsta at-riði, en hálf t. fyrir hin, þó aldrei meira en tvöfalt gjald við það, sem hann hefði átt, ef að eins hefði verið um eitt vottorð að ræða.

Ágreining um þóknun fyrir þessar vottorðsgjafir úrskurðar stjórnarráðið, en bera verður málið undir það innan 6 mánaða, tilsk. 1831 VI. 4., sbr. tilsk. nr. 12, 23. ág. 1904 I. 11. Ef þess er krafist, ber presti að rita á vottorðið gjaldið, tilsk. 1831 VI. 4. Nú tekur prestur of háa borgun fyrir vottorð, og á hann að fá áminningu fyrir það fyrsta skifti, en sektir, ef brotið er ítrekað.

IV. *Eftirlaun presta o. fl.* Um þetta efni verður að greina milli þeirra presta, sem fá eftirlaun eftir l. nr. 4, 27. febr. 1880 og þeirra, sem taka eftirlaun eftir l. nr. 48, 16. nóv. 1907.

1. Skilyrði þess, að prestur geti fengið eftirlaun, eru að mestu hin sömu bæði eftir l. nr. 4, 1880 og l. nr. 48, 1907. Þau eru þessi:

a. Að maður hafi þjónað prestsembætti í þjóðkirkju landsins samkvæmt *veitingu*. Sá, er að eins hefir þjónað sem aðstoðarprestur eða settur prestur, fær því ekki eftirlaun, og sá tími, er hann kann að hafa þjónað þannig kemur ekki til greina, er reikna skal þjónustuár hans, l. 1880 § 1, l. 1907 § 5, sbr. rgjbr. 16. sept. 1880. L. 1880 ákveða þó, að sá tími, sem maður hefir þjónað sem settur prestur, eigi að teljast með, er reikna skal þjónustárin,

en eftir l. 1907 er vafalaust, að sá tími kemur alls ekki til greina.

b. að prestur hafi fengið lausn frá embætti fyrir aldurs sakir eða heilsubreysts eða af öðrum sökum, er honum verður ekki um kent. Sjötugir prestar eiga ennfremur rétt á eftirlaunum án frekari aldurs- eða vanheilsuskilyrða, l. 1880 § 2, l. 1907 § 6. Í samræmi við þessar reglur er það, að sá prestur, sem fyrirgerir kjóli og kalli, missir eftirlaunaréttinn, l. 1880 § 4, l. 1907 § 8. Með þessu er átt við prest, sem dæmdur er frá embætti. Ef presti er vikið frá embætti um stundarsakir, en síðan veitt embætti af nýju, þá fær hann eftirlaun samkvæmt eftirlaunalögunum.

c. Ef prestur slasast að ósjálfráðu (þ. e. án þess, að kent verði um ásetningi hans eða gáleysi) eða tekur vanheilsu, er hann er að gegna embætti sínu, svo að hann verður að sleppa prestsskap, fær hann eftir l. 1880 § 3 að minsta kosti 250 kr. í eftirlaun ár hvert, en ef hann hefir þjónað svo lengi, að eftirlaun hans nemi meira, þá fær hann hærri aftirlaun sem því svarar. Sama regla virðist gilda eftir l. 1907 § 7, nema lágmarkið er 360 kr.

2. Eftirlaunarétt missir prestur:

a. Ef hann fær aftur embætti, er ekki fylgja lægri laun en eftirlaunin.

b. Ef hann fyrir konungs leyfi fram gengur í þjónustu annara ríkja, t. d. verður konsúll.

c. Ef hann tekur sér bústað í öðru ríki án samþykkis konungs.

d. Ef hann verður sannur að því að hafa kastað trú þjóðkirkjunnar.

e. Ef hann verður sekur að lagadómi um eitthvert það afbrot, er swift mundi hafa hann embætti, hefði hann í því verið, t. d. hór, legorð, og er sama, hvort brotið er framið áður eða eftir að hann fekk lausn frá embætti, l. 1880 § 5, 1—5, l. 1907 § 9, 1—5.

Samkvæmt hvorumtveggja lögunum á uppgjafa-

prestur forgangsrétt til ábúðar á lausum kirkjujörðum í prestakallinu, l. 1880 § 7, l. 1907 § 10.

Eftir l. 1880 § 2 eiga prestar að fá 10 kr. í eftirlaun fyrir hvert þjónustuár sitt samkvæmt áðursögðu.

3. Uppgjafaprestar, sem taka eftirlaun sín eftir l. 1880, eru:

a. Allir þeir undantekningarlaust, sem fengið hafa lausn frá embætti áður en l. 1907 komu til framkvæmdar, 1. fardag 1908, l. 1907 § 11, 1.

b. Þeir prestar, er fá eða hafa fengið lausn frá prestsskap eftir 1. fardag 1908 og kunna að eiga tilkall til hærri eftirlauna eftir eldri lögum, halda rétti sínum óskertum, og geta því valið milli eftirlauna eftir hvorum lögnum, sem þeir vilja.

Það er auðsætt, að eftirlaun þeirra, sem undir b. greinir, greiðast á sínum tíma úr prestlaunasjóði, hvort sem þeir taka þau eftir nýju eða gömlu lögnum, því að prestakallið kemst undir l. nr. 46, 1907, jafnskjótt sem það losnar. Eftirlaun prestanna undir a. greiðast af tekjum prestakallsins, er þeir þjónuðu síðast, ef eftirmaður þeirra eða eftirmenn taka laun sín eftir hinum eldri prestlaunalögum, að því leyti sem tekjur þess brauðs fara fram úr 1200 kr., en ella úr prestlaunasjóði, l. nr. 48, 1907 § 11, 1., sbr. l. nr. 4, 1880 § 6. Hver sá prestur, sem tekur laun sín eftir l. nr. 46, 1907, hefir því engin afskifti af eða ábyrgð á greiðslu eftirlauna til fyrirrennara sinna í embættinu, og skiftir ekki máli, hvenær presturinn hefir fengið veitingu fyrir brauðinu né heldur hvenær uppgjafaprestur fekk lausn frá því.

Loks mæla l. nr. 48, 1907 § 11, 1. svo fyrir, að uppgjafaprestar haldi þeim launum úr landssjóði, sem þeir hafa haft hingað til, sjá fjárl. § 14. A. b. 4.

c. Samkvæmt því, sem sagt var undir a—b, fá allir þeir prestar, sem sleppa embætti eftir 1. fardag 1908, eftirlaunarétt samkv. l. nr. 48, 1907, nema þeir, sem fengið hafa embætti fyrr og kynnu að eiga rétt til hærri eftirlauna eftir

gömlu lögunum og vilja neyta þess réttar. Upphæð eftirlauna eftir l. 1907 er 15. kr. fyrir hvert þjónustuár. Þessi eftirlaun greiðast og undantekningarlaust úr prestlaunasjóði, l. 1907 § 6, sbr. § 11.

Uppgjafaprestar eru alment ekki löghæfir til að vinna prestsverk, svo að þau hafi borgaralegt gildi. Hjónavígsla, framin af uppgjafapresti, væri því markleysa, enda lítur landsstjórnin svo á¹⁾. Reyndar munu prestsverk, framin af uppgjafapresti, fyrr hafa verið talin lögmæt, en slíkt er alveg heimildarlaust. Uppgjafaprestur, sem án sérstakrar löggildingar fremur verk, sem sóknarprestum ber einum að vinna, geir sig sekan um afbrot, sem varðar við almenn hegningarl. § 108, sbr. áðurnefnd stjórnarbréf. Svo mun litið á, að uppgjafaprestar megi þó bera embættisbúning presta²⁾, en þar af leiðir ekki, að þeir séu löghæfir til að fremja embættisverk þeirra.

Um gjald- og álögu-frelsi uppgjafapresta gildir hið sama sem um presta alment, sjá VII að neðan.

V. Borgun fyrir bráðabirgðapjónustu prestakalls fer eftir almennum reglum um laun settra embættismanna, miðað við byrjunarlaun, l. nr. 46, 16. nóv. 1907 § 26, 4. Hér er ekki átt við aðstoðarpresta, heldur presta, sem annaðhvort eru settir til að þjóna prestakalli á ábyrgð sína til bráðabirgða, er brauð losnar, þar til það er veitt, eða presta, er settir eru til að þjóna brauði í forföllum sóknarprests og á hans ábyrgð. Í fyrra tilfellinu fær hinn setti prestur full laun (byrjunarlaun), en í síðara tilfellinu fara launakjörin eftir samningum málsaðilja, en ef þeir hafa ekki gert slíkan samning eða koma sér ekki saman um launakjörin eftir á, þá á hinn setti prestur hálf laun, föst og laus. Verði ekki samkomulag um útreikning launanna, heyrir úrskurður þess máls undir stjórnarráðið,

1) Tið. stj. mál. III, 6, stj. br. nr. 99, 21. júlí 1911.

2) Með rgjbr. 16. febr. 1870 (Tið. stj. mál III, 6.) var uppgjafaprestur sviptur þessum rétti sakir þess, að hann hafði tekið sér vald til að gefa saman hjón m. fl.

tilsk. 3. febr. 1836 IV., sbr. tilsk. nr. 12, 23. ág. 1904 I. 11¹⁾). Annars getur borið við, að prestakall sé falið 2 eða fleiri prestum til þjónustu til bráðabirgða, og yrði þá að skifta laununum hlutfallslega milli þeirra.

VI. Samkvæmt l. nr. 48, 16. nóv. 1907 §§ 1—4, sbr. § 11, eiga prestar þeir, sem nú skal greint, að kaupa sér ellistyrk eða geymdan lífeyri:

. Allir, sem veitingu fá fyrir prestsembætti í þjóðkirkjunni frá fardögum 1908, hvort sem þeir hafa áður verið prestar eða ekki.

b. Þeir, sem að vísu fá ekki af nýju veitingu fyrir embætti, en taka þó laun eftir l. nr. 46, 1907, sjá að framan B. III. A. b.

Til að kaupa ellistyrk þenna í lífsábyrgðarstofnun ríkisins á prestur að verja 2% af föstum byrjunarlaunum sínum. Landsstjórnin geymir skirteinið fyrir styrknum og ábyrgist greiðslu árgjaldanna, en hefir aftur endurgjaldskröfu á hendur presti með lögtaksrétti samkv. l. nr. 29, 16, des. 1885¹⁾). Þegar prestur lætur af embætti, getur hann farið að fá alla vexti af ellistyrknum eða farið að taka til lífeyrisins. Sá ellistyrkur, sem prestur á, þegar hann deyr, gengur til bús hans, sem hver önnur eign, l. nr. 48, 1907 §§ 1—4. Eftir þessu ákvæði geta því skuldheimtumenn prests fengið fullnægju skulda sinna af lífeyri prestsins eftir hans dag, sbr. aðfl. nr. 19, 4. nóv. 1887 §§ 30 og 32. Hinsvegar verður ekki gert fjárnám í rétti prestsins til styrks þessa í lífanda lífi hans né heldur í einstökum greiðslum, fyrr en þær eru fallnar í gjalddaga, aðfl. § 30.

VII. Frá fornu fari voru prestar undanþegnir ýms-um skyldum í þarfir almennings, og samkv. reglugerð 17. júlí 1782 §§ 4 og 6 áttu þeir að vera lausir við gjöld og álögur, nema tíund til fátækra, en tíundfrelsi þetta var

1) Sbr. Dómas. V, 141.

1) Sbt. stjrbr. nr. 103, 29. okt. 1909.

seinna takmarkað þannig, að það náði að eins til fénaðar þess, sem þeir áttu í búi sínu, en ekki til fénaðar, sem þeir áttu á leigu eða ef þeir höfðu fleiri bú, tilsk. 14. maí 1834 § 3. Eftir þessum lagaboðum þarf jafnan ákveðna heimild í lögum til þess að leggja kvaðir eða gjaldskyldur á presta. Það verður að taka það berum orðum fram í lögunum, ef skyldan á að taka til presta, t. d. með því að segja, að skyldan taki til manna, hverrar stéttar sem þeir eru¹⁾.

Um skyldu presta til að taka að sér störf í þarfir almennings verður áðurnefnd regla að gilda. L. nr. 43, 16. nóv. 1905 § 14 o. fl. gera t. d. ráð fyrir því, að allir, sem skilyrðunum fullnægja, séu skyldir að taka við kosningu í hreppsnefnd, en ákvæði þeirra verður þó að skilja í sambandi við sérregluna um presta, með því að þeir eru ekki sérstaklega skyldaðir til að taka við kosningu. Líkt er að segja um skyldu presta til að taka sæti í sýslunefnd, bæjarstjórn, skattanefnd, niðurrjöfnunarnefnd, fræðslunefnd, skólanefnd o. s. frv. Þó er prestur lögákveðinn í skólanefnd í kaupstöðum, sjá § 33. II. 3. Einnig virðist prestur vera skyldur að taka við kosningu í sóknarnefnd, með því að hann var lögákveðinn formaður þar eftir l. nr. 5, 27. febr. 1880, en engin ástæða til að halda, að skylda hans til setu þar hafi aftur fallið brott, þótt hann sé nú ekki lengur formaður sóknarnefndar. Loks eru prestum sérstaklega falin sáttasemjarastörf.

Um gjaldskyldu presta til almenningsþarfa verður og sama meginregla að gilda. Tíund til fátækra verða prestar auðvitað að gjalda sem áður, en önnur tíund er nú afnumin, og önnur gjöld komin í staðinn. Samkv. l. nr. 23, 14. des. 1877 § 8, sbr. § 9 verða prestar að greiða

1) Sbr. stjrbr. nr. 48, 10. apr. 1909, Dómas. IV, 239, (talið að l. 12. júlí 1878 § 1 um lausafjártíund hefði ekki, svipt þá tíundarfrelsi því, er þeir höfðu áður). Sbr. og lhbr. 12. apr. 1880.

tekjuskatt eftir sömu reglum sem aðrir menn²⁾). Einnig virðast prestar skyldir að greiða ábúðarskatt, l. nr. 21. 14. des. 1877 § 2, og húsaskatt, l. nr. 22, s. d. § 1, sbr. § 2, Lausafjárskattinn virðast þeir eiga að vera lausir við að gjalda, samkv. l. nr. 21, 1877 § 3, með því að fyrirmæli laganna eru ekki nægilega glögg til að leggja hann á þá. Prestar eiga að gjalda til prestlaunasjóðs og kirkju, l. nr. 40, 1909 §§ 2, 1. og 7, 1., í sýslu- og hreppsvegasjóð, l. nr. 57, 22. nóv. 1907 §§ 20 og 24. Aukaútsvar, niðursetningahald og fjallskil verða þeir að bera eins og aðrir. Þeir áttu og að vera lausir við þátttöku í bygging þinghúsa, tilsk. um helgidagahald 29. maí 1744 § 24, en það ákvæði mun nú þýðingarlaust. Tolla af vörum er prestar kynnu að fá, verða þeir og að gjalda sem aðrir menn.

§ 24.

Aðstoðarprestar.

I. Aðstoðarprestur er sá prestur nefndur, sem þjónar fyrir annan sóknarprest án þess, að sá prestur hafi fengið lausn að nokkru leyti frá embætti eða leyfi til að hætta þjónustu um lengri eða skemmri tíma. Aðstoðarprestur gegnir starfa sínum á ábyrgð sóknarprestsins. Hér á landi eru að eins settir aðstoðarprestar pro persona, en ekki pro loco. Prestar geta alment ekki fengið aðstoðarprest, meðan þeir eru heilir og á góðum aldri. Hinsvegar getur biskup skipað presti að taka sér aðstoðarprest, ef prestur er orðinn ófær til að þjóna brauði sínu, en þó er ekki ástæða til að hann verði þegar leystur frá embætti. Prestur, sem vill fá leyfi til að fá sér aðstoðarprest, á að snúa sér til biskups um það. Ef biskup telur beiðni hans á rökum byggða, þá veitir hann leyfið og vígir þann,

2) Sbr lhbr. 11. jan. 1879, 27. jan. 1880, (kostnaður af hesteldi dregst ekki frá tekjunum).

sem beiðandi kann að hafa fengið sér til aðstoðarprests, ef hann er óvígður.

II. Skilyrði til að verða aðstoðarprestur eru yfir höfuð hin sömu sem til að gerast prestur í þjóðkirkjunni. Samband prests og aðstoðarprests fer fyrst og fremst eftir samningum þeirra. Eftir kirkjusk. 1607 II—9 getur hvorugur sagt hinum upp án lögmætra orsaka. Nú á dögum mundi varla geta til þess komið, að málsaðiljar yrðu knúðir til að halda sambandinu áfram, þegar öðrum þeirra væri orðið það nauðugt. Að minsta kosti er slíkt lítt hugsanlegt um aðstoðarprestinn. Það gæti fremur orðið talsmál, að prestur yrði dæmdur til að gjalda aðstoðarpresti kaup og matarverð, ef hann hefði rekið hann að forurtalausum frá sér, þar til er aðstoðarprestur hefði fengið annað embætti sem aðstoðarprestur eða sóknarprestur. Prestur má ekki fara með aðstoðarprest sinn sem vinnumann sinn, enda mundi aðstoðarpresti alls ekki vera skylt að vinna önnur verk fyrir prest en þau, er hann var sérstaklega ráðinn til að vinna: prestsverkin. Öll slík verk getur prestur látið aðstoðarprest sinn vinna, og er aðstoðarpresti auðvitað skylt að vinna þau, jafnvel þótt ferðalög þurfi til, innan prestakallsins. Þar á móti mun aðstoðarprestur ekki vera hæfur til að vinna önnur verk, sem prestum eru falin og eigi verða kölluð »prestswerk« í þrengri merkingu, t. d. sáttasemjarastarfinn. Ekki geta prófastar heldur látið aðstoðarprest gegna fyrir sig prófastswerkunum, t. d. reikningshaldi fyrir prestlaunasjóð, vísitazium o. s. frv.

Loks er aðstoðarprestum bannað að kvongast án vitundar prests, ef hann er heimamaður hans. Sjá að öðru nánar um aðstoðarpresta kirkjusk. Kr. IV. II—9 (Lovsamling for Island I. b., bls. 162—164).

Ekkjur presta og prófasta.

I. Ekkjur presta og prófasta njóta bæði ýmsra hlunninda og eftirlauna eða lífeyris. Fyrst skal talað um eftirlaun þeirra og hlunnindi önnur, og síðan um lífeyri þeirra.

II. A. Eftir því sem l. nr. 49, 16. nóv. 1907 koma til framkvæmdar eru l. nr. 13, 3. okt. 1884 og l. nr. 36, 13. des. 1895 um eftirlaun prestsekkna úr gildi fallin. Eftir l. nr. 49, 1907 fá ekkjur þessar alls engin eftirlaun. Hér verður því einungis um þær ekkjur að ræða, sem njóta gömlu laganna. Þær eru:

1. Ekkjur presta, sem látnir voru fyrir 1. fardag 1908 og

2. Ekkjur presta, er deyja í embættum þeim, er þeir höfðu fyrir 1. fardag 1908, l. nr. 49, 1907 § 8, 1. Ekkjur þeirra presta, sem að visu hafa fengið embætti fyrir 1. fardag 1908, en fá veiting fyrir embætti eftir þann tíma, fá engin eftirlaun.

Eftirlaun ekkanna undir 2. greiðast undantekningarlaust úr landssjóði. Og eftirlaun hinna, undir 1., greiðast og úr landssjóði, jafnskjótt sem brauð þau, sem menn þeirra þjónuðu síðast, komast undir nýju lögín. Þar til taka þau eftirlaunin af tekjum þess brauðs, þó svo, að aldrei má skerða þær svo, að þær nemi minna en 1200 kr. Það sem á vantar, greiðist úr landssjóði, l. 1895. Viðbót við hin lögmæltu eftirlaun er veitt í fjárl. § 14. A. b. 4.

Skilyrði eftirlaunaréttar prestsekkju eru þau, að maður hennar hafi haft rétt til eftirlauna eða notið eftirlauna, og að hún hafi ekki gifst honum eftir að hann var orðinn meira en 60 ára gamall, á banasæng hans eða eftir að hann fékk lausn frá embætti, eða ef hjónabandinu var algerlega slitið á undan dauða mannsins, l. nr. 13, 3. okt. 1884 §§ 1 og 6. Eftirlaun missast, sjá l. § 7. Ef fleiri ekkjur en ein eru á brauði, l. § 3. Eftirlaunahæðin er

$\frac{1}{10}$ af tekjum brauðs, eftir brauðamati því, sem þá er gildi, er ekkjan kemur á eftirlaun, þó aldrei undir 100 kr., l. 1884 § 1, sbr. § 5.

B. Þar til 1. fardag 1908 fengu ekkjur presta hið svonefnda »náðararé«. Um það voru reglur í tilsk. 6. jan. 1847 § 5. Réttur þessi var fólgin í því, að ekkjan átti að fá $\frac{1}{4}$ af tekjum þess brauðs, er maður hennar lézt frá, næsta fardagaár. En þessi hlunnindi eru nú af numin með l. nr. 49, 1907 § 8, 3. Þar á móti hafa ekkjur presta enn þessi hlunnindi:

a. Ef prestur andast á tímabilinu frá jólum til fardaga (25. des. — sunnudags í 7. viku sumars), þá á hún heimting á ábúð hálfv prestssetursins fyrir sjálfa sig næsta fardagaár afgjaldslaust. Þó nær réttur þessi ekki til hlunninda hálfvleundunnar, svo sem æðardúns, selveiði, fuglatekju o. þ. h., l. nr. 49, 1907 § 6. Deyi prestur þar á móti á tímabilinu frá fardögum til jóla, er jörðin á ábyrgð ekkju hans eða bús hans það fardagaár, en ekkjan hefir engan rétt til ábúðar prestssetursins næsta fardagaár, enda ber vist að líta svo á, að ekki þurfi þá sérstaklega að segja upp ábúðinni, sbr. l. nr. 1, 12. jan. 1884 § 26, með því að ábúðartíminn er lögákveðinn að eins til næstu fardaga. Þar sem prestur missir samkvæmt þessu arð hálfv prestssetursins, mun hann eiga kröfu á hærri launaupphæð úr prestlaunasjóði en ella sem hálfu afgjaldi jarðarinnar svarar, þó með þeirri athugasemd, að hann nýtur sérstakra hlunninda jarðarinnar.

b. Áður áttu ekkjur presta einnig forgangsrétt að ábúð kirkjujarða (þ. e. lénskirkju- eða landssjóðskirkjujarða) í prestakallinu. Þessum rétti halda þær og eftir l. nr. 49, 1907 § 7, þó þannig, að ekki eru leiguliðar skyldir að standa upp fyrir þeim, eins og áður var, heldur eiga þær að eins forgöngurétt til að fá lausar kirkjujarðir til ábúðar. Á jörðum þessum búa þær sem leiguliðar með lífs-tíðarábúðarrétti.

Loks er prestsekkjum árlega úthlutað upphæð nokkurri úr prestsekknasjóði.

Um gjaldfrelsi o. s. frv. prestsekkna gildir samsvarandi og um presta, sbr. lhbr. 19. sept. 1882, sjá § 23. VII.

III. *Lífeyrir*. Allir þeir prestar, sem fá veiting fyrir embætti frá 1. fardag 1908 eða síðar, eru skyldir að sjá ekkjum sínum fyrir lífeyri. Þessi skylda fer því ekki eftir því, hvort prestur tekur laun sín eftir eldri eða yngri reglum, heldur því, hvenær hann fær veitingu fyrir embætti. Undanteknir eru þeir, sem kvænst hafa 60 ára eða eldri. Ársupphæð lífeyris má ekki lægri vera en 300 kr. Kosti lífeyrir meira en 65 kr. á ári, skal landssjóður greiða það, sem um fram er, en þetta gildir þó að eins presta, sem voru í embætti 1. fardag 1908. Landssjóður ábyrgist greiðslu allra iðgjaldanna, en hefir aftur lögtaksrétt fyrir endurgjaldskröfu sinni á hendur presti. Einnig getur landssjóður haldið eftir af lífeyri eftir prest látinn, því sem ekki hefir heimst hjá prestinum, sjá l. nr. 49, 1907 §§ 1—4.

§ 26.

Veiting prestakalla.

Um þetta efni eru nú l. nr. 28, 16. nóv. 1907.

I. Prestakall getur losnað bæði ef prestur deyr, fær lausn frá embætti án þess að taka annað brauð, og ef hann fær annað prestakall eða er sviftur embætti («missir kjól og kall»). Laust prestakall í þjóðkirkjunni á biskup að auglýsa með hæfilegum fyrirvara. Vani er að auglýsa kallið með auglýsingu, uppfestri á prestaskólahúsið gamla, og í blöðum þeim, er flytja stjórnarvaldauglýsingar (nú Lögbirtingablaðinu). Ennfremur á biskup að skýra prófasti frá því, að prestakallið sé laust, l. § 2. Prófastur annast síðan tafarlaust um, að kjörskrá verði samin yfir alla þá, er kosningarrétt eiga í prestakallinu. Sóknarnefndir þar semja kjörskrá hver fyrir sína sókn, og skal því lokið innan viku eftir að skipun prófasts í þá átt kom

sóknarnefnd í hendur. Skál leggja skrána fram á hentugum stað í sókninni. Skál sóknarnefnd auglýsa, hvar skráin sé til sýnis á þann hátt, sem vant er að birta auglýsingar þar í sókn, t. d. með auglýsingu í opinberum blöðum, þar sem þau eru, uppslögum á götur í kaupstöðum, á kirkjufundi o. s. frv. Skráin skál síðan vera kjósendum til sýnis í viku að minsta kosti. Kæurur vegna þess, að manni er ranglega slept af skrá eða maður ranglega tekinn á skrá, sendist sóknarnefnd innan viku frá síðasta degi, er skrá lá til sýnis, og skál kæran vera skrifleg. Hver kjósandi, sem vill, getur kært það, ef hann telur mann ranglega tekinn á skrá, en sá einn, sem telur sér ranglega slept af skrá, getur kært það. Sóknarnefnd boðar síðan þá, sem hlut eiga að máli, á fund og úrskurðar, hvort taka skuli kæruna til greina. Neiti sóknarnefnd að taka mann út af skrá, verður þeim úrskurði ekki haggð, en ef hún synjar manni um upptöku á kjörskrá, má skjóta þeim úrskurði til kjörstjórnar, og kveður hún upp fullnaðarúrskurð um málið, l. § 4. Þó virðist mega kæra yfir þessu til stjórnarráðsins, er hefir síðasta úrskurðarvald um alt, er kosninguna varðar, l. § 17. Slík kæra getur reyndar ekki haft þá þýðingu, að kærandi verði tekinn á kjörskrá, heldur ef til vill, að kosningin verði að dómi stjórnarráðsins ólögmaet, og að það veiti brauðið samkvæmt því. Um kosningarrétt, sjá § 18. II. 1. Um leið og gengið er frá kjörskrá, skál sóknarnefnd kjósa einn mann í kjörstjórn, og tvo, ef prestakallið er að eins ein sókn, og skulu þeir vera kjörstjórar ásamt prófasti, l. § 5. Um Reykjavík, l. § 12. Síðan skál sóknarnefnd senda prófasti kjörskrá með árituðu vottorði um, að hún hafi verið til sýnis lögmæltan tíma, og skýrslu um kjörstjóra, en prófastur sendir biskupi síðan skýrslu um kjósendatöluna. Skýrslan um kjósendafjöldann er til þess, að stjórnin megi vita, hversu marga kjörseðla þarf, l. § 6. Öllum þessum undirbúningi þarf að vera lokið fyrir kjördag, og það svo tímanlega, að kosning þurfi ekki að drag-

ast fyrir þær sakir. L. § 5 gera ráð fyrir því, að honum sé lokið, um það leyti sem umsóknarfrestur er á enda.

II. Þegar umsóknarfresti er lokið, sendir biskup stjórnnarráðinu skýrslu um það, hverir sótt hafi, hvort þeir fullnægi lögmæltum kröfum til að vera prestar í þjóðkirkjunni, og hve marga kjörseðla þurfi. Stjórnnarráðið er auðvitað ekki bundið við álit biskups um þessi atriði, heldur verður ráðherra að dæma um þau öll á sína ábyrgð. Umsóknir sendast til biskups. Stjórnin annast síðan um kjörseðlagerð, og skulu þeir vera af sömu gerð sem kjörseðlar við alþingiskosningar. Síðan eru biskupi sendir seðlarnir, en hann sendir prófasti þá ásamt umsóknunum, með þeim athugasemdum, er honum þykir hlýða, í ábyrgðarbréfi. Prófastur sendir sóknarnefnd eða sóknarnefndum síðan útdrátt úr umsóknarbréfunum og athugasemdum biskups, en frumritin skal leggja fram á kjörstaðnum, og skal sóknarnefnd auglýsa framlagningu þeirra, en frammi skulu þau liggja fulla viku. Að þeim tíma liðnum sendir sóknarnefnd prófasti bréfin með vottorði um, að þau hafi legið frammi lögmæltan tíma, eða annast a. m. k. um, að þau séu komin á kjörstað áður en kosning á að fara fram. Um leið og prófastur sendir sóknarnefnd umrædd skjöl, tiltekur hann stað og stund til kjörfundar með 2 vikna fyrirvara, l. § 6. Þessar ráðstafanir um framlagning skjalanna til sýnis kjósendum eru gerðar til þess, að þeir fái færi á að kynnast umsækjendum af þeim. L. 1907 segja ekkert um það, hverju máli það skifti um kosningu, ef vanræksla verður um framlagning bréfanna eða endursending þeirra til prófasts eða á kjörstað. Slíkt getur varðað sektum samkv. l. § 20, 3. Annars virðist það fara eftir atvikum, en ef ætlandi er að það hafi haft áhrif á úrslit kosningar, þá er landsstjórnin ekki bundin við hana, og veitir þá prestakallið samkv. l. § 17.

III. Prófastur og fulltrúar þeir, sem sóknarnefndir hafa valið, samkv. l. § 5, standa fyrir kosningunni, en

prófastur er formaður kjörstjórnar. Kjörstjórn er aldrei færri mönnum skipuð en 3, og aldrei fleiri en sóknir eru margar í prestakallinu + prófasti, nema sókn sé að eins ein. Prófastur setur fund og slitur honum. Tjáir hann mönnum fyrst, hverir séu í kjöri. Þar næst leggur kjörstjórn úrskurð á kærur (sbr. I), og ræður afl atkvæða, en þar sem atkvæði eru jöfn, ræður sá hlutinn, sem prófastur er með, l. § 9. Tala kjörstjóra er jafnan jöfn, er tala sökna í prestakalli stendur á stöku, nema sókn sé að eins ein. Söfnuður má velja um þá alla, sem sótt hafa. Kjörstjórn hefir gerðabók, löggilta af biskupi, atkvæðaskrá og atkvæðakassa, l. § 8. Kosningin fer fram eftir sömu reglum sem gilda um kosningar til alþingis, samkv. l. nr. 18, 3. okt. 1903, og l. nr. 15, 9. júlí 1909, sjá l. 1907 §§ 8, 10, 11, 13 og 14, sbr. 19 og 20. Um prestskosningu í Reykjavík, sjá l. § 12. Kjörfundur skal standa a. m. k. 2 klst., nema áður hafi allir kjósendur í prestakallinu neytt kosningarréttar síns, l. § 11, 4. Umsækjendur hafa rétt til að vera sjálfir við kosningarathöfnina eða hafa þar umboðsmann, l. § 10 o. fl.

Kjörfundi skal fresta, ef veður eða önnur atvik, sem mönnum verður ekki um kent, hamla fundarsókn, og ef ekki sækir meiri hluti atkvæðisbærra manna kjörfund, og skal prófastur þá boða til fundar af nýju. Ella skal halda fundinn, þótt verr sé sóttur en sagt var, l. § 7. Verður kosning þá að vísu ólögmæt, en það þarf ekki að stofna til kosningar af nýju fyrir það. Menn mega þá sjálfum sér um kenna, að þeir fá þá ef til vill þann prest, er þeir sízt vildu. Ef kjörstjórn hefir þar á móti haldið kjörfund, þótt henni hefði borið að fresta honum, þá mundi landsstjórnin skipa kjörfund af nýju, ef kært væri. Þetta tilfelli fellur varla beint undir l. § 17. Þar er gert ráð fyrir, að safnaðarmenn hafi fengið færi á að kjósa, en hér verður ekki sagt, að kosning hafi farið fram í skilningi laganna, og leiðir af því, að ný kosning hlýtur að fara fram. —

Kætur yfir kosningu getur hver kjósandi eflaust komið með, og enn fremur umsækjendur eða umboðsmenn þeirra, l. § 15, sbr. orðið: »*einhver*«. Slíkar kætur skulu vera skriflegar og sendar prófasti innan viku frá kjördegi. Prófastur kallar þegar saman kjörstjórn til að segja álit sitt um kærana, og gefur jafnframt kæranda og þeim, sem yfir kann að vera kært (einhverjum kjósanda venjulega), kost á að vera á þeim fundi, l. § 15. Kjörstjórnin getur ekki úrskurðað kætur þessar, heldur skal að eins segja álit sitt um þær til leiðbeiningar landsstjórninni, er hún skal meta lögmæti kosningarinnar, sbr. l. § 16. Með næstu pósthæð sendir prófastur landsstjórninni afrit úr kjörbókinni, umsóknarbréf umsækjenda, kjörskrá, kætur, ógilda eða ónotaða seðla, umsögn kjörstjórnar um kætur o. s. frv.

IV. Um þýðingu kosningar fer þannig:

1. Nú hefir einhver umsækjenda fengið meiri hluta greiddra atkvæða, og veitir landsstjórnin honum þá prestakallið, svo framarlega sem kosningin hefir verið lögmæt eða ekki svo verulega gölluð, að ætlandi sé, að það hafi veruleg áhrif á kosningaúrslitin, l. § 17. Ef slíkir gallar eru á kosningu, þá er stjórnin ekki bundin við hana, en kosning af nýju fer ekki fram, sbr. þó III. að ofan, heldur leitar stjórnin álits biskups um hana og umsækjendur, og veitir svo brauðið eflir því, sem henni þykir réttast vera. Þegar kosning er lögmæt, og einhver hefir fengið meiri hluta greiddra atkvæða, skal stjórnin veita honum prestakallið, og er tilgangslaust að leita álits biskups um það.

2. Ef enginn umsækjenda hefir fengið meiri hluta greiddra atkvæða, hvort sem kosningin er gölluð eða ekki, þá gildir sama sem sagt var um það, ef einhver fékk að visu meiri hluta, en kosning var gölluð, l. § 17.

3. Nú er að eins einn umsækjandi, og skal prófastur þó boða til kjörfundar, en leitar að eins munnlegra atkvæða fundarmanna um það, hvort þeir vilji heldur,

að embættið sé veitt umsækjandanum eða reynt sé að lá brauðinu þjónað til bráðabirgða. Greiði meiri hluti kjörfundarmanna atkvæði fyrir því, að umsækjandi láí embættið, fær hann veitingarbréf fyrir því. En ef meiri hluti fundarmanna kys heldur, að brauðinu verði þjónað til bráðabirgða, fer landsstjórnin eftir því að svo miklu leyti, sem henni er unt. Nú veitir landsstjórnin (ráðherra) öll prestsembætti á landi hér. Með því að söfnuðir kjósa presta sína, geta brauðaskifti milli presta ekki átt sér stað, nema söfnuðir og landsstjórn leyfi.¹⁾

V. Um kostnað við prestskosningar gildir það, að landssjóður stendur straum af útbúningi atkvæðaseðla og útvegun atkvæðakassa til hvers prófastsdæmis. Um annan kostnað við prestskosningar, sjá § 19. II. 5. a.

§ 27.

Úthlutun sakramentanna.

I. Eftir skoðun Lúterstrúarmanna eru sakrament kirkjunnar tvö: *Skírnarsakramentið* og *altarissakramentið* eða *kvöldmáltíðarsakramentið*. Það er skoðun kirkjunnar, að einungis prestvigðir menn — nema að nokkru í ítrustu neyð — megi fremja þessar helgu athafnir.

II. *Skírnin*. Sjá um þýðingu skírnarinnar í ýmsum samböndum, § 4 A. II. 1—4, 5, § 8. III. 1 og § 9.

1. Börn skyldi skíra áður en 8 dagar væru liðnir frá fæðingu þeirra, tilsk. um húsaga 3. júní 1746 § 2. Skírn á venjulega að fara fram í sóknarkirkju eftir predikun, en ef ekki er fært að flytja barn til kirkju, skal það skírt í heimahúsum. Venjulega eru börn nú skírð í heimahúsum, og ekki er skeytt um að gera það innan áðurnefnds frests. Heimaskírn átti að staðfesta í kirkju, en það er nú alment ekki gert, enda ekki gert ráð fyrir því í Hsb. 1910. Eftir Hsb. bls. 83 á að jafnaði að skíra

1) Sbr. lhbr. 16. apr. 1898.

börn í kirkju. Sbr. annars kirkjurit. 25. júlí 1685 II—1. Við skírn skulu vera minst 3, en flest 5 guðfeðgin (vottar), guðhræddir og ráðvandir menn, kirkjurit II—1, tilsk. 1746 § 2, Helgisiðabók, bls. 83. Þó er skírn eflaust lögmæt, þótt engir séu vottar við. Svo lítur löggjafinn á, að guðfeðgin séu skyld að sjá um, að barnið fái kristilegt uppeldi, en slíkt er dauður bókstafur. Skírn er lögmæt, ef barnið er skírt til nafns guðs, föðurs, sonar og heilagsanda, þótt öðru sé slept, er Hsb. býður. Skírnaraðferðin, sjá Hsb. IV—1, áður tilsk. 7. maí 1783. Barn skal þrisvar vatni ausið og krossmark gert á enni þess og brjósti, tilsk. 1783. Prestur á að fréttu móður faðernis, ef barn er sætt óskilgetið, en engum harðindum verður nú á dögum beitt við mæður, sem ekki vilja segja til faðernis barna sinna.

2. Ef barni þykir svo hætt við dauða, að ekki næst til prests, er óvígðum manni rétt að skíra það. Ef unt er, eiga 2—3 fullorðnir menn að vera vottar að þeirri athöfn. Karlar skulu skíra fyrr en konur, óskyldir fyrr en skyldir. Móðir síðast, hún enmá þó fremur skíra barn, en að það andist óskírt. Presti skal síðan skírt frá, og skal hann fullvissa sig um, að rétt hafi verið að skírn farið. Ef rangt hefir verið að skírn farið, skal prestur skíra barnið upp, en ella ekki, jafnvel þótt gleymst hafi að gefa barninu nafn, kirkjurit. II—1, sbr. Krr. Árna, 8. kap. Eftir Krr. Árna átti hver maður 7 vetra eða eldri að kunna orð og aðferð við barnsskírn. Sjá um aðferð við skemri skírn Hsb. IV—2.

3. Hvert barn, sem mannshöfuð er á, skal skíra, hversu vanskapað sem það er, Krr. Árna, 8. kap. Fundin börn átti að skíra til vonar og vara, enda þótt þau kynnu þegar að hafa hlotið skírn, kirkjurit. II—3. Fullorðna menn má ekki skíra fyrr en kristindómsþekking þeirra er prófuð, s. st. II—4.

III. *Kvöldmáltíðarsakramentið.* Þetta sakramenti byggir kirkjan á Matth. 26, 26—28, Mark. 14, 22—24, Lúk. 22, 19—20. Áður fyrr var mönnum skylt að vera til altaris, sjá § 9. II. 3. En nú á dögum er engin skylda fram-

ar til í þessa átt, og hverjum því alveg í sjálfsvald sitt, hvort hann vill vera til altaris eða ekki. Prestar einir og biskupar mega úthluta kveldmáltíðarsakramentinu. Þjónusta má menn í heimahúsum, þegar sérstaklega stendur á, enda þótt almennast sé það gert í kirkjum við messugerð.¹⁾

a. Þjóðkirkjumenn eiga alment rétt á, að sóknarprestur þeirra veiti þeim þessa þjónustu. Þó eru undanteknir:

1. Ung börn og vitstola menn. Börn verða alment ekki tekin til altaris fyrr en þau eru fermð. Því er presti skylt að láta þeim ókeypis í té vottorð um fermingu þeirra, er þau geti sýnt þeim presti, er þau ætla að láta sakramenta sig, tilsk. um skrifastól og altarisgöngur 27. maí 1746 § 1 og 2, tilsk. 13. jan. 1736 § 3, sbr. § 5, sbr. kgsbr. 9. júní 1741 § 7, kirkjusk. 1537 II—7, 1607 II—7. Þó má prestur þjónusta sjúk börn, ef þau óska þess og eru komin svo til vits og ára, að þau beri skyn á athöfnina, tilsk. 25. maí 1759 § 1.

2. Villutrúarmenn opinberir, kirkjusk. 1537 II—7, 1607 II—7.

3. Allir þeir, sem með »iðrunarleysi og hjartans harðýðgi lifa í nokkrum opinberum löstum, svo sem að eru hórdómsmenn, frillulífismenn, okurkarlar, ofdrykkjumenn, blótvargar, ofríkismenn og guðníðingar«, kirkjusk. 1537 II—7, 1607 II—7. Skyldi jafnan tvisvar á ári, á pálmasunnudag og 4. sunnudag í aðventu, lýsa því, hverir væru af þessum ástæðum útilokaðir frá kvöldmáltíðarsakramenti í sókninni.

4. Þeir, sem vanrækja altarisgöngu heilt ár í senn, máttu ekki vera til altaris fyrr en þeir hefðu staðið opinberar skriftir, D. L. 2—5—27.

5. Utansóknarmenn, tilsk. 1746 § 3, sbr. D. L. 2—11—3. En undantekningar hér frá eru:

1) Um innflutning messuvins, sjá l. nr. 44, 30. júlí 1909 § 2, er leyfir próföstum og forstöðumönnum annara kirkjudeilda að flytja inn messuvín til altarisgöngu, þótt í því sé meira af vinanda en $2\frac{1}{4}\%$. Sbr. um messuvín, kancbr. 26. júlí 1808 og 4. des. 1813.

a. Þeir, er leyst hafa sóknarband, samkv. l. nr. 9, 12. maí 1882, mega láta kjörprest sinn taka sig til altaris.

β. Flækingar, er hvergi eiga heimili, mega vera til altaris, þar sem þeir eru staddir, en hafa eiga þeir vottorð frá prestri þeim, sem síðast hefir veitt þeim þetta embætti, tilsk. 1746 § 6.

b. Altarisganga má fram fara á hverjum tíma árs, er messað er. Áður áttu menn að segja presti til fyrirfram, er þeir óskuðu að verða til altaris, svo að hann mætti fullvissa sig um kunnáttu þeirra og hegðan, en slíkt er nú víst óviða tíðkað, tilsk. 1746 § 1. Áður var venja, enda lögboðið, að presturinn skriftaði þeim, er til altaris ætl-uðu að vera, í einrúmi áður en messa hófst, en þó máttu fleiri skrifta í senn, þar sem sóknin var mjög margmenn. Vilji ekki að minsta kosti 3 vera til altaris sama dag, þá er presti ekki skylt að verða við beiðni þeirra, tilsk. §§ 6 og 7. Af predikunarstóli skal prestur biðja fyrir altarisgöngufólki. Er þeirri venju enn haldið, en leynileg skriftamál eru horfin og reyndar öll skriftamál, með því að það, sem nú er kallað skriftir, er að eins fólgið í bæn prests og altarisgöngufólks í kirkjunni fyrir messu. Ef einhver vildi skrifta leynilega, mundi hann þó eiga heimtingu á því, að prestur tæki við skriftamálum hans. Einnig er aflausn kirkjunnar fyrir syndir alveg úr venju fallin. Presti ber að sjá um, að kaleikur og patína sé hrein, og varða misferli hér um sektum til fátækra prestsekkna, tilsk. 1746 § 9. Úthluti prestur óhelguðu brauði eða vini, varðar það embættismissi, tilsk. § 11. Og ef hann úthlutar víninu á undan brauðinu, varðar það eftir atvikum sektum eða embættismissi, D. L. 2—11—11, sbr. tilsk. 24. jan. 1838.

Utan kirkju má úthluta sakramenti:

1. Sjúklingum,

2. Þeim, sem ekki mega kirkju sækja sakir elli-hrumleika, og þeim, sem hafa viðbjóðsleg líkamslýti, er ekki verða dulin. Einnig ætti sama að gilda um þá,

er ganga með einhvern næman sjúkdóm, t. d. berkla-
veiki o. s. frv.

3. Sakamönnum og föngum.

Pegar sjúkum manni er úthlutað sakramenti í heima-
húsum, er heimafólki þar rétt að vera til altaris með hon-
um, kancbr. 24. des. 1785, Hsb. VI—2.

Því, sem presti hefir verið trúað fyrir í leynilgum
skriftamálum, er honum skylt að halda leyndu, og er
honum því einnig óheimilt að bera vitni um það í einka-
málum, N. L. 2—5—19. Þó er presti bæði rétt og skylt
að ljóstra skriftamálum upp, ef hann hefir orðið áskynja
um ráðabrigg, er miðaði til að firra menn lífi, mannorði
eða velferð, og ætla má, að afstýra megi fyrir frásögn hans.
Ekki gildir greinin um vitnaskyldu prests í sakamálum.
Sbr. og hér við N. L. 2—9—26, sem sumir hafa viljað
skýra svo, að prestur væri alment undanþeginn vitna-
skyldu um það, er hann kemst að í embætti sínu.¹⁾

Presturinn má veita sjálfum sér þjónustu, ef erfitt er
að ná til annars prests. Um framferði prests við úthlut-
an kvöldmáltíðarinnar, sjá Hsb. VI 1—2.

§ 28.

Barnafræðsla og barnaferming.

I. Prestar áttu ávalt að grenslast eftir kunnáttu sókn-
arbarna sinna í kristnum fræðum, einkum áður en þeir
leyfðu þeim að vera til altaris og svo á húsvitjunarferðum
sínunum um sóknirnar. Svo áttu þeir og alment að vaka
yfir því, að forráðamenn kendu þeim svo sem lögboðið
var, sjá kirkjusk. 1537 II-7, kirkjusk. 1607 II-7, tilsk. um
húsvitjanir 1746 §§10-17, tilsk. um altarisgöngur og skrifta-
stól 1746 §§ 1 og 5., tilsk. um barnaferming 29. maí 1744,
kgsbr. 2. júlí 1790 o. fl. Samkvæmt I. nr. 2, 9. jan. 1880

1) Sbr. Nellesmann, Den ordinære civile procesmaade, Kbh.
1892, bls. 501—503.

höfðu prestar enn alment eftirlit með uppfærðslu barna, ekki að eins kristindómsfræðslu, heldur og, að þau lærðu lestur, skrift og reikning, eins og boðið var í lögnum. Þessum störfum er nú að mestu leyti létt af prestum með hinum nýju barnafræðslulögum nr. 59, 22. nóv. 1907. Einnig skal kristindómsfræðsla veitt í almenningsskólum samkvæmt þeim lögum, en fræðslu- eða skólanefnd getur þó ákveðið að sleppa henni. Umsjón allra fræðslumála hvers fræðslutakmarks hafa skólanefndir og fræðslunefndir nú, sbr. l. 1907 §§ 17, 18 og fl. En auðvitað á prestur enn að prófa kristindómsþekkingu barna þeirra, sem ferma á. Um þekkingu barna í öðrum greinum eiga prófin í almenningsskólunum að bera vitni. En ef börn hafa ekki öðlast þekkingu svo sem segir í l. 1907 § 2, sbr. § 3, þá virðist presti vera rétt að neita að ferma þau. Um kristindómsfræðslu prests gilda hinar gömlu reglur um barnaspurningar í tilsk. 13. jan. 1736, sbr. kgsbr. 9. júní 1741 § 7, og tilsk. um barnaspurningar 29. maí 1744.

II. Í l. nr. 59, 1907 er ekki ákveðið, hvað börn skuli kunna í kristnum fræðum, heldur að eins sagt, að þau skuli hafa lært áður en þau eru 14 ára það, sem heimtað sé eða heimtað kunni að verða til fermingar í þeirri grein, l. § 2, 3. Stjórnarvöldin geta því, óbundin af þeim lögum, gert þær kröfur til þekkingar barna í þessa átt, er þeim þykir hlýða. Þess er nú krafist, að börnin kunni, auk Fræða Lúters hinna minni, sjá tilsk. um barnaspurningar § 3, eitthvert þeirra barnalærdómskvera, sem löggilt eru til fermingar. Prestur átti áður fyrrum að spyrja börn í kirkjunni í messugerðinni, en það er nú alment niðurlagt, Hann átti og að byrja að spyrja þau ári áður en þau skyldu fermast, og taka þau til sín nokkrum vikum áður til þess að uppfærða þau í kristindóminum, tilsk. 1736 § 4. Þessu haga prestar nú eftir atvikum, taka jafvel aldrei heim til sín börn úr sumum sóknum sínum. Húsbændum barna er skylt að láta þau koma til prestsins, og átti að refsa þrjózku eða vanrækslu manna um þetta sem fyrir

helgidagsbrot, tilsk. 1744 § 9. Vanræksla presta um uppfræðslu barna varðar sektum samkvæmt op. br. 22. apr. 1736 og tilsk. 1744 § 1.

III. *Barnaferming* var lögleidd hér með kgsbr. 9. júní 1741 § 7, er lögleiddi hér hina dönsku tilsk. um ferming barna 13. jan. 1736, en með tilsk. 29. maí 1744 o. fl. voru að nokkru settar nýjar reglur um ferminguna.

1. Skilyrði fermingar eru:

a. Að maður hafi hlotið kristna skírn. Þetta er sjálfsagt skilyrði, með því að fermingin er staðfesting heits þess, er gert var fyrir hönd barnsins, er það hlaut skírn.

b. Að maður hafi numið það, sem heimtað er til fermingar, sbr. tilsk. 1736, 1744 (um barnaspurningar og fermingu) o. m. fl. Af þessu leiðir, að óvitar og vitstola menn verða ekki fermdir, meðan svo er ástatt um þá.

c. Af áðurnefndri þekkingarkröfu leiðir þegar, að fermingaraldri barna verða einhver takmörk að vera sett. Tilsk. 1736 hafði þó ekkert slíkt ákvæði, en virðist óbeinlínis setja aldurstakmarkið 12 ár. Tilsk. 25. maí 1759 § 1 bannar að ferma börn fyrr en þau hafi náð 14—15 ára aldri, og hefir því banni verið beitt hér¹). Samkvæmt tilsk. 23. marz 1827 § 1, sbr. kgsbr. 14. nóv. 1832, má biskup þó veita undanþágu frá þessu banni, ef barnið vantar lítið á aldurinn, er ferming skal fram fara, ef það skiftir verulegu máli fyrir aðstandendur barnsins og ef það er sæmilega að sér, alt eftir álitum hlutaðeigandi prests og prófasts. Þó má barnið aldrei vanta meira en 6 mánuði á hinn lögskipaða aldur. Ef presti þykir mjög áfátt um kunnáttu barns, getur hann neitað að ferma það, þar til er úr er bætt, en synjun prests geta þó aðstandendur barnskært fyrir yfirboðurum hans. Öll börn skyldu eftir kgsbr. 2. júlí 1790 vera fermd áður en þau væru orðin 16 ára, en væri það ekki sakir þekkingarskorts barnsins, skyldi prestur tilkynna prófasti, og átti hann og biskup að ráða fram úr málinu. Er þessi regla enn lög. Þó er þess að

1) T. d. kancbr. 25. okt. 1806 og 5. des. 1812.

gæta, að foreldrar barna í þjóðkirkjunni verða ekki neyddir til að láta *ferma* börn sín fremur en skíra þau.

d. Að barnið hafi verið bólusett, eða haft bólusóttestir að það varð fullra 8 ára að aldri, l. nr. 34, 27. sept. 1901 § 8, 2.

2. Börn skal að jafnaði *ferma* í sóknarkirkju, þar sem barn á heimili, sbr. tilsk. 1744 § 3. Prestar *ferma* þó víða að eins í einni eða sumum sóknarkirkjum sínum, sameina börn úr fleiri sóknum að einni kirkju, og er það líka löglegt, sbr. tilsk. 1736 § 5. Biskup getur þó veitt leyfi til að *ferma* barn í heimahúsum, ef því er hættusamt eða ómögulegt að sækja kirkju vegna heilsu sinnar, eða ef það er krypplingur eða hefir önnur stórkostleg líkamslýti, svo að koma þess til kirkjunnar og yfirheyrsla gæti vakið hneyxli, tilsk. 23. marz 1827 § 3.

3. Prestur á að láta söfnuð vita 8 dögum fyrir, hvenær hann ætlar að *ferma* þar í sókn, tilsk. 1736 § 9. Fermingin skal, nema nauðsynjar banni, svo sem vatnavextir, óveður, farsóttir o. s. frv., fara fram sunnudaginn næstan fyrir Úrbanusmessu (24. maí), en þar sem söfnuðir eru mannmargir, má hún þó einnig fara fram sunnudaginn næstan fyrir Mikaelsmessu (27. sept.). Prestar *ferma* nú alment um hvítasunnuleytið, og binda sig ekki við þessa daga, enda er það látið óátalið. Í mannflestu söfnuðunum er fermt tvisvar á ári, haust og vor, en annarstaðar einu sinni að vorinu. Svo er biskupi veitt heimild til að leyfa að *ferma* börn á öðrum tímum árs:

a. Ef prestur veikist. Þó má ekki fresta fermingunni lengur en 3 vikur, og verður að fá annan prest til að *ferma* börnin, ef hinum er þá ekki batnað.

b. Ef barn getur ekki vegna sjúkleika mætt fermingardaginn, má biskup veita leyfi til að *ferma* það einhvern annan dag, er messað er.

c. Ef mönnum stendur á miklu sakir atvinnu sinnar, að fermt sé nokkru fyrr eða seinna.

d. Þar sem 2 prestar eru við sömu kirkju, getur biskup veitt öðrum leyfi til að *ferma* annan en hinn lögmælt

dag. Þetta hefir nú víst einungis þýðingu í Reykjavík, þar sem sóknarprestarnir eru tveir, tilsk. 23. marz 1827 § 2, 1.—5., sbr. kgsbr. 14. nóv. 1832.

Um fermingarathöfnina, sjá Hsb. V, sbr. og tilsk. 1736 § 9. Vottar eiga að vera við, kgsbr. 22. júní 1792, tilsk. 1827 § 3.

§ 29.

Eftirlit presta með siðferði manna o. fl.

I. Það er gamall siður og löghelgaður, að prestar skyldu vaka yfir siðferði sóknarmanna sinna. Meðan kirkjan hafði í hendi sér dómsvald yfir þeim, sem hún taldi sér óhlýðna, og ýmiskonar kirkjuaga, svo sem bann og forboð, sektir, útsetning af sakramenti o. s. frv., og meðan þessi meðul hrifu, þá gat hún kúgað þá til undirgefni við sig. Nú ræður kirkjan ekki yfir neinum slíkum meðulum, svo að kirkjuagi er nú í raun rétttri varla til. Þar með er ekki horfin sú skylda af prestum, að reyna að hialda góðum siðum og friði á heimilum safnaða sinna og manna á meðal, sbr. l. nr. 36, 16. nóv. 1907 § 7. En áhrif prestsins í þessa átt fara auðvitað eingöngu eftir mannkostum hans, með því að hvorki verður lagapvingun beitt gagnvart honum sjálfum alment í þessu efni né aðrir kúgaðir til að taka mark á tilraunum hans til samningu góðra siða og friðar. Verk þau, sem hér undir heyra, eru: Húsvitjanir, skyldur prests gagnvart sjúkum og sakamönnum og einstakur sérreglur um afstöðu presta gagnvart siðferðisbrotum manna að öðru leyti.

II. *Húsvitjanir.* Um þetta efni er tilsk. um húsvitjanir 27. maí 1746. Samkv. § 1 eiga prestar að húsvitja sóknir sínar a. m. k. þrisvar á ári hverju, en oftast þar sem fámenn eru prestaköll og engin útkirkja. Prestur á að koma inn á hvert einasta heimili. Þetta ber auðvitað ekki að skilja svo bókstaflega, að prestur eigi t. d. að fara inn á sóttkvíað heimili. Prestar munu nú alment húsvitja einu

sinni á ári prestaköll sín, enda eru þau nú orðin miklu viðlendarar en um 1740, eftir allar þær brauðasamsteypur, sem síðan hafa orðið. Prestur á að tilkynna af prédikunarstóli að minsta kosti næsta sunnudag fyrir, hvar hann ætli að húsvitja þá viku, og áminna menn um, að vera þá heima. Menn eru skyldir að vera heima að nauðsynjalausu, er prestur húsvitjar, enda skal hann jafnt húsvitja utansóknarfólk, er stalt er í sóknum hans, t. d. útróðrarmenn. Mótlprói í þessum efnum varðar sektum, §§ 5 og 6.

Nú á tímum er aðalhlutverk prests á húsvitjunarferðum sínum að taka manntal og líta eftir kristindómsfræðslu barna. Vald það, sem hann hafði, samkv. tilsk. § 11, til að láta fermda og fullorðna lesa og spyrja þá út úr kristindómi þeirra, er að vísu ekki úr lögum tekið, en er orðið alveg úrelt. Börn á prestur að spyrja og grenslast eftir kristindómsfræðslu þeirra, gæta að því, hvaða guðsorðabækur séu til á heimilum í sóknum hans, §§ 15 og 16, áminna fólk til guðsótta og góðra siða o. s. frv., sjá tilsk. §§ 9, 12—14, 18. Ef prestur vanrækir húsvitjanir, þá varðar það sektum eða hærri refsingu eftir atvikum, sbr. tilsk. §§ 1 og 25.

III. *Sjúkravitjanir*. Auk húsvitjana skal prestur jafnan vera reiðubúinn til að vitja sjúkra í sóknum sínum þeim til hughreystingar og sálarbetrunar, enda eiga prestar að bjóða sóknarmönnum að láta sig vita, ef einhver verður veikur, tilsk. 1746 §§ 23 og 24. Presturinn á þá að taka hinn sjúka til altaris, ef hann telur hann þess maklegan, og á prestur að búa sig út í því skyni með messuföt og tæki, kirkjusk. 1537 II—11, 1607 II—11, Hsb. VI—2. Fyrirbætur fyrir sjúkum af predikunarstóli, sbr. Hsb. bls. 5.

IV. Samkvæmt kirkjusk. 1537 II—12, 1607 II—12, skal prestur vitja illræðismanna, sem kærðir eru fyrir dauðasakir, meðan þeir eru í fangelsi, og ef honum þykja þeir hæfir þar til, veitir hann þeim sakramentið einum eða tveim dögum fyrir aftökuna. Og ekki má prestur fara

frá fanganum á aftökustaðnum fyrr en aftakan hefir farið fram, enda skal prestur alt þar til reyna að telja um fyrir sakamanninum, og getur látið syngja sálm á aftökustaðnum.

V. Ef ógift fólk býr saman, svo að hneyxli þyki að, getur prestur kært það til stjórnarráðsins, sbr. tilsk. nr. 12, 23. ág. 1904 I. 11, enda skal jafnan leitað álita sóknarprests, áður en slíku fólki er boðið að slíta samvistum samkvæmt alm. hegningarl. 25. júní 1869 § 179, tilsk. 21. des. 1831 V.

§ 30.

Hjónabandið.

I. Í fornöld, ekki einungis meðan land var heiðið, heldur og lengi eftir það, var hjúskapur stofnaður »borgaralega« (þ. e. án þess að kirkjan veitti tilstyrk sinn til þess). »Kirkjulegt« verður hjónabandið hér á landi á miðöldunum, og sama venjan hélzt að því leyti eftir siðaskiftin, sjá kirkjusk. 1537 II—8, 1607 II—8 og tilsk. 3. júní 1746 §§ 2—4 o. fl. Lögmaetan hjúskap var ekki hægt að stofna án aðstoðar kirkjunnar. Borgaralegt hjónaband, sbr. § 4. A. II. 2.

II. Áður prestur megi gefa saman hjón, skal tilgangi brúðhjónaefna lýst einu sinni af predikunarstóli í hámessu í sóknarkirkju brúðurinnar og á sunnudegi, l. nr. 19, 22. sept. 1899. Undanþágu frá þessu er þó auðvelt að fá með konunglegu leyfisbréfi, er kostar 15 kr., l. 1899, og er það afhent af sýslumönnum og bæjarfógetum, tilsk. nr. 12, 23. ág. 1904 I. 1. j. 1. Lýsing og leyfi er ónýtt, ef hjónavígslan fer ekki fram innan 3 mánaða frá lýsingardegi eða dagsetningardegi bréfsins, tilsk. 30. apr. 1824 § 6, sbr. l. 19. febr. 1886 § 3. Frá lýsingu til brúðkaups verða að líða 3 vikur, l. 1899. Hinsvegar er enginn slíkur frestur frá afhendingardegi leyfisbréfs til hjónavígslu lögboðinn, þegar veitt er undanþága frá lýsingunni. Brúð-

gumi á sjálfur að biðja um lýsingu eða senda presti boð um hana, ef hann er presti vel kunnur, tilsk. 1824 § 5. Beiðninnar skal getið í kirkjubók. Áður en prestur lýsir, ber honum að kynna sér tilveru vígsluskilyrðanna. Ef lýst er meinbugum á hjónabandi, ber að leggja lögbann við því fyrir brúðguma og tilkynna presti lögbannið, tilsk. § 8. Ella er hann vítalaus af að gefa hjónaefni saman, ef honum var ókunnugt um meinbugi eða lögbann.

Ekki þarf lýsingar, ef maður biður prest að gifta sig á sóttarsæng, og ekki er biðrúm til að lýsa eða fá leyfisbréf, tilsk. § 16.

III. *Svaramenn*. Hjónaefni skulu hafa 2 menn, er ábyrgist báðir fyrir annan og annar fyrir báða, að ekki séu meinbugir á hjónabandinu, svo að þeim sé kunnugt. Skulu svaramenn vera áreiðanlegir og kunnugir hjónaefnum, og munu konur nú einnig geta verið svaramenn. Þrátt fyrir vottorð svaramanna ber presti að heimta af hjónaefnum öll þau vottorð, sem sanna kringumstæður þeirra og máli skifta. Svaramenn eiga að undirrita vottorð þess efnis, sem sagt var, annaðhvort í kirkjubókina eða á laust skjal, er prestur geymir, tilsk. § 4. Undanþága frá að hafa svaramenn fæst með konungsleyfi og með því skilyrði, að hlutaðeigandi vinni eið að því, að ekki séu meinbugir á hjónabandinu, kgsúrsk. 10. júlí 1813. Ber þá að leggja fram fyrir prest bæði leyfisbréfið og afrit af þingbókinni til að sanna, að eiðurinn hafi verið unninn.

IV. Skilyrði til þess, að prestur megi gefa hjón saman sér að vítalausu, eru þessi:

1. Brúðgumi verður að vera 20 ára, en brúður 16, tilsk. § 3, 6. Aldur sinn sanna hjónaefni venjulega með skírnarvottorðum sínum. Undanþágu (konungsleyfi) má og stundum fá frá þessu skilyrði, og ber þá að sýna presti leyfisbréfið.

2. Ef annaðhvort eða bæði hjónefna eru ekki 25 ára, verða þau að hafa samþykki foreldra eða þeirra, er ganga þeim í foreldra stað, tilsk. § 3, 6. Ef óskilgetinn maður á í hlut, þá þarf samþykki móðurinnar. Eigi

hlutaðeigandi engan slíkan forráðamann, verður að setja honum hann í þessu skyni. Ekkjur, konur skildar við menn sína að borði og sæng eða fullum lagaskilnaði, þurfa þó ekki samþykki annara til ráðahags. Ef forráðamenn synja samþykkis, geta hjónaefni skolið málinu undir sýslumann og getur hann ónýtt synjunina, sjá og tilsk. um hjónabandsmál 3. júní 1746 § 1.

3. Brúðhjónaefni verða að vera með fullu viti, svo að þau megi gefa lögmælt samþykki sitt, er þau eru gefin saman, tilsk. § 3, 9. Leiki vafi á um þetta, er bezt að sanna það með læknisvottorði. Sérstaklega er holdsveiku fólkið bannað að staðfesta ráð sitt, kgsbr. 28. marz 1776. Annars eru ekki sett sérstök skilyrði um heilbrigði manna eða þroska.

4. Hjúskapur er undantekningarlaust bannaður með:

a. Þeim, sem eru hvort öðru skyld í beinan ættlegg (foreldrar, börn, barnabörn o. s. frv.).

b. Þeim, sem eru mægð eða tengd í beinan legg, hvort sem tengdirnar eða mægðirnar stafa af hjúskap eða samförum utan hjúskapar. Maður má því ekki ganga að eiga stjúpu sína, stjúpömmu o. s. frv., kona ekki stjúpasinn eða stjúpafa, maður ekki tengdadóttur sína eða tengdamóður, kona ekki tengdason sinn né tengdaföður o. s. frv.

c. Systkinum.

Konungsleyfi getur fengist til hjúskapar með:

a. Manni og ekkju bróður hans (þar á móti er manni frjálst að eiga systur konu sinnar), ekkju föðurbróður, afa- eða ömmubróður o. s. frv. eða konu, sem þessir ættingjar manns hafa haft holdleg mök við.

b. Manni og föðursystur hans, móðursystur, afa- eða ömmusystur o. s. frv. Konu er þar á móti alveg leyfilegt að eiga föður- móður- afa- eða ömmubróður sinn o. s. frv.

c. Manni og föður- móður- afa- eða ömmusystur o. s. frv. þeirrar konu, er hann hefir átt eða haft sam-

ræði við. Þar á móti er konu alveg frjálst að ganga að eiga föður- móður- afa- eða ömmubróður o. s. frv. þess manns, er hún hefir átt eða haft samræði við, tilsk. 23. maí 1800 I. 1.. sbr. tilsk. 14. apr. 1775. Leyfisbréfið verður að leggja fram fyrir prest áður en hjónavígslan nái fram að fara.

5. Ef annaðhvort hjónefna eða bæði hafa áður verið gift, ber að greina á milli:

a. Ef hjónabandi er slitið sakir andláts annars hjóna, er hinu jafnan frjálst að ganga í hjúskap af nýju. Þó verður það að biða ákveðinn tíma eftir andlátið: maður 3 mánuði, en kona eitt ár. Bændur og alþýðufólk þurfa þó ekki að biða lengur en 6 vikur karlar og 3 mánuði konur, tilsk. § 3, 5. Ennfremur má kona ekki giftast af nýju, nema víst sé, að hún sé ekki þunguð af völdum hins látna manns síns. Andlát manns er bezt að sanna með dánarvottorði prests eða læknis, sbr. I. 30, 11. júlí 1911, en síðara atriðið með vottorði læknis eða yfirsetukonu. Einnig skal ekkil og ekkja sanna, að lögleg skifti séu að minsta kosti byrjuð á félagsbúi sínu og hins látna, tilsk. § 9. Ef erfingjar skifta sjálfir, þarf skiftum að vera lokið eða samþykki erfingja til hjónabandsins, ef þeim er ekki lokið. Afrit úr skiftabók er sönnun fyrir skiftunum.

b. Ef hjónabandi er slitið að hjónum báðum lifandi, þá þarf venjulega sérstaka heimild til ráðahags af nýju. Ef hjónabandi er slitið samkvæmt dómi, getur stefnandi jafnan gert þær réttarkröfur, að honum verði með dómnum fenginn réttur til hjúskapar af nýju, og nægir honum þá að leggja afrit af skilnaðardómnum fyrir prest. Stefndur fær þar á móti ekkert ákveðið um það í dómnum, hvort hann megi ganga í hjónaband af nýju, og verður því að fá konungsleyfi til að staðfesta ráð sitt aftur. Þetta leyfi verður hann að sýna presti áður en hann framkvæmi hjónavígsluna.

Ef skilnaðardómurinn er uppkveðinn af dómstóli, sem

áfrýja má frá til æðri dóms, þá verða að liða 8 vikur frá birtingu dómsins fyrir hinu hjónann eða venjulegur áfrýjunarfrestur frá dómsuppsögu talið, nema það hafi afsalað sér rétti til að áfrýja dóminum, tilsk. 21. des. 1831 IV. 1, sbr. tilsk. 15. ág. 1832 § 16. Verður hlutaðeigandi að sanna fyrir presti, að dómurinn hafi verið birtur og að ekki hafi verið tekin út áfrýjunarstefna. Hið fyrnefnda atriði er sannað með vottorði stefnuvotta, árituðu dómsafrit, en hið síðarnefnda með vottorði dómsmálaritara þess dómstóls (yfirdóms eða hæstaréttar), er málinu verður skotið til. Ef stefna þurfti varnaraðilja samkv. N. L. 1—4—10, verður að birta dóminn, þar sem hann hafði síðast aðsetur og í yfirdóminum, tilsk. 1831 IV. 2.

Ef hjúskap hefir verið slitið með dómi sakir hór-dóms, má aldrei veita því hjóna, sem brotlegt varð, leyfi til hjúskapar aftur fyrr en liðin eru 3 ár frá því er brotið varð, hjónabandsgrein. 2. júní 1587 (D. L. 3—16—15—1). Ennfremur þarf sérstakt leyfi til að ganga að eiga þá eða þann, er hlutaðeigandi hefir drýgt hór með, D. L. 3—16—8. Leyfi þessi verður auðvitað að leggja fyrir prestinn,

Hafi hjón skilið samkvæmt leyfisbréfi, verða þau ávalt að hafa sérstakt leyfi til að staðfesta ráð sitt á ný. Þetta leyfi getur verið veitt um leið og skilnaðarleyfið var veitt eða síðar.

6. Hvorugt hjónefna má vera bundið við annað hjónaband, tilsk. 1824 § 3, 3. Fleirkvæni eða fleirbændi er með öllu bannað, og hjónaband, stofnað í bág við þessa reglu, er alveg löglaut, enda refsivert eftir alm. hegningarl. 25. júní 1869 § 161.

7. Brúðgumi — en það getur að eins hann verið eftir gildandi lögum — má ekki vera löglega skuldbundinn til að eiga aðra konu, sbr. tilsk. 5. marz 1734, D. L. 6—13—2 og 4. Skilyrði slíkrar skuldbindingar eru: að maðurinn hafi, eftir að hann var orðinn fullra 25 ára, lofað konu eiginorði skriflega eða fyrir vottum eða verið opinberlega trúlofaður henni, og hafi síðan þungað hana.

Þó gildir þetta ekki um ekkjur eða konur, sem áður hafa verið spjallaðar. Sú kona, sem þykist hafa rétt til manns framar þeirri, sem hann ætla að ganga að eiga, getur lagt lögband við hjónabandinu.

8. Engum þjóðkirkjupresti er skylt að gefa saman hjónaefni, nema þau hafi verið skírð, fermd og verið til altaris, tilsk. 1824 § 3, 2. Þessu til sönnunar verður að sýna presti skírnavottorð, fermingar- og altarisgönguseðil, sbr. tilsk. um altarisgöngur og skriftastól 27. maí 1746 §§ 1—5.

9. Engan má vígja í hjónaband, nema hann hafi verið bólusettur, tilsk. 1824 § 10. Þetta er sannað með vottorði bólusetjara, sbr. l. nr. 34, 27. sept. 1901 § 8, 1.

10. Enginn maður, hvorki karl né kona, má kvongast eða giftast, meðan hann stendur í skuld fyrir þeginn sveitarstýrk, nema sveitarstjórn, þar sem brúðgumi er sveitlægur, veiti samþykki sitt til þess, l. nr. 44, 10. nóv. 1905 § 62. Vottorð hreppsnefndaroddvita eða bæjarstjóra, þar sem hjónaefni eru sveitlæg, þarf til að sanna, að þau standi ekki í ógreiddri sveitarskuld. Það er mjög áriðandi fyrir prest að gæta þess vel, að gifta fólk ekki, nema sammanir séu fengnar fyrir þessu, því að hann getur orðið skyldur til að bæta hreppi brúðguma það tjón, sem honum leiðir af því, að fjölskylda brúðguma verður sveit hans til þyngsla, því að kona og börn fá sama framfærsluhrepp sem maðurinn, sbr. l. 1905 §§ 38 og 39, sbr. 40¹⁾. Um hvað telst sveitarstýrkur, l. 1905 §§ 53, 77 og 78. Ef sveitarskuld brúðguma er löglega eftirgefin af framfærslusveit hans, þá liggur þar í heimild manningnum til handa til að kvongast, sbr. l. 1905 § 53. Hinsvegar er slík eftirgjöf af hálfu framfærslusveitar brúður alveg þýðingarlaus að þessu leyti.

11. Engan embættismann, sem á rétt til eftirlauna, má vígja í hjónaband, nema hann sanni með vottorði stjórnarráðsins, að hann hafi sent því beiðni um, að ekkju

1) T. d. H. R. T. 1873, 427. Sbr. og Dómas. I, 43.

hans verði séð fyrir lífeyri eftir hans dag eða að hann hafi þegar fullnægt þeirri skyldu eða sé undanþegin henni, tilsk. 31. maí 1855 § 3. Allirembættismenn, er fá konungsveitingu fyrir embætti með föstum launum, eiga rétt til eftirlauna, og eru því skyldir að sjá ekkjum sínum fyrir lífeyri, þar á meðal lækna, l. nr. 34, 16. nóv. 1907 § 2. Ennfremur gildir þetta um presta, yngri en 60 ára en þeir senda beiðni sína um kaup lífeyris til prófasts, og er því vottorð hans fullgild sönnun þess, að skyldunni hafi verið fullnægt, l. nr. 49, 16. nóv. 1907 § 4¹).

12. Samkv. kgsbr. 12. maí 1652 áttu þeir, sem fengu leyfi til að ganga að eiga skyldmenni sín eða venzlamenn að gjalda til spítalanna, en með því að hinir gömlu holdsveikraspítalar eru nú lagðir niður, rennur gjald þetta (2—4 kr.) í landssjóð. Þegar andlegrar stéttar menn fengu þessi leyfi, átti gjaldið að ganga til prestsekkna (nú líklega til prestekknasjóðs). Prestur má ekki framkvæma hjónavígslu fyrr en honum er sýnd kvittun fyrir greiðslu þessa gjalds, tilsk. um spítalana 27. maí 1746 § 24.

Prestur getur krafist fullra skjalasannana fyrir tilveru vigsluskilyrðanna, nema þeirra, sem greinir undir 3., 4., 6. og 7. að framan, en þau atriði eiga svaramennirnir einkum að ábyrgjast, sbr. tilsk. 1824 § 4.

Sumir meinbugir geta verið horfnir, er hjónavígslan fer fram, þótt þeir hafi verið, þegar beiðst var lýsingar til hjónabandsins, t. d. hjónaefni þá orðin 16, 20, 25 ára o. s. frv., og má prestur þá sjálfsagt lýsa til hjónabandsins þegar í stað.

V. 1. Það er aðalreglan, að sóknarprestur brúðurinnar á að gefa hjón saman, og er það því ekki að sjálf-sögðu sá prestur, sem lýst hefir til hjónabandsins. Hafi annaðhvort hjónaefna tekið sér kjörprest, þá geta þau látið hann gefa sig saman. Einnig má fá konungsleyfi til þess að láta, hvaða sóknarprest í þjóðkirkjunni sem vill, fram-

2) Sbr. stjbr. nr. 102, 29. okt. 1909.

kvæma hjónavígsluna, þó með því skilyrði, að sóknarprestur sá, er verkið bar undir, missi einskis í af tekjum sínum. Prestur sá, sem hjónavígsluna framkvæmir, á að láta sýna sér kvittun sóknarprests þess, er hjónavígsluna bar undir að lögum, fyrir greiðslu púsunartollsins. Sá er vígír hjónin, skal gæta þess, að skilyrðin séu fyrir hendi, enda ber honum að geta verksins í embættisbókum sínum og tilkynna hinum prestinum, að hann hafi gefið hjónin saman, tilsk. 1824 § 14.

Ef hjónaefni eru ekki bæði í þjóðkirkjunni, en óska þó, að þjóðkirkjuprestur vígi þau, er vafasamt, hvort nokkur sérstakur prestur öðrum fremur eigi rétt á að gefa þau saman, eða réttara sagt: rétt á endurgjaldi fyrir það verk. Ofan nefnd regla byggist á því, að hjónaefni séu bæði í þjóðkirkjunni, og gildir því ekki beinlínis um þessi tilfelli. Aðgæta er, að slík hjónaefni hefðu getað látið valdsmanngæta gefa sig saman og þurftu þá ekki að greiða neinum presti gjald fyrir, enda enginn prestur skyldur að vinna verkið fyrir þau. Þó að þau óski að láta prest gefa sig saman, virðast þau ekki þurfa að láta einn prest öðrum fremur vinna verkið fyrir sig, heldur sýnist þeim frjálst að láta hvern þjóðkirkjuprest gefa sig saman, sem er fús til þess. Að minsta kosti hlýtur þetta að gilda, ef brúðurin er ekki í þjóðkirkjunni, jafnvel þótt brúðgumi sé það. Ef brúðurinn er í þjóðkirkjunni, væri sönnu nær, að sóknarprestur hennar ætti að vinna verkið.

2. Samkvæmt kgsbr. 11. marz 1796 bera hjónavígslur undir prófast:

a. Er sóknarprestur kvongast konu, er á heima hjá honum sjálfum eða í sóknum hans. Kvongist sóknarprestur konu, heimilisfastri utan sóknar sinnar, gildir því almenna reglan.

b. Er konur giftast, sem eru sóknarpresti skyldar eða tengdar í fyrsta jafnan eða ójafnan lið, og eiga heima hjá honum. Karla, jafn nána sér, má prestur því alt af vígja. Þær konur, sem kgsbr. tekur til, eru: móðir, dóttir,

systir, stjúp móðir, stjúp dóttir, tengdamóðir, tengdadóttir og mágkona (systir konu eða ekkja bróður) prests.

c. Þegar þjónandi aðstoðarprestur kvongast eða konur jafn nánar honum sem sagt var um presta, svo og ekkjur aðstoðapresta, er honum og þeim frjálst að láta sóknarprest eða prófast í því prófastsdæmi framkvæma hjónavígsluna, allt undir sama skilorði, sem sagt var um presta. Þetta um frændkonur og mágkonur aðstoðapresta verður sjálfsgengt að skilja þannig, að þær hafi valið milli sóknarprests og prófasts að eins, meðan frændi þeirra eða mágur er aðstoðarprestur þar í sókn, en ekki alment.

Prestsekkjur hafa ekki rétt til að láta prófasta gifta sig samkv. kgsbr. 1796, og því geta ekkjur aðstoðapresta ekki heldur haft hann, nema þegar maður ekkju hefir verið aðstoðarprestur sóknarprestisins.

Prófasti ber að launum fyrir þessi verk 2 rd. (4 kr.), og á hann heimtingu á því gjaldi, ef sóknarprestur vinnur þau, enda þótt hægt hafi verið að ná til hans. Þetta gildir þó að eins um hjónavígslu presta og frænd- eða mágkvenna þeirra (1. a.—b.), en ekki um aðstoðarpresta o. s. frv. (c.), með því að þar er frjálst að láta sóknarprestinn fremja vígsluna.

VI. Hjónavígslan á að fara fram í kirkju, tilsk. 1824 § 15. Undantekningar eru:

a. Konungsleyfi má fá til þess að láta gefa sig í hjúskap í heimahúsum, og

b. Ef maður beiðist að verða vígður á sóttarsæng, tilsk. § 16. Prestar eiga að senda prófasti sérstaka skýrslu um hjónavígslur þessar.

Í kaupstöðum má ekki gefa hjón saman á helgum dögum, en annarstaðar á hvaða tímum sem vera skal, tilsk. 1824 § 17. Um vísluaðferðina, Hsb. VII.

VII. Áður hjón geti fengið leyfi til skilnaðar að borði og sæng, verða þau að láta sóknarprest sinn reyna sátt með sér. Dveljist hjón 4 mílur eða fjær hvort frá öðru, leitar sóknarprestur hvors um sig sátta við það.

hjóanna, sem er sóknarborn hans. Ella er því, er skilnaðar beiðist, skylt að sækja sáttafund til sóknarprests hins, ef þau hafa ekki sama prestinn, tilsk. 1824 § 18. Prestur á síðan að veita hjónum vottorð um sáttatilaunina.

Hvervetna þess, er hjón ætla að fá algerðan skilnað með leyfisbréfi, verður það þeirra, er skilnaðar beiðist, að láta sóknarprest sinn reyna sátt milli sín og hins, svo framfarlega sem hún hefir verið framkvæmanleg, en það er hún ekki, ef t. d. hitt hjónanna er vítfirt, ekki er kunnur dvalarstaður þess eða það er farið af landi brott o. s. frv. Sáttatilaun í þessum tilfellum fer eftir sömu reglum sem áður var sagt.

Ennfremur á hver, sem beiðist konungsleyfis til skilnaðar, að fá vottorð sóknarprests síns um hegðun sína, meðan þau hjón lifðu aðskilin, tilsk. 1824 § 19.

Ef annað hjóna höfðar mál til skilnaðar, verður það að hafa látið sóknarprest reyna sátt, ef mögulegt er, áður en því máli er haldið til hinnar reglulegu sáttanefndar, kancbr. 19. ág. 1820. Um þessa sáttatilaun gildir hið sama sem áður var sagt. Um utanþjóðkirkjumenn, sjá § 4. A. II. 4.

VIII. Fyrrum var siður að *»leida konur í kirkju«* eftir afstaðinn barnsburð. Sú athöfn er nú í því fölgín, að prestur biður fyrir konunni af prédikunarstóli í sóknarkirkju hennar, og að eins eftir beiðni hennar. Að eins þær konur, sem eiga börn með mönnum sínum, eru leiddar í kirkju, sbr. kirkjusk. 1537 II—15, kirkjusk. 1607 II—15 og kgsbr. 3. júní 1763.

IX. Ef hjón, skilin fullum lögskilnaði, vilja aftur ganga að eigast, verður eftir islenzkum lögum að fara að, svo sem þau hefðu aldrei áður ázt, því að kgsbr. 20. sept. 1815 gildir ekki hér á landi.

§ 31.

Greftran.

I. 1. Hvern kristinn mann á að grafa í vígðum reit, Krr. Árna, kap. 18, en ekki í kirkju, reglug. nr. 71, 12. júlí 1902 § 5, 5. Sumstaðar hafa menn fengið konungsleyfi til að hafa heimilisgrafreit, og hafa þeir þá verið vígðir, sbr. t. d. leyfisbr. 25. maí 1878, 29. sept. 1882 og 30. júní 1885. Sé settum skilyrðum um grafreitinn, t. d. um þrifnað, girðingu hans o. s. frv. ekki fylgt, má afturkalla leyfið, sbr. t. d. afturköllun 25. sept. 1886. Hvort skylt sé að grafa lík í kirkjugarði, hefir landsýfirdómurinn svarað þannig, að maður, sem grafinn var heima í túninu hjá sér, hafi ekki fengið »löglegan gröft«, en jafnframt álitid refsilaust að grafa mann þannig, ef ekki væru brotin önnur lög, t. d. sóttvarnarlöggjöfin¹⁾. Það verður því ekki nú á dögum beitt refsingu fyrir það, þótt menn grafi ekki dauða menn í kirkjugarði, eða vígðum reit. Hinsvegar eiga allir kristnir menn rétt á að liggja í kirkjugarði, enda þótt þeir séu ekki í þjóðkirkjunni, samkv. Krr. Árna, 18. kap.

2. Hver maður á þar gröft að kirkju, er hann er andaður í kirkjusókn, Krr. Árna, 18. kap. Undantekningar eru fyrst um þá, sem alls ekki kynnu að eiga kirkjulægt, og því næst um þá, er af öðrum ástæðum má greftra annarstaðar o. s. frv.

A. Eftir eldri rétti voru ýmsir menn ekki kirkjugræfir, sjá Krr. Árna, 18. kap., og Jón Pétursson, Íslenzkur kirkjuréttur 1863, bls. 130—132. Eftir núgildandi venju eru allir grafnir í kirkjugarði, jafnvel ókristnir menn, t. d. óskirð börn. Munurinn er að eins sá, að sumir eru jarðaðir án þess að viðhafðir séu helgisiðir þjóðkirkjunnar.²⁾

1) Dómas. IV, 624.

2) Hér er ekki átt við það, að trúfélög utan þjóðkirkju hafa sína sérstöku siðu.

Þessir menn eru:

a. Allir óskírðir menn. Þessa menn átti samkv. Krr. Árna, 18. kap., að grafa utan kirkjugarðs, en það er a. m. k. venja, að jarða andvana börn fullburða og önnur óskírð börn í kirkjugarði, og kastar prestur þau moldum. Börn, sem hvorki eru lifandi fædd né fullburða, eru nú og grafin í kirkjugarði, án þess að þau séu moldum vörpuð af presti. Yfirsöngvar munu engir tíðkast við grestrun þeirra, sem hér greinir.

b. Sakamenn, sem dæmdir eru til dauðarefsingar, á að jarða í kyrrþey, alm. hegningarl. 25. júní 1869 § 11. Með þessu er sagt, að líkið skuli grafa í kirkjugarði án allrar viðhafnar,¹⁾ og prestur kastar því ekki moldum á líkið, klukkum ekki hringt, engir yfirsöngvar né ræðuhöld.

B. Þeir, sem ekki þarf að grafa að sóknarkirkju, þar sem þeir létust í kirkjusókn, eru:

a. Þeir, sem hafa kosið sér leg að annari kirkju með sjálfs sín minni og heilir að viti, Krr. Árna, kap. 18. Slíka ráðstöfun þarf ekki að gera eftir reglunum um arfleiðsluskrár.

b. Stundum verður ekki um það sagt, í hvaða kirkjusókn maður hefir látist, t. d. ef menn rekur sjódrukknada, og eiga þeir þá gróft að kirkju, þar sem þeir finnast. Ef menn deyja á fjöllum uppi fyrir ofan eða utan mannabygðir, má sjálfsagt flytja lík til þeirrar kirkju, sem maður vill.

Hvervetna, þar sem maður á leg að kirkju, er presti þar skylt að syngja yfir líki hans, nema í þeim tilfellum, er segir í A. Ef lík er flutt út úr sókn framar en sagt var, ber sóknarpresti þar líksöngseyrir.

II. Eftir Krr. Árna, 18. kap., skyldi lík jarðað innan 5 sólarhringa eftir andlát, en aldrei mátti lík grafa, fyrr en kólnað væri. Væri ekki unt að grafa lík svo

1) Sbr. Jón Pétursson s. r. 1890, bls. 198—199.

snemma, skyldi staursetja það. Er það rétt enn, ef ekki verður unt að grafa lík nægilega snemma. Annars er engum föstum reglum fylgt um þetta. Aðalatriðið er, að meðferð líka komi ekki í bág við heilbrigðislöggjöfina eða samþykktir þar að lútandi, og að menn séu ekki kviksettir. Hér ber að nefna nokkrar reglur, er presti ber að gæta, er hann jarðsyngur lík:

1. Samkvæmt skiftal. 12. apríl 1878 § 1 má prestur ekki jarðsyngja lík, nema honum sé áður sýnt vottorð um, að látið hafi verið tilkynnt skiftaráðanda eða hreppstjóra, nema svo sé, að eigi hafi verið unt að tilkynna það. Varðar presti alt að 100 kr. sekt, ef hann brýtur þetta boð.

2. Ef maður deyr í kaupstað eða kauptúni, sem er læknissetur, má prestur ekki jarðsyngja lík fyrr en honum er afhent skýrsla læknis þess, er stundaði hann í banalegunni. En hafi enginn læknir stundað hinn látna í banalegunni eða séð hann eða ekki er auðið að ná til þess læknis, þá skal fá vottorð héraðslæknis eða annars löggilts læknis.

Ef maður andast utan kauptúns, sem er læknissetur, skal prestur rita í kirkjubókina dauðamein hins látna eftir þeim skýrslum, er hann getur beztar fengið. Hér er því alveg ný skylda lögð prestum á herðar, þar sem þeim er beinlínis boðið að spyrjast fyrir um dauðamein þeirra, er þeir jarða. Þetta getur þó ekki gilt, né heldur krafan um læknisvottorð, þegar grafin eru lík þau, er greinir undir I. B. b. sbr. og I. A. a.—b. að framan.

Um greftunarathöfnina, Hsb. XIII—1 til 2.

Presti er hvorki rétt né skylt að haga sér eftir öðrum reglum en þjóðkirkjunnar, jafnvel þótt hann væri meðinn þess af aðstandendum hins látna.¹⁾ Án samþykkis prests mega ekki aðrir halda ræðu í kirkju eða við gróf,

1) Sbr. Dómas. IV, 624.

sbr. kanebr. 21. júní 1817, og ekki má heldur syngja aðra sálma en hann leyfir í kirkju eða við gróf.

Lík má grafa alla daga, nema jóladag, föstudaginn langa og páskadag, Krr. Árna, 18. kap.

§ 32.

Um hina opinberu guðspjónustlugerð o. fl.

I. 1. Nokkrir eru þeir dagar á ári, sem í lögum eru nefndir »helgidagar þjóðkirkjunnar«, sbr. l. nr. 19, 6. nóv. 1897 og l. nr. 47, 20. des. 1901. Þessir dagar eru: Allir sunnudagar í árinu, skírdagur, föstudagurinn langi, og hinar svo nefndu »stórhátíðir«, jól (fyrri og annar jóladagur), páskar (fyrri og annar páskadagur), nýár¹⁾ og hvítasunna (fyrri og annar hvítasunnudagur). Fyrri dag páska- og hvítasunnuhátíðar ber jafnan á sunnudag, svo að helgidagafjöldinn eykst ekki af þeim, sjá kirkjusk. 2. sept. 1537 II—4, kirkjusk. 2. júlí 1607 II—4, tilsk. 27. marz 1686 (kongsbænadagur lögleiddur), sbr. tilsk. 26. okt. 1770 og l. nr. 37, 24. nóv. 1893 (kongsbænadagur úr lögum numinn sem helgidagur), sbr. l. nr. 47, 20. des. 1901.

Helgidögum verður að eins fjölgað eða fækkað með lögum.

2. Um almannafríð á ofangreindum helgidögum eru fyrirmæli í l. nr. 47, 20. des. 1901. Á helgidögum sjálfum er bönnuð öll sú vinna, úti og inni, er hefir þann hávaða í för með sér eða fer fram á þeim stað eða með þeim hætti, að hún raskar friði helgidagsins, l. § 1. Samkvæmt þessu er kaup og sala í búðum alment bönnuð á helgidögum þjóðkirkjunnar, l. § 2, markaðir, l. § 3, veizlur á almennum veitingastöðum, l. § 4, almennar skemt-

1) Það er þó vafasamt, hvort nýársdag ber að telja með stórhátíðum, því að hann virðist ekki hafa verið talinn það í kirkjusk. 1537.

anir eða athafnir, sem hávaði er að, l. § 5, sveitar og bæjarstjórnarstörf, réttarstörf, svo sem þinghöld, fógeta-skifta- uppboðsgerðir, birting stefnu eða dóma, l. § 6, fundir um almenn málefni, l. § 7. Bönn þessi ná undan- tekningarlaust yfir alla fyrri daga stórhátíðanna, skírdag og föstudaginn langa, l. § 8.

Það er vinna má á helgidögum, er:

a. Ferming og afferming skipa á öllum helgidögum, þó ekki á kirkjustöðum, meðan messa stendur yfir, nema brýna nauðsynberi til, l. nr. 19, 6. nóv. 1897, sbr. l. 1901 § 1, 2. Enn- fremur má að vítalausu vinna þau verk, sem ekki má fresta, svo sem vitja lækni til sjúklinga, bjarga heyforða í óþurkum, róa til fiskjar um vertíð í gæstaleyti o. s. frv., l. § 1, 2. Fyrrum átti að gjalda fimtung allrar helgidagaveiðar til fátækra, en þessi kvöð var afnumin með l. nr. 74, 22. nóv. 1907.

b. Lyfjabúðir mega vera opnar til lyfjasölu og mat- söluhús á öllum helgidögum þjóðkirkjunnar. Áfengissala, og áfengisveitingar, er þó alveg bönnuð, l. § 2, 2.

c. Eftir miðaftan má halda veizlur, dansleika o. s. frv. á almennum veitingahúsum, l. § 4. Í heimahúsum eru slíkar veizlur þar á móti *alt af* leyfilegar á öllum tímum. Eftir miðaftan má halda almennar skemtanir eða hávaðasamar athafnir, t. d. íþróttasýningar fyrir almenning, o. s. frv. Þó getur lögreglustjóri leyft þessar athafnir fyrir mið- aftan, l. § 5. Almenna fundi um veraldleg mál má halda eftir nónn, t. d. stjórn málafundi, en ef guðsþjónusta er haldin um sama leyti, má ekki halda fundinn svo nærri kirkju, að guðsþjónusta truflist, l. § 7. Hér umræddar skemt- anir o. s. frv. (c) mega þó aldrei fara fram á skírdag, föstudaginn langa eða fyrra dag stórhátíðanna.

Kvöldið fyrir almenna helgidaga (laugardagskvöld, kvöldið fyrir skírdag og uppstigningardag) mega engar almennar skemtanir standa lengur en til miðnættis, en kvöldin fyrir stórhátíðir að eins til miðaftans, l. § 9.

II. Prestur á að halda opinbera guðsþjónustugerð í einhverri sóknarkirkju sinni hvern helgidag þjóðkirkjunnar,

nema lögmætar nauðsynjar banni, tilsk. um helgidagahald 29. maí 1744 § 4. Ella verður hann sekur um embættisvanrækslu. Ef prestur þjónar einungis að einni kirkju, á hann að syngja þar tíðir hvern helgan dag, en ella að sóknarkirkjum sínum í röð, hvern helgidag eftir annar, nema svo sé, að honum sé heimilt t. d. að syngja tíðir 2 sunnudaga að einni en einn að annari. Fer slíkt eftir venju eða lögum. Breyti prestur einhvern tíma um messudagaröð að kirkjum sínum, ber honum að auglýsa það nægilega snemma. Ekki má syngja messu í óvígðri kirkju, Krr. Árna, 11. og 12. kap. Messugerðin skal hefjast á hádegi, en þessu er ekki fylgt í sveitum frekar en ástæður leyfa, tilsk. 1744 § 2.

Í Hsb. I—1 til 5 segir, hvernig messugerðin skuli fram fara. Er presti skylt að fara eftir þeim reglum. Ræðan á ekki að taka lengri tíma en hálfa klukkustund á vetrum, svo að prestur hafi þess betri tíma til að spyrja börn og fólkið hafi nægan tíma til þess að komast heim til sín, tilsk. um barnasurningar 29. maí 1744 § 2. Ennfremur býður tilsk. um helgidagahald 29. maí 1744 § 15 prestum að skrifa upp ræður sínar eða a. m. k. aðalefni þeirra, svo að biskup megi yfirlíta þær. Um efni ræðu presta eru settar nokkrar reglur til leiðbeiningar í kirkjusk. 1537 I og II—3 og kirkjusk. 1607 I og II—3. Ennfremur skipaði General-kirkju-inspektions-kollegið í bréfi 26. nóv. 1737 prestum að útskýra a. m. k. einu sinni á ári helztu atriði kristindómsins fyrir söfnuði sínum. Guðspjöll og pistlar eru ákveðin fyrir hvern helgidag í Hsb. II, sbr. og III. Messugerðin fer að sjálfsögðu fram á islenzka tungu. Dómkirkjupresturinn í Reykjavík var þó fyrrum skyldur að halda guðspjónustugerð á dönsku, en sú skylda er afnumin með konungsúrskurði 19. sept. 1894, rgjbr. 21. s. m. Þó er dómkirkjuprestinum enn skylt að framkvæma kirkjulegar athafnir á dönsku fyrir danska meðlimi safnaðarins, og er átt við hin svonefndu aukaverk, t. d. giftingu, skirn, líkræðu o. s. frv. Samkv. stjrb. nr. 61. 28. maí 1909 § 2.

virðist sama skylda hvíla á hinum prestinum í Reykjavíkurstakalli.

Um afskifli sóknarnefndar og meðhjálpara af messugerð, sjá §§ 18. IV. og 19. II. 4.

Það er refsivert, samkvæmt hegningarl. § 158, að trufla opinbera guðspjónustugerð með skarkala eða óreglu¹⁾.

§ 33.

Ýms önnur störf presta.

I. Auk starfa þeirra, sem hér að framan hefir verið getið, og aðallega eru kirkjulegs eðlis, eru prestum falin ýms önnur störf. Sum þeirra standa í nánú sambandi við kennimannsembættið, en sum ekki. Hér skulu þesskonar verk talin.

II. Þessi verk eru prestum falin, enda þótt ekki verði talið, að þau heyri til kennimannsstöðu hans:

1. Sóknarprestur er venjulega annar reglulegi sáttarnefndarmaðurinn í prestakalli sínu.²⁾

2. Eftir konungsbr. 11. apr. 1781 skyldi prestur hafa einskonar lögreglueftirlit í prestakalli sínu. Hver, sem tók utansóknarmenn á heimili sitt, skyldi skýra presti frá því og átti prestur að skoða vegabréf hans, og ef honum virtist nokkuð grunsamt um manninn skyldi hann skýra hreppstjóra og sýslumanni frá því. Ef maður flutti úr prestakallinu, átti prestur að gefa honum vottorð um altarisgöngur hans og hvernig á honum stóð, tilsk. um altarisgöngur 27. maí 1746 § 2. Vottorð sitt má prestur þó ekki gefa fyrr en sýslumaður hefir gefið manninum vottorð um veru hans í sýslunni. Þessar reglur virðast vera fallnar úr gildi með hinni nýju löggjöf um lausamenn, húsmenn og þurrabúðarmenn, l. nr. 60, 16. nóv. 1907,

1) Sbr. Dómas. III, 205.

2) Sbr. Einar Arnórsson, Dómsstólar og réttarfar, Rvk. 1911, bls. 51—52.

enda orðnar úreltar með öllu, og hvergi fylgt. Altarisgönguvottorð getur þó enn haft þýðingu, sjá § 30. IV. 8.

3. Samkv. fátækral. nr. 44, 10. nóv. 1905 § 50 eiga prestar að gæta að því, að farið sé sómasamlega með niðurstetninga, að börn fái sæmilega aðhlynningu og uppeldi, og kæra fyrir hreppsnefnd, það, sem þeim þykir ábótavant um þau efni, sbr. l. §§ 48 og 49. Presti er eflaust líka rétt að kæra fyrir fræðslu- eða skólanefnd, þar sem trúbrögð eru kend í almenningsskóla, ef honum finst kristindómsfræðsla þar í slæmu lagi. Í kaupstöðunum Reykjavík, Akureyri, Seyðisfirði og Ísafirði á sóknarprestur sæti og atkvæði í skólanefnd, tilsk. 20. apr. 1872 § 14, l. nr. 22, 8. okt. 1883 § 13, l. nr. 23, s. d. § 14 og l. nr. 15, 8. maí 1894 § 14, sbr. um Hafnarfjörð l. nr. 75, 22. nóv. 1907 § 14.

4. Um umsjón presta með kirkjum, sjá § 37.

5. Prestar taka manntal árlega á húsvitjunarferðum sínum og rita það í húsvitjanabókina (sálnaregistrið), tilsk. um húsvitjanir 27. maí 1746 § 21, erbr. biskupa 1. júlí 1746 § 31 d., nema í Reykjavík. Þar ber þetta verk undir bæjarfógetann, l. nr. 18, 13. sept. 1901.

III. Bókhald. Hverju prestakalli fylgja þessar embættisbækur:

1. Í hverju prestakalli skal vera ein bók (*Ministerial-bók*), þar sem í sé skráð: a) Allir þeir, sem fæðast í prestakallinu, karlkyns og kvenkyns, skírnarnafn þeirra, fæðingardagur, skírnardagur, hvort þeir hafi verið skírðir í kirkju eða heimahúsum, nöfn foreldra, stétt og heimili, nöfn guðfegðina og þær athugasemdir, er presti þykir hlýða. b) Allir, sem fermdir hafa verið, karlkyns og kvenkyns, nöfn, heimili og staða foreldra eða húsbænda þeirra, aldur, kunnátta og hvenær þeir hafi verið bólusettir. c) Allir, sem gífst hafa, nöfn hjónaefna, aldur, staða, heimili, svaramenn, giftingardagur, hvort gefin séu saman í kirkju eða heimahúsum og þá dagsetning leyfisbréfs. d) Allir, sem flúzt hafa inn í prestakallið, nafn, aldur, staða, hvaðan

komnir. e) Allir, sem farið hafa úr prestakallinu, nafn, aldur, staða, hvert farnir. f) Allir, sem dáið hafa, nafn, staða, heimili, dánardagur og grefstrunardagur. Ennfremur á prestur að rita í bókina dauðamein hins látna, l. nr. 30, 11. júlí 1911 § 2. g) Loks á að vera samanburðarskrá við bókina (persónalregistur) og skal þar skráð, hvar hvers manns sé getið sem fædds, fermd, gifts, sem burtfarins úr prestakallinu eða inn í það komins og dáins. Bók þessa skal kaupa á kostnað kirkju eða kirkna í prestakallinu, ef fleiri eru en ein. Prófastur löggildir bókina, og rannsakar, hvort hún sé sæmilega haldin, kgsbr. 11. des. 1812, sbr. erbr. biskupa 1. júlí 1746 § 31 b—d.

2. Fyrir hverja sókn skal ennfremur kaupa bók, og rita í hana samskonar skýrslur um fædda, fermda, gifta, flutta inn í sóknina, farna úr henni og dána. Er þessi bók keypt fyrir té sóknarkirkjunnar og löggilt af sóknarpresti. Í hana skal meðhjálpari rita undir umsjón prests. Eiga þeir að bera þessa bók saman við prestakallsbókina tvisvar á ári, í vikunni fyrir jólafostu og eftir páskana. Aldrei mega báðar bækurnar vera eina nótt undir sama þaki, kgsbr. 1812.

3. Altarisgöngubók, er meðhjálparinn á að semja, kgsbr. 1812, en þessar bækur hafa ekki verið haldnar.

4. Bók, þar sem rita skal orðrétt acta synodalia og umburðarbréf biskupa, erbr. biskupa 1. júlí 1746 § 31 a. Ennfremur skipar erbr. að rita konungsboð í þessar bækur, en þess er auðvitað oftast engin þörf frammar, með því að séð er fyrir birtingu þeirra í stjórnartíðindunum, samkv. l. nr. 11, 24. ág. 1877, og stjórnartíðindin eru send prestum ókeypis.

Í þessa bók verða prestar enn að rita umburðarbréf, sem biskup lætur prófasta senda þeim frá sér og eiga að vera að einhverju leyti almenn regla um embættismálefni þeirra, eða réttindi og skyldur.

5. Prestum er ekki lögboðið að halda bækur yfir bréf,

er þeir senda frá sér, en slíkt bókhald er þeim auðvitað hallkvæmt.

Um bókhald sóknarpresta Reykjavíkurprestakalls, sjá stjrbr. nr. 61, 28. maí 1909 § 4.

6. Sálregistretrið, II. 5.

IV. Úr embættisbókum sínum eiga prestar að gefa ýms vottorð, er þeir eru beðnir þess, og auk þess er þeim boðið að láta í té ýms önnur vottorð í þágu einstakra manna eða alþjóðar.

1. Vottorð þau, er þeir eiga að láta af hendi úr embættisbókum sínum, eru þessi.

a. Skírnavottorð, hjónavígsluvottorð, dánarvottorð, fermingarvottorð, vottorð um innflutning manna í presta-kallið og burtför úr því, sem nú á dögum skiftir einkum máli, er ákveða skal sveitfesti þurfamanna, sbr. tilsk. 21. des. 1831, VI. Prestum er sérstaklega bannað að gefa nokkrum manni betlibréf, kgsbr. 11. apr. 1781.

b. Vottorð um sáttatilraun milli hjóna, og um hegðun hjóna, er sækja um leyfisbréf til skilnaðar, sjá § 30. VII.

2. Þegar maður sækir um lögaldursleyfi, á sóknarprestur hans að votta um þroska hans, tilsk. 21. des. 1831 I. 1. b.

3. Einnig eiga prestar að vitna um fjárhag sóknarmanna sinna, ef þess er beðist í því skyni að njóta styrks eða hlunninda af almannafé, t. d. til að fá gjafsókn eða gjafvörn í dómsmáli, sbr. l. nr. 44, 16. nóv. 1907 § 1, til að njóta ellistyrks, eftirlauna o. s. frv., og til þess að slíkur styrkur verði útborgaður, t. d. lífsvottorð hlutaðeiganda, tilsk. 21. des. 1831 VI. 1. b. sbr. d.¹⁾

V. Prestar senda ýmsar árlegar skýrslur til annara embættis- eða sýslunarmanna.

1) Það er rangt hjá Jóni Péturssyni kirkjuréttur 1890, bls. 153, að vottorð presta þurfi til að fá leyfi til setu í óskiftu búi samkvæmt erfðatilsk. 25. sept. 1850. Þar er að eins heimtað vottorð »áreiðanlegra« manna, sjá tilsk. § 18.

A. Til *prófasts* ber þeim að senda þessar skýrslur:

1. Yfir fædda, gifta og dána á árinu, kgsbr. 30. des. 1735, kancbr. 25. apr. 1789, kancumbbr. 14. júní 1800, 5. nóv. 1803, 9. okt. 1827, 8. des. 1835.

2. Yfir fermda á árinu, kgsbr. um ferminguna 29. maí 1744 § 7, kancbr. 25. apr. 1789. Í skýrslu þessari á prestur að geta þess, hversu lengi hvert barn hefir notið fræðslu hans.

3. Yfir fólkstölu í sóknum presta 31. des. næsta ár, á undan.

4. Um andlegrar stéttar menn í prestakallinu, þar á meðal uppgjafapresta, aðstoðarpresta og prestsekkjur.

5. Um dauðdumba, kancbr. 28. júlí 1842.

6. Um blinda, rgjbr. 18. júní 1863.

7. Árlega skýrslu um þær tekjur, sem þeir taka undir sjálfum sér samkv. l. nr. 46, 16. nóv. 1907 § 6.

Skýrslur þessar eru gefnar eftir ákveðnum formum, er stjórnarvöldin annast um, að prestum séu send. Á seinni tímum hafa prestar verið leystir undan að gefa nokkrar skýrslur, er þeir áttu áður að gefa. Þar til má nefna skýrslu um holdsveika, stjbr. nr. 83, 16. júlí 1904, og skýrslu um andvana fædd börn, stjbr. 7. des. 1907.

8. Messugerðarskýrslu og altarisgönguskýrslu.

B. 1. *Sýslumönnum og bæjarfógetum* á prestur að senda skýrslu um þá, sem hann hefir grafið á árinu, kancumbbr. 29. febr. 1820, sbr. kancumbbr. 15. nóv. 1828.

2. Að því leyti, sem prestar eru sáttanefndarmenn, ber þeim að senda sýslumönnum skýrslu um þau mál, sem hafa verið á ári hverju lögð til sátta, á hver hafi verið sæzt og hverjum hafi verið vísað til dómstólanna, tilsk. 20. jan. 1797 § 37.

3. Prestur, formaður skattanefndar og þriðji maður, er hreppsnefnd nefnir til eða bæjarstjórn kýs, skulu hvert ár í október semja skýrslu um verðlag á búpeningi og innlendum vörutegundum, er venja er að telja til verðlagsskrár, eftir því peningagangverði, sem þeim er kunn-

ugt um innan þess hrepps eða bæjarfélags á næstliðnu ári frá 1. okt. til jafnlengdar. Verðlagsskýrslurnar skulu sendar sýslumanni fyrir lok nóvember ár hvert, að viðlagðri refsingu, l. nr. 16, 16. nóv. 1897 og l. nr. 22, 13. sept. 1901.

C. Til *héraðslækna* ber prestum að senda þessar skýrslur:

1. Um fólksfjölda, fæðingar og andlát í prestakallinu á sama tíma sem samskonar skýrslur til prófasts, stjbr. nr. 102, 6. des. 1907, sbr. l. nr. 30, 11. júlí 1911 § 3, 2.

2. Skýrslur yfir dauðamein þeirra, er látist hafa í prestakallinu á árinu, ásamt dánarvottorðum, ef nokkur eru, l. nr. 30, 11. júlí 1911 § 3.

D. *Sóknarnefnd* er presti skylt að láta ókeypis í té skýrslur um manntal safnaðarins til afnota við innheimtu sóknar- og kirkjugjalda, l. nr. 40, 30. júlí 1911 § 11. Þar með er prestum gert að skyldu að veita sóknarnefnd afrit af manntalinu (sálnaregistrinu).

E. Utan Reykjavíkur eru prestar skyldir að láta *hreppsnefndum*, og í kaupstöðum nefndum þeim, er bæjarstjórnir velja til að semja ellistyrktarsjóðsskýrslur, í té skýrslur þær, er nauðsyn krefur, úr sálnaregistrinum, l. nr. 17, 9. júlí 1909 § 5. 2.

§ 34.

Yfirlit yfir fjármál kirkjunnar.

I. Fyrst og fremst má nefna það, að landsjóður stendur straum af launagreiðslu til embættismanna þjóðkirkjunnar, eftirlaunum til þeirra og ekkna þeirra að nokkru, sjá §§ 15. II. 3—4, 16, 17. II. 1, 23. II. og 25., auk þess sem landssjóður kostar kenslu í guðfræði og veitir nemendur þeirrar greinar námstyrk, l. nr. 36, 30. júlí 1909 §§ 1 og 2, fjárl. 1912—1913 § 14. B. I., greiðir kostnað af dómsmálum kirkjunnar, sbr. § 21, o. s. frv.

II. Lögjafarvaldið setur reglur um kirkjumál, og landsstjórnin á að sjá um, að þeim reglum sé fylgt, sbr. §§ 13 og 14. Þar á meðal eru ýmsar reglur um álögur í þarfir kirkjunnar, fjárframlög, svo sem sóknargjöldin, eða verkskyldur, svo sem að taka sæti í sóknarnefnd, vera safnaðarfulltrúi, í kjörstjórn o. s. frv. Til þess viðhalds og verndar, sem af hálfu landsins er veitt þjóðkirkjunni, má sérstaklega nefna allar þær eignir, sem lagðar eru til kirkjubarfa og eigi er unt að nota til annars án sérstakrar heimildar, og þau höft, sem í því skyni hvíla á mörgum eignum einstakra manna (bændakirkjur, prestsmata, ítök o. s. frv.), auk þess sem mönnum er lögskýlt viðhald kirkna og kirkjugarða o. s. frv. Það má segja, að öll þau verðmæti, sem eingöngu eða aðallega eru ætluð í þarfir þjóðkirkju landsins, séu hlutir lagðir til guðspakka, og nokkuð líkur skilningur sýnist hafa verið lagður í þetta hugtak í fornöld, sem sé, að allir þeir fjármunir, sem lagðir voru til eflingar og viðhalds kristinni trú í landinu, væru guðspakkafé. Þær eignir og þeir fjármunir, sem sérstaklega verður að tala um hér, eru kirkjuhúsinn sjálf og eignir þær, sem þeim hafa fylgt, og sjóðir, sem í raun og veru eru sumir hlutar af landssjóði, en má þó að eins verja til þarfa þjóðkirkjunnar, svo sem er um prestlaunastjóðinn.

§ 35.

Alment um kirkjur.

I. Hér er að eins talað um »kirkjur« í merkingunni hús, sjá § 1. I. 1. Kirkja er hús, sem að lögum er ætlað til opinberrar guðspjónustu í kristnu trúfélagi. Slík hús ókristinna trúfélaga munu sjaldan nefnd kirkjur. Guðspjónustuhús þjóðkirkjumanna skifta hér að eins máli. Hinsvegar verður húsið að vera ætlað til almennra afnota til guðspjónustu. Þessvegna eru bænhus (sönghús), er sumstaðar hafa staðið á bæjum fram til síðari tíma, ekki

kirkjur og hafa ekki þau réttindi, sem kirkjur hafa alment. Bænhús voru að visu vígð og nutu í fyrndinni sömu friðhelgi sem kirkjur, en ekki mátti vinna prestsverk í þeim. Tíundir lögðu biskupar þó stundum til þeirra af nokkrum bæjum¹⁾. Yfirhöfuð virðist hin nýja kirkjulöggjöf ekki taka neitt tillit til þeirra bæn- eða sönghúsa, sem enn kynnu að vera til, sbr. þó l. nr. 47, 20. des. 1901 § 7, og verður því að ætla, að það sé algert einkamál bænhússeiganda, hve lengi hann vill halda því við. Ekkert guðsþjónustuhús getur notið lögmælttra réttinda sem kirkja, nema það sé reist á lögmæltan hátt, annaðhvort samkvæmt heimild í sérstökum lögum eða samkvæmt almennum heimildinni í l. nr. 45, 16. nóv. 1907 § 4, sjá § 11. III. og IV. Guðsþjónustuhús, sem reist er án slíkra heimilda af þjóðkirkjumönnum, yrði á borð við bænhús. Það fengi engin kirkjugjöld, þar væri presti ekki löglegt að syngja messur fyrir söfnuð sinn, ekki gifta, skira, ferma börn o. s. frv. Ennfremur er það venja, að kirkjur séu vígðar áður en þær eru teknar til afnota, og var það boðið í hinum gömlu kristinréttum. Nú vígja prófastar venjulega kirkjur. Skoðun manna mun vera sú, að kirkjan sé ekki fyrr hæf til guðsþjónustugerðar. Hinsvegar er ekki vani að vígja þá innanstokksmuni, sem síðar kynnu að vera lagðir til kirkju eftir vígslu hennar. Sjá Hsb. X.

II. Í öndverðu reistu einstakir menn kirkjur á jörðum sínum og af efnum sjálfra sín að öllu leyti. Þeir lögðu þá til kirkjunnar eftir samkomulagi við biskup, er hann vígði hana, eitthvað í löndum og lausum aurum, en forræði kirkju og fjármuna hennar höfðu eigendur sjálfir, en ekki máttu þeir láta eignir kirkna ganga úr sér, og skylt var þeim viðhald kirkju, þar sem hún var einu sinni komin. Katólskur réttur heimtaði, að klerkar einir hefðu forræði kirkna og kirknaeigna (helgra hluta), og var því

1) Pétur Pétursson, *Commentatio de jure ecclesiarum in Islandia ante et post reformationem*, bls. 23—28.

islenzkur kristinnréttur í fornöld ekki í samræmi við katólsk kirkjulög. Á 12. öld reyndi Þorlákur biskup helgi að ná undir forræði sitt kirkjum og eignum þeirra, en tókst það ekki, svo að kallað verði. Árni biskup Þorláks-son (Staða-Árni) krafði enn allra kirkna og kirknaeigna undir forræði biskupa, en leikmenn stóðu fast á móli. Stóð deila um staðina undir 30 ár og veitti ýmsum betur, unz loks varð sú sátt í Ögvaldsnesi í Noregi 2. maí 1297, að bændur skyldu hafa forræði þeirra kirkna, er þeir áttu helming eða meira í heimalandi kirkjustaðar, en biskup hinna (þ. e. þeirra kirkna, er kirkja átti meira en helming í heimalandi staðarins). Og hefir þessi regla haldist síðan.

Samkvæmt sáttinni 1297 skiftust kirkjur því í *lénskirkjur* og *bændakirkjur*, eftir því hvort landeigandi (bóndi) eða biskup átti forræði kirkjunnar. Biskupar veittu lénskirkjurnar með eignum þeirra prestum að léni (lénsbrauð, beneficia). Þar sem landssjóður á land undir kirkju(stað), er hann eigandi og forráðandi kirkju (landsjóðskirkjur). Ennfremur getur söfnuður verið eigandi kirkju, eða haft án þess umsjón kirkju, sjá § 37.

III. Kirkju hverri fylgja ýmsir fjármunir. Fyrst er að telja innanstokksmuni, svo sem bekki og stóla, altari, predikunarstól, klukkur, ljósastjaka, skírnarföt, messuföt o. s. frv. (inventaria), og skrautgripí, svo sem altarástölur, ljósakrónur, líkneski o. s. frv. (ornamenta). Forráðandi kirkju sjálfrar hefir jafnan forræði slíkra hluta, enda þótt yfirráðaréttur hans sé að ýmsu takmarkaður. Þá er sjóður kirkjunnar, fasteignir, sem henni fylgja eða fylgdu, enda þótt nú séu breyttar reglur um forræði þeirra frá því, sem áður var. Um eignir kirkna alment gildir erbr. biskupa 1. júlí 1746 § 16. Í fyrri daga gerðu biskupar eða létu gera skrá yfir allar eignir kirkna, bæði innanstokksmuni þeirra og skrautgripí, eignir þeirra í löndum, kúgildum á jörðum, og réttindi yfir löndum annara manna, svo sem ítök, t. d. rekaréttindi, beit, slægjur, veiðirétt, skógarhögg,

selför o. s. frv., er kirkjur áttu í lönd annara manna, gjaldskyldur, er hvíldu á einstökum mönnum eða jörðum til kirkna o. s. frv. Áttu biskupar að gæta að því á yfirreiðum sínum, að fjárréttindum þessum væri ekki fargað frá kirkjum. Skrár þessar um eignir kirkna eru nefndar *máldagar*. Ef ágreiningur verður um eignir kirkju, á máldagi hennar að segja til eða að minsta kosti veita leiðbeiningu, einkum um fasteignir og réttindi hennar yfir þeim. Til þess að vernda sem bezt réttindi kirkna eru nokkrir máldagar löggiltir. Samkvæmt erbr. 1746 § 16 skulu þessir máldagar taldir áreiðanleg skilríki fyrir eignum kirkna á Íslandi:

a. Í Skálholtsbiskupsdæmi:

1. Máldagabók Vilchins biskups, talin frá 1397, erbr. § 16, og

2. Máldagabók Gísla biskups Jónssonar frá 1575, kgsbr. 5. apr. 1749.

b. Í Hólabiskupsdæmi:

1. Auðunar biskups rauða frá 1318,

2. Jóns biskups Eiríkssonar frá 1360,

3. Péturs biskups frá 1394,

4. Ólafs biskups Rögnvaldssonar frá 1461 og

5. Sigurðarregistur, samantekið eftir siðaskifti af Sigurði officialis Jónssyni, Arasonar biskups. Máldagarnir undir a. 1. og b. 1—4 eru nú gefnir út í Íslenzku fornbréfasafni, en geymdir eru þeir, nema b. 4, í Landsskjalasafninu¹).

Ákvæði erbr. § 16 um, að stiftamtmaður og biskup skuli rannsaka mál út af kirkjueignum, og fyrirmælið um 100 ára hefðina eru nú brott fallin, sjá l. nr. 46, 10. nóv. 1905 § 11. Landamerksamál, þar sem kirkja er annar aðili, eru t. d. sótt og varin sem önnur landamerksamál, og dómari verður að skera úr því, hvort skjöl, sem lögð eru fram í málum kirkna, eru ósvikin, eins og í öðrum málum.

1) Engin þessara máldagasafna eru nú til í frumriti, nema Ólafsmáldagi (1461) og Sigurðarregistur.

Allir, sem máli skiftir, geta notað máldaga þessa, sem sönnunargagn. Ef t. d. maður hefir eignast jörð, sem kirkja átti, þá getur hann stuðst við máldaga, sem eitthvað hefir að geyma um réttindi þeirrar jarðar eða kvaðir. Svo getur máldagi kirkju auðvitað verið sönnunargagn móti kirkjunni sjálfri, t. d., ef hann getur ekki þeirra réttinda, sem krafist er fyrir hönd hennar, leggur kvöð á kirkjujörð o. s. frv. Loks er § 16 ekki skilin svo, sem ekki verði hrakíð, það er í kirkjumáldaga stendur. Hann er í raun réttir ekki annarskonar sönnunargagn en skjöl alment, nema að því leyti, að það tjóar ekki að halda því fram, að hann sé falsaður, ef hann er einn hinna löggiltu máldaga eða staðfest eftirrit af honum. Um eftirrit hlýtur það þó að gilda, að ef það reynist rangt, þá er sönnunargildi þess að því leyti ónýtt. Ef lesháttur máldaga í Fornbréfasafninu reynist t. d. rangur, þá verður að fá þann leshátt, sem réttari er metinn að dómi þar til hæfra manna. Samkvæmt þessu verður farið eftir máldaga, nema sannað verði, að lögleg breyting hafi síðar á orðið eignum eða fjárréttindum þeim, sem hann greinir, t. d. orðið eigendaskifti að kirkjujörð fyrir sölu þess, er með átti, að kirkjan hafi mist réttindi fyrir hefð, sbr. l. nr. 46, 10. nóv. 1905.¹⁾ Loks getur verið, að máldögum beri ekki saman, og hlýtur þá eftir atvikum sönnunargildi þeirra að veikjast. Yngri máldaginn mundi þó sjálfsgætt oft verða tekinn fram yfir þann eldri.²⁾

Kirkjur má ekki nota til geymslu eða þinghalds, tilsk. um helgidagabald 29. maí 1744 §§ 16 og 24. Um gjafsókn kirkna, l. nr. 44, 16. nóv. 1907 § 1. Um stuld úr kirkjum, alm. hegningarl. 25. júní 1869 § 231. Af kirkjum þarf ekki að greiða húsaskatt, l. nr. 22, 14. des. 1877 § 2. Kirkjur eru undanþegnar tekjuskatti af portión sinni, l. nr. 23, s.

1) Sbr. um skýringar máldaga og þýðingu þeirra sem sönnunargagns, t. d. Dómas. I, 1, 247, 262, III, 25, IV, 120, 128, 315, 325 o. m. fl.

2) Sbr. Dómas. I, 247.

d. § 9. Þar á móti ber að greiða ábúðarskatt af kirkjujörðum, l. nr. 21, s. d. § 1.

Um innanstokksmuni kirkna hafa máldagarnir ekki þá þýðingu sem um fasteignir, með því að þeir eru glötu- og sliti undirorpnrir, enda erfitt að ná þeim aftur, ef þeim er fargað ólöglega. Hinsvegar er alls ekki bannað í erbr. § 16 að fara eftir máldögunum um aðrar eignir kirkna en fasteignir. Nýrri heimildir, svo sem visitazíur biskupanna, eru auðvitað þýðingarmeiri um lausafé kirkna, svo og úttektargerðir, er þær skifta um umsjónarmenn, sbr. erbr. 1. júlí 1746 § 15.

Forráðendur kirkna (prestur, bóndi eða söfnuður) mega aldrei farga þeim gripum frá kirkjum, sem fágætir eru, svo sem forngripum, nema með leyfi biskups, enda má biskup ekki heldur leyfa það, nema nauðsyn beri til, og á andvirði slíkra gripa að sjálfsgöðu að hverfa í sjóð kirkjunnar, kancbr. 19. apr. 1819, sbr. tilsk. nr. 12, 23. ág. 1904 II. Ef forráðandi kirkju brýtur gegn þessu, getur hann orðið kirkju skaðabótaskyldur og salan ógild, en refsilaust er það.¹⁾

IV. Niðurlagning kirkna. Um skilyrði þess, að kirkja verði lögð niður, sjá § 11. III—IV. Kirkja getur verið lögð niður og engin kirkja reist í stað hennar aftur (sóknin hættir tilveru sinni sem sjálfstæð sókn, er lögð við aðrar sóknir, eða eyðist alveg). Eftir almennum reglum mundi eigandi kirkju, eð kirkja er lögð niður, jafnan fá eignir hennar óskiftar, en svo er því ekki varið. Fasteignum og fasteignaréttindum kirkju fá eigendur (landsþjóður, bóndi, söfnuður, ef hann á kirkju) reyndar undantekningarlaust að halda eftir sem áður. Annars ber að greina milli þess, hvort kirkjan er bændakirkja eða ekki.

1. Ef kirkja er lénskirkja (og ef söfnuður á kirkju, virðist sama muni gilda), þá fellur sjóður hennar til þeirrar kirkju eða kirkna, sem sóknin er lögð til. Svo er og

1) Sbr. Dómas. IV, 387.

um skrautgripi og innanstokksmuni kirkjunnar og andvirði hennar sjálfrar, l. nr. 45, 16. nóv. 1907 § 5. Um skiftingu þessara fjármuna milli fleiri kirkna eru engar reglur settar í lögum, en hún virðist eiga að fara eftir til-
tölu, miðað við þann fjölda safnaðarmauna hinnar niður-
lögðu kirkju, sem hverfur til hvorrar eða hveðrar kirkj-
unnar um sig, sbr. l. nr. 40, 30. júlí 1909 §§ 6, 2 og 3.

2. Ef einstakur maður á kirkjuna (og þar með mun mega telja landssjóð, ef kirkja stóð á þjóðjörð), þá segja lög 1907 ekkert um, hvernig fara skuli um andvirði kirkjunnar, gripi hennar og innanstokksmuni eða sjóð. Ekki virðist skifta máli hvernig farið var um umsjón kirkjunnar og fjárhald (§ 37. IV). Kirkjueigendur verða að hlíta niðurlagningu kirkjunnar, þ. e. þeir geta ekki framar krafði inn kirkjugjöldin, enda ekki skyldir að halda við kirkju né gera reikningsskil. Samkvæmt Bessastaðasamþykkt 1. júlí 1555 § 1 átti að leggja hálf kúgildi og hálf lausafé niðurlagðra kirkna til uppeldis presta og spítala, en helminginn átti að fá kirkjueigendum í hendur. Nú eru þargreindir spítalar lagðir niður, og lög gera alls ekki ráð fyrir því, að landssjóður eða prestlaunasjóður hafi neinar tekjur af niðurlögðum bændakirkjum, sjá l. nr. 46, 16. nóv. 1907 § 24, þar sem tekjugreinir prestlaunasjóðs eru taldar. Eftir þessu virðist ekki efi á því, að sjóðir bændakirkna, kúgildi, kirkja og áhöld hennar o. s. frv. verði óskert eign kirkjueigandans. Það mundi og brjóta bág við stj.skr. 1874 § 50, ef þessir fjármunir væru teknir af eigendunum. Eftir Bessastaðasamþykkt skyldi leggja messuklæði og innanstokksmuni niðurlagðra kirkna til þeirra sóknarkirkna, sem mest þarfnast þeirra. Þessi regla stríðir líka á móti stjórnarskránni. Og með því að l. nr. 3, 27. febr. 1880 § 7, og l. nr. 45, 1907 § 5 ákveða að eins um ráðstöfun *lénskirkjueigna*, þá liggur næst að halda, að þau ætlist ekki til, að annað gildi um eignir þær, sem fylgja kirkjum einstakra manna, en um eignarrétt alment, þ. e., að

menn verði ekki sviftir eignum sínum án endurgjalds og að öðru samkv. stjkskr. § 50.

Ef kirkja er flutt (hin gamla kirkja lögð niður, en ný reist í staðinn í sömu sókn), gildir auðvitað regla 1. 1907 § 5, ef hin niðurlagða kirkja er lénskirkja (eða söfnuður átti hana), en ef bændakirkja er, verður að ætla, að sama gildi sem kirkja sé lögð niður án þess, að ný komi í staðinn. Kvöðinni er létt af landi bónda, og hann getur ekki verið skyldur að hlíta því, að eign hans sé tekin handa kirkju, sem honum skiftir að lögum jafnmiklu máli og lénskirkjur eða kirkjur, sem eru eign safnaða, nema samningar standi til annars.

Engar reglur eru settar í lögum um það, ef söfnuður skilar af sér bændakirkju, sem hann hefir haft forræði yfir, vegna niðurlagningar hennar. Sjálfsagt mundi hvor aðili geta krafist úttektar. En vafamálið er, hvort kirkju-eigandi geti krafist álags á kirkjuna, að gripum hennar o. s. frv. sé skilað með tölu o. s. frv. Kirkjueigandi virðist eiga heimtingu á þessu. Hinsvegar getur hann auðvitað ekki krafist framar af sjóði hennar en þess, sem hún á þá í sjóði, þótt minna sé en það, sem hann kann að hafa afhent söfnuði með henni.

§ 36.

Tekjur kirkna og gjöld.

I. Til skamms tíma voru kirkjugjöldin allmörg: Tíundir ($\frac{1}{4}$ allrar skiftitiundar), ljóstollur, legkaup, lausamannsgjald og húsaskattur. Tiundin var lögtekin 1096, legkaup og ljóstollur á 13. öld að líkindum, húsaskattur með 1. 19. sept. 1879 og lausamannsgjald með 1. nr. 16, 3. apr. 1900 § 6. Öll voru gjöld þessi afnumin með 1. nr. 40, 30. júlí 1909 § 5. Ennfremur var sóknarmönnum skylt að leggja vinnu til byggingu kirkju sinnar, tíundarreglug. 17. júlí 1782 § 15, og er sú kvöð líka afnumin með s. l. Í stað gjalda þessara er nú komið eitt

alment gjald (kirkjugjald). Er kirkjugjald þetta aðaltekjuginnin til þess að halda við kirkju.

II. 1. Kirkjugjaldið eiga allir þjóðkirkjumenn, og utanþjóðkirkjumenn undir vissu skilorði (sjá § 4. B.), er náð hafa 15 ára aldri, miðað við nýár næsta fyrir gjalddaga, að greiða til kirkju þeirrar, er þeir eiga sókn að, 75 aura á ári, l. § 7, 1. og § 11. Eindagi gjalds þessa er 31. des. ár hvert fyrir liðandi fardagaár, og er því að nokkru greitt fyrirfram. Greiða skal gjald þetta í peningum, l. § 9. Húsbóndi svarar gjaldi fyrir heimilismenn sína, en hefir endurgjaldskröfu á þá, og á sveitarsjóð, ef þurfamenn eru.

2. Nú hrekkur gjald þetta ekki til að standast kostnað af kirkju, og er þá greint milli þess, hvort söfnuður hefir umsjón og fjárhald hennar eða ekki. Í fyrria tilfellinu má sóknarnefnd hækka kirkjugjöldin og lækka, ef gerlegt þykir, eftir þeim reglum, sem greinir í § 19. II. 5. a. Þar sem söfnuður hefir ekki á hendi umsjón kirkju og fjárhald, er stjórninni veitt heimild til að hækka eða lækka kirkjugjaldið, ef:

a) Hin nýja skipun hefir rýrt eða aukið tekjur kirkjunnar til muna. Aðferðin til að finna það er sú, að lagt er saman, það sem allir safnaðarlimir, 15 ára og eldri, eiga að gjalda 1. jan. 1909, en til samanburðar tekið meðaltal af öllum sóknartekjum kirkjunnar um síðustu 10 árin. Verði þetta meðaltal hærra, er talið, að hið nýja skipulag hafi rýrt tekjur kirkjunnar, en verði það lægra, þá hefir það aukið þær. Ef tekjur kirkjunnar hafa ankist, hefir söfnuðurinn ástæðu til að biðja um lækkun, en hafi þær rýrnað, hefir forráðamaður kirkju ástæðu til að biðjast hækkunar. Þess vegna er það og skilyrði til þess að breyta megi hinu lögmæltu kirkjugjaldi, að

b) Annaðhvort forráðamaður kirkju eða söfnuðurinn beiðist breytingarinnar. Þegar stjórnarráðið hefir ákveðið kirkjugjaldið, skal það auglýst í A-deild stjórnartíðindanna.

Um innheimtu gjaldsins, sjá § 19. II. 5. a.

3. Þar sem söfnuður hefir umsjón kirkju og fjárhald, ber sóknarnefnd að gera reikninga kirkju, en ella forráðamanni hennar, sbr. § 19. II. 5. a. Reikningsár kirkna er almanaksárið. Reikningurinn skal saminn sem fyrst eftir nýár fyrir síðastliðið ár. Prestur skal endurskoða kirkjureikninga í prestakalli sínu, nema hann sé sjálfur forráðamaður kirkju, og á safnaðarfulltrúi þá að endurskoða reikning kirkjunnar, en fyrir maímánaðarlok skulu allir kirkjureikningar komnir til prófasts, l. nr. 20. 20. maí 1890 § 3. Um úrskurð kirkjureikninga, sjá § 20. II. 1.

4. Um geymslu og ávöxtun kirkjufjár eru fyrirsmáli í l. 1890. En hér ber að greina milli bændakirkna og annara kirkna.

a. Ef kirkja er undir umsjón prests eða safnaðar, skal ávaxta það, sem afgangs verður útgjöldum hennar í »Hinum almenna kirkjusjóði«, sem stofnaður var samkvæmt l. nr. 20, 22. maí 1890 § 4. Sjóð þann skal ávaxta eftir sömu reglum sem landssjóðsfé. Forgangsrétt til lána úr sjóði þessum eiga kirkjur. Hver kirkna þeirra, sem fé á í sjóði þessum, skal hafa sína viðskiftabók við hann. Vextirnir skulu árlega lagðir við höfuðstólinn, meðan kirkja þarf þeirra ekki með til útgjalda sinna, t. d. til endurbyggingar sér, l. 1890 §§ 4 og 5. Hinn almenni kirkjusjóður er í raun réttri sparisjóður með því sérstaka markmiði, að ávaxta og geyma kirknafé. Biskup landsins hefir umsjón sjóðsins og reikningshald, l. § 4, sbr. tilsk. nr. 12, 23. ág. 1904 II, og birta skal ársreikning hans í B-deild stjórnartíðindanna. Fjárhaldsmanni kirkju er heimilt að hafa eftir vaxtalaust 100 kr. af tekjum kirkjunnar. Þetta gildir, hver sem er fjárhaldsmaður kirkju, og sóknarnefndir hljóta því einnig að hafa þenna rétt, enda sama ástæðan til að heimila sóknarnefndum að halda þessum krónum, þar sem til þeirra getur þurft að taka á næsta ári til að greiða gjöld, er á falla áður en tekjur kirkju eru innheimtar. Kirkjur þær, sem eiga að geyma fé sitt í kirkju-

sjóði, verða ekki undan því þegnar, nema með lögum, sbr. t. d. l. nr. 41, 30. júlí 1909. Það getur stundum verið tap fyrir kirkju, að þurfa að geyma fé sitt í sjóði þessum bæði vegna þess, að nú á tímum er oft hægt að fá hærri vexti af fé sínu en hann greiðir, og svo er kirkja, sem fær lán úr sjóðinum, undanþegin vaxtagreiðslu að svo miklu leyti, sem helmingur þess fjár, sem hún hefir afgangs árlegum útgjöldum, hrekkur ekki til að borga vextina, l. 1890 § 5. Þannig getur vel farið svo, að kirkja hafi peninga leigulaust úr kirkjusjóðnum.

b. Bændur verða að gera reikninga (»portíónsreikninga«) kirkna sinna eftir sömu reglum sem aðrir kirkjuráðendur. Ber þeim að hafa gegnumdregna reikningsbók, enda gildir það og um aðra forráðamenn kirkna, kgsbr. 19. maí 1747. En umráðum kirkjufjárins verða þeir ekki sviftir gegn vilja sínum, og er því óskýlt að geyma sjóð kirkju sinnar í »Hinum almenna kirkjusjóði«, l. 1890 § 7. Það eru ekki heldur lög til þess, að kirkjubændur svari vöxtum af því fé, sem kirkja kynni að eiga í sjóði hjá þeim. Þetta hefir þýðingu bæði, ef eigandaskifti verða að jörð, sem bændakirkja stendur á, og ef söfnuður tekur við umsjón og fjárhaldi bændakirkju, sbr. kgsbr. 5. marz 1751 og l. nr. 22, 16. nóv. 1907.

5. Vextir af innstæðufé, gjafir o. s. frv.

III. Gjöld kirkju hin helztu eru þessi:

1. a. Útgjöld til viðhalds og byggingar sjálfri sér. Þessi gjöld greiðast öll af tekjum kirknanna. Ef kirkja er safnaðarkirkja, er jafnað niður, ef hin lögmæltu kirkjugjöld hrökkva ekki til, því sem á vantar, samkvæmt l. nr. 40, 30. júlí 1909 § 7, 2. og 3. Eftir reglug. 17. júlí 1782 § 15, átti að jafna skylduvinnu til kirkjubyggingar niður á safnaðarmenn, en þeirri kvöð er létt af þeim með l. 1909 § 5. Í stað skylduvinnunnar kemur nú gjald, sem jafnað er niður á alla sóknarmenn, sem gjaldskyldir eru til kirkju, l. § 6, 3., sjá § 19. II. 5. a.

b. Nú er kirkja undir forræði annars en safnaðar,

og fer þá afnám skylduvinnunnar í bág við stjkskr. 1874 § 50, því að l. 1909 § 5 hafa með hérgreindu ákvæði svißt forráðendur kirkju fjárréttindum án þess að láta nokkuð í staðinn. Og ákvæði l. 1909 § 8 stoða ekki hér, með því að hækkun kirkjugjaldsins samkv. þeirri grein miðast við upphæð kirkjugjaldanna áður en lögin komu til framkvæmdar. Þar sem afnám skylduvinnunnar, þannig lagað, virðist vera lögleysa, stjórnskrárbrót, er það að engu hafandi. Annaðhvort er því, að enn má leggja skylduvinnu þessa á safnaðarmenn, eins og áður, eða að landssjóður er skyldur að bæta kirkjuráðendum hallann. Það virðist vera dómsmál, hvort alþingi hefir farið inn á svið stjórnskrárinnar með oftnefndu ákvæði. Dómstólarnir kynnu að fá málið til úrlausnar, bæði á þann veg, ef kirkjuráðandi höfðaði mál til skaðabóta gegn landssjóði, og ef sóknarnefnd jafnaði vinnunni niður þrátt fyrir afnám hennar samkv. l. 1909 § 5. Þá kynnu sóknarmenn að neita vinnunni eða sóknarnefnd yrði þá jafnvel kærð fyrir sýslanaafbrot.

2. Kostnaður við kirkjusöng Samkvæmt l. nr. 21, 22. maí 1890 ber forráðamanni að útvega hljóðfæri fyrir fé kirkjunnar, ef hún getur kostað það og héraðsfundur samþykkir, og ef það er samþykkt á lögsmætum safnaðarfundum af meiri hluta þeirra manna, er hann sækja. Hljóðfærið telst síðan með áhöldum kirkjunnar. Þar sem söfnuður hefir tekið að sér umsjón kirkju og fjárhald, leggur hann sér sjálfum á herðar kostnað, sem af þessu leiðir, en ella forráðamanni kirkju. Kostnaður við kirkjusöng greiðist og af sjóði kirkjunnar, ef hún er safnaðarkirkja, en ef svo er ekki, verður sóknarnefnd að jafna honum niður á sóknarmenn, eins og sagt var undir III. 1. a. Forráðamaður má ekki greiða þann kostnað af fé kirkjunnar, nema samþykki héraðsfundar komi til, l. 1890 § 1 og l. 1909 § 6, 3.

3. Kostnaður við kirkjugarða samkvæmt l. nr. 39, 8. nóv. 1901. Skylduvinna sóknarmanna við kirkjugarðs-

byggingu var af numin með l. 1909, en þetta er tap fyrir einstaka menn, er hafa kirkjur í umsjá sinni, og á því sóknarnefnd að jafna gjaldi niður á gjaldskylda safnaðarmenn í stað skylduvinnunnar eftir sömu reglum sem undir III. 1. a. segir. Ef kirkjan er safnaðarkirkja, greiðist og gjald í stað skylduvinnunnar úr kirkjusjóði eða samkvæmt niðurrjöfnun, l. 1909 § 6, 2. og 3., sbr. § 7, 2. og 3.

4. Kostnaður við prestskosningar samkvæmt l. nr. 28, 16. nóv. 1907 § 21, en samkvæmt þeim lögum kostar landssjóðnr útbúning kjörseðla og atkvæðakassa, en söfnuður ber annan kostnað. Ef kirkjan er safnaðarkirkja, greiðist þessi kostnaður úr sjóði kirkju eða kirkna í prestakalli hverju, sjá § 19. II. 5. a. Ella er honum jafnað niður sem sagt var undir III. 1. a.

5. Borgun til safnaðarfulltrúa. Gjald þetta greiðist eftir sömu reglum, sem áðurnefnd gjöld eftir því, hvort kirkja er safnaðarkirkja eða ekki. l. 1909 § 6, sbr. §§ 7, 2. og 3. Bækur sóknarnefnda samkv. l. nr. 36, 16. nóv. 1907 § 15 eru kirkju óviðkomandi, því að þeirra er að engu getið í l. 1909, en þetta hefir þó enga verulega þýðingu.

6. Kostnaður af útvegum og viðhaldi áhalda og innan-stokksmuna kirkju, svo sem graftóla, brauðs, vins, bekkja, hljóðfæra o. s. frv. Þenna kostnað verður forráðandi kirkju að greiða, söfnuður ef safnaðarkirkja er.

7. Innsetning presta, sjá § 17. II. 1.

8. Visitaziulaun prófests, §17. II. 1.

9. Fyrir yfirskoðun kirkjureikninga 2 krónur, l. nr. 20, 20. maí 1890 § 2.

10. Vextir og afborganir aflánum, sbr. l. nr. 22, 1907 § 3, 2.

§ 37.

Umsjón kirkna og fjárhald.

Kirkja getur verið bæði í umsjón prests (*lénskirkjur*), í umsjón safnaðar (safnaðarkirkjur) og í umsjón eigenda sinna (*bændakirkjur, landssjóðskirkjur*).

I. Safnaðarkirkjur. 1. Til þess að kirkja komist undir

umsjón safnaðar, þarf jafnan samþykki hans á lögmætum safnaðarfundum, samþykki héraðsfundar og biskups, l. nr. 22, 16. nóv. 1907 §§ 1 og 2. Þetta gildir jafnt, hvort sem afhenda skal kirkju bónda, lénskirkju eða landssjóðs í hendur söfnuði. Söfnuður verður því aldrei knúður gegn vilja sínum til að taka að sér umsjón kirkju og fjárhald. Að eins mætti í fljótu áliti virðast vafasamt, hvort þessu máli væri að skifta, er prestur er sviptur umsjón kirkju samkvæmt l. § 1, 2 því að þar segir einungis, að svifta megí prest forræði kirkju, og fá söfnuði hana í hendur, ef héraðsfundur samþykkir og biskup, en ekki nefnt, að samþykki safnaðar sé hér nauðsýnlegt til ráðstöfunarinnar. En þenna hluta § 1 verður eflaust að skilja með því fororði, að söfnuði verði því að eins afhent kirkjan, að hann samþykki það. Ef söfnuður vill ekki, þá hefir kirkjustjórnin hin sömu ráð í hendi sér sem ella gagnvart hirðulausum kirkjuráðendum, sbr. erbr. 1. júlí 1746 § 17 og 18.

a. Kirkjur þær, sem prestar hafa forræði yfir, geta prestur og söfnuðir komið sér saman um, að söfnuðir taki í umsjá sína. En auk þess er skylt að bjóða kirkju söfnuði til forræðis næst, þegar prestaskifti verða í prestakalli. Ef söfnuður, héraðsfundur og biskup samþykkir, er presti þá skylt að láta kirkju í hendur söfnuði. Er með þessu ætlast til, að lénskirkjur komist smámsaman undir umráð safnaðanna, l. § 1. Ennfremur má svifta prest fjárráðum kirkju, ef hann mezt óhæfur til að fara með fjármál hennar, l. § 1, 2. Úrskurð þessa máls virðist héraðsfundur og biskupeiga. Stjórnarráð og dómstólar sýnast ekki hafa þar atkvæði um, með því að héraðsfundur og biskup ákveða annars, hvort kirkja skuli skifta um forráðamann.

b. Kirkjueigandi verður ekki sviptur forræði kirkju sinnar gegn vilja sínum, sbr. l. § 1, 2. e. contr. En ef hann vanrækir þær skyldur, sem kirkjueign fylgja, þá getur landsstjórnin (erbr. §§ 17 og 18, sbr. tilsk. nr. 12. 23. ág. 1904, I. 11.) höfðað mál gegn honum og eftir atvikum látið dæma hann til að bæta úr göllunum, erbr. 1746 §§ 17 og 18. Ef kirkjueigandi vill selja

söfnuði forræði kirkju, fer um samþykki safnaðar, o. s. frv. þar til, sem þegar kirkjur eru fengnar söfnuðum í hendur, l. § 2. Lögin gera víst ráð fyrir því, að kirkja verði ekki aftur afhent presti eða kirkjueiganda til umsjónar, er hún er einu sinni komin undir forræði safnaðar.

2. Um afhendingu lénskirkna í hendur söfnuði gilda óskorað reglur l. 1907 § 3. En samkv. þeirri grein skal prófastur gera nákvæma úttekt á kirkju með óvillhöllum úttektarmönnum, ásamt eignum hennar, áhöldum og gripum, og meta álag. Álagið greiðist fyrst og fremst af sjóði kirkjunnar svo sem til vinst, en að öðru úr vasa prests. Ef kirkja er í skuld við forráðamann sinn (þ. e., ef hann hefir kostað meira til hennar en tekjur hennar hafa hingað til unnist til að endurgjalda honum), þá á hann samt sem áður að gjalda álagið, en úttektarmenn meta, að hve miklu leyti skuli endurgjalda forráðanda skuldina af tekjum kirkju framvegis. Þetta mat liggur undir samþykki biskups. Hafi verið tekið lán til að byggja kirkju af almannafé, t. d. úr kirkjusjóði, skal greiða það á sama hátt af tekjum kirkju framvegis. Úttektinni má skjóta til yfirúttektar; loks er sóknarnefnd heimilt að taka við kirkju án úttektar, ef samþykki prófasts kemur til, enda afhendi hann sjálfur kirkjuna.

Eftir orðum laganna liggur að eins mat á endurgreiðslu skuldar kirkjuráðanda undir samþykki biskups, en öllu mati úttektarmanna virðist mega skjóta til yfirúttektar, og liggur þá mat hennar um skuldargreiðsluna einnig undir samþykki biskups. Fasteignir lénskirkju liggja alls ekki undir þessa úttekt. Af ákvæðum l. 1907 er ljóst, að kirkjuráðandi getur að meira leyti eða minna tapað fé, sem hann hefir varið til kirkju sinnar, en þegar þess er gætt, að hann átti alls ekki víst, að kirkjan mundi nokkurn tíma geta greitt honum það, þá verður ráðstöfun laganna ef til vill ekki eins ranglát og í fljótu bragði mætti virðast. Sóknarnefnd tekur við kirkju fyrir hönd safnaðar.

Þegar bændakirkju skal selja í hendur söfnuði, geta

1. 1907 § 3 ekki gilt bókstaflaga. Það verður undir samkomulagi milli safnaðar og kirkjuráðanda komið, með hvaða kjörum afhendingin skuli verða.

Lögin ætlast þó ef til vill til þess, að sömu reglur gildi um afhendingu bændakirkju í hendur söfnuði sem lénskirkju. En það hefði þá einungis þá þýðingu, að héraðsfundur og biskup mættu ekki veita leyfi til ráðstöfunarinnar, nema afhendingin færi fram eftir fyrirmælum laganna. Þessi stjórnarvöld mættu þá t. d. ekki veita samþykki sitt til þess, að söfnuður tæki að sér bændakirkju þannig, að bóndi skilaði ekki öllum sjóði hennar eða greiddi ekki alla skuld sína við hana, eins og lögin segja. En svo mun ekki talið, að 1. 1907 § 3 séu því til fyrirstöðu, að söfnuður og bóndi geri annarskonar samning en lögin gera ráð fyrir. Þegar lénskirkja er seld söfnuði í hendur verður þar á móti ekki vikið frá lögunum, enda er þar með gerð ráðstöfun yfir landseign, og þessvegna er eðlilegt, að samningar, sem koma í bág við lögin, verði ógildir.

Eftir afhendinguna kemur sóknarnefnd í stað kirkjuforráðanda um allar framkvæmdir í þarfir kirkjunnar, sjá § 19. II. 5. a. §§ 35 og 36.

II. Kirkjur þær, sem enn geta að lögum verið undir forræði presta, eru bæði þær, er prestar þjóna að, er veitingu hafa fengið áður en l. nr. 46, 1907 komu til framkvæmdar, sjá § 23. bls. 107, og þær, er ekki verða afhentar söfnuði við prestaskifti, sbr. l. nr. 22, 1907 § 1, 1., vegna þess, að söfnuður vill ekki taka kirkjuna að sér, eða héraðsfundur eða biskup vill ekki samþykkja það. Ennfremur verður enn að taka kirkjur út úr höndum fráfarandi prests eða bús hans í hendur prests þess, sem að brauðinu kemur, ef fráfarandi prestur hafði umsjón hennar, því að enn hefir hún ekki verið afhent söfnuði í hendur. Nýr prestur í brauðinu verður því hér umsjónarmaður kirkju til bráðabirgða að minsta kosti.

a. Um úttekt kirkna í hendur aðkomandi prests gilda ekki l. nr. 22, 1907, heldur tilsk. 24. júlí 1789 og l.

nr. 29, 17. des. 1875. Prófastur lætur 2 menn meta álag á kirkjuna, nákvæm skrá skal gerð yfir muni hennar, og skal auðvitað bera hana saman við hina síðustu slíkra úttekta til þess að séð verði, hvort prestur getur skilað því, sem hann tók við. Prestur verður að standa skil á öllum munum kirkjunnar eða greiða andvirði þeirra, svo og sjóði kirkjunnar. Ef kirkja er í skuld við hann, verður eftirmaður hans ekki skyldaður til að endurgreiða þá skuld. Úttektinni má skjóta til yfirúttektar 4 manna, sbr. annars § 17. III. 2. Ef aðiljar mæta ekki eða láta mæta við úttektina, skal sýslumaður skipa þeim talsmann.

b. Þar sem prestar taka enn laun sín eftir eldri reglum, hafa þeir forræði fasteigna lénskirknanna, en um það gilda líkar reglur sem um afskilti hreppstjóra og sýslumanna af fasteignum kirkna, sjá § 38. Ennfremur hefir prestur jafnan forræði prestssetra (sjá § 23. bls. 108—110) og ítaka, er þeir nota sjálfir. Hér skal að eins nánar talað um forræði prests yfir kirkjum. Presti ber að halda við kirkjunni sjálfri og munum hennar á sama hátt sem sagt var um sóknarnefndir, er söfnuður hefir tekið að sér kirkju, sjá § 19, II. 5. a. Um innheimtu kirkjugjalds og ákvörðun þess, sjá §§ 19. II. 5. a. og 36. II. 2., geymslu kirkjufjár og reikningsskil § 36. II. 3—4.

III. Þar sem bóndi hefir umsjón og fjárhald kirkju sinnar, hvíla alment hinar sömu skyldur á honum um viðhald hennar og muna þeirra, sem henni eiga að fylgja, sem öðrum kirkjuráðendum¹⁾. Sjá II.

Bóndi er *eigandi* kirkju sinnar og jarða hennar og fasteignaréttinda. En sú kvöð hvílir á landi, þar sem kirkja hefir einu sinni verið byggð, að þar verður hún að standa, þangað til lög gera þar á breytingu eða kirkjustjórnin samkvæmt l. nr. 45, 16. nóv. 1907 § 4. Kirkju-eigandi hefir sjóð hennar, gripi og áhöld í vörzlum sínum, tekur arð af eignum hennar, byggir jarðir, sem hún kann

1) Sbr. Dómas. IV, 387. Sóknarprestur einn getur þó leyft öðrum aðgang að kirkju til guðspjónustu, Tið. stjrn. III, 6.

að eiga o. s. frv. En með því að hann er skyldur til að halda kirkju og öllum munum hennar í sæmilegu standi, þá er landið, sem kirkjan stendur á, ekki einungis sá hluti þess, sem kirkjunni hefir verið ánafnaður (*kirkju-hlutinn*), heldur líka hinn hluti þess (*kaupahlutinn*), að veði til tryggingar því, að bóndi fullnægi skyldum sínum. Ef kirkju fylgja aðrar eignir, þá er bóndi og eigandi þeirra, en sama veðbandið hvílir líka á þeim. Hann má því ekki láta sérstaklega af hendi fasteignir kirkju eða sínar, sem eftir framanskráðu standa að veði fyrir fullnægju áður-nefndra skyldna hans, né heldur fasteignaréttindi, sem kirkjujörðum eða heimalandi kirkjustaðar tilheyra. Hinsvegar er honum heimilt að selja þessar eignir og réttindi alt saman í einu lagi, og tekur hinn nýi eigandi þá við réttindum þeim og skyldum, sem eignunum eru samfara. Bæði seljanda og kaupanda er þó skylt að skýra bæði biskupi og stjórnarráðinu frá eigandaskiftunum innan mánaðar eftir að þau urðu, kgsbr. 5. marz 1751. Eiganda er og skylt að halda jörðinni eða jörðunum við og gæta þess, að réttindi gangi ekki undan þeim. Ef kirkja, er land hennar hefir skift um eiganda, á fé inni hjá fyrri eiganda sínum, getur hinn síðari orðið neyddur að svara því, því að kvöðin, að standa straum af kirkjunni, hvílir á landinu, en ekki einungis á eigendum þess, þó að þeir ábyrgist einnig sjálfsagt persónulega fylling þeirra skyldna, sem á falla, meðan þeir eru eigendur.

Ef fleiri en einn eru eigendur kirkju, hvíla skyldurnar á þeim öllum í félagi og sérhverjum að fulla (solidariskt), þannig að kirkjustjórnin hlýtur að geta haldið sér að einum, sumum eða öllum í sameiningu, ef brestur verður á af þeirra hendi um viðhald kirkju o. s. frv.

Þegar bændakirkja er löglega niðurlögð, hverfur kvöðin af landinu og það verður óbundin eign bónda. Þótt bóndakirkja sé afhent söfnuði til umsjónar, helzt kvöðin að því leyti, sem honum er skylt að láta kirkju

standa þar, en hann ábyrgist ekki lengur viðhald hennar o. s. frv., og virðist kvöðin hverfa af landinu að því leyti.

IV. Lénskirkjur á landsjóður í raun rétttri. Þegar kirkja er afhent söfnuði til forræðis, þá er athugandi, hvort það skifti máli um eignarrétt að kirkju. Ef kirkja er lénskirkja, er málið ekki vafasamt. Prestur var áður forráðamaður hennar fyrir hönd landsjóðs, umboðsmaður landssjóðs, en sóknarnefndin tekur við umboði þessu úr höndum presti. Söfnuður verður ekki fremur eigandi kirkju en prestur var það áður. Ef t. d. þjóðkirkjan væri lögð niður, ætti landið óefað kirkjuna með sjóði hennar og öðrum eignum. Eða ef menn hugsa sér, að allir í einni sókn segðu sig úr þjóðkirkju landsins og mynduðu utan-þjóðkirkjusöfnuð, þá mundi varla litið svo á sem sá söfnuður ætti kirkjuna.

Um eigarrétt að bændakirkjum, sem fengnar eru söfnuðum í hendur, er alveg sama máli að skifta. Söfnuður er forráðandi kirkju, en ekki eigandi, nema öðruvísi sé samið.

Þetta mundi einkum koma fram, ef slík kirkja væri lögð niður, sjá § 36. III.

§ 38.

Fasteignir lénskirkna og réttindi yfir fasteignum.

I. Um fasteignir lénskirkna verður að greina milli: *Fasteigna alment* og *prestsetra*. Fasteignir þessar hafa komist í eign kirkna á ýmsa vegu. Í katólskum siðnáðu kirkjur, klaustur og biskupsstólar fjölda jarða undir sig, bæði þannig, að þeir, sem reistu kirkjur á landi sínu, urðu að leggja til þeirra eignir, svo sem biskup ákvað, því að annars gat biskup neitað að vígja kirkju, og þannig, að menn gáfu til þeirra sálugjafir, gerðust prófentumenn klaustra og biskupsstóla, gáfu jarðir sér til legs, að kirkjum, sbr. Krr. Árna, 18. kap., og guldu kirkjum þær í sektir o. s. frv. Klaustraeignirnar gengu undir konung

um siðaskiftin, og eru nú hinar svo nefndu þjóðjarðir mikill hluti þeirra. Jarðir biskupsstólanna voru seldar fyrir og um aldamótin 1800, svo að hinar svonefndu kirkjujarðir eru nú aðallega þær jarðir, sem einstöku kirkjum hafa verið ánafnaðar eða jarðir, fengnar fyrir þær í skiftum o. s. frv. Lénskirkjujarðir eru í raun réttir þjóðeignir (þjóðjarðir), en um þær hefir farið nokkuð á annan hátt en aðrar þjóðjarðir, með því að þær hafa verið faldar forræði presta til skamms tíma og þeir hafa haft hinar föstu embættistekjur sínar af eftirgjöldum jarða þessara. Löggjöfin gerir og greinarmun milli þjóðjarða alment og lénskirkjujarða, sjá t. d. l. nr. 30, 20. okt. 1905 sbr. l. nr. 50, 16. nóv. 1907.

II. Einungis þeir prestar, sem taka laun sín eftir eldri lögum (§ 23, bls. 107—108), halda forræði lénskirkjujarða enn, en allir prestar, sem nú eða hér eftir taka laun eftir nýju lögunum, hafa engin afskifti af kirkjujörðum í prestakalli sínu. Samkv. l. nr. 46, 1907 § 8 hafa hreppstjórar nú umsjón með kirkjujörðum í hreppnum undir eftirliti sýslumanna og landsstjórnarinnar.

1. Jafnóðum og lög 1907 koma til framkvæmda, á að fara fram skoðun á kirkjujörðum, enda þótt ekki verði ábúendaskifti, l. § 11. Þessi skoðun er úttekt úr höndum prests í hendur hreppstjóra. Fyrir þessa skoðun fær hreppstjóri ekkert sérstakt gjald, stjrbr. nr. 48, 7. apr. 1909, en þetta er þó dómstólamál, og ekki alveg víst, að dómstólarnir yrðu á sömu skoðun sem stjórnarráðið um þetta atriði. Um skoðun þessa eru reglur settar í stjrbr. nr. 106, 25. ág. 1908. Hreppstjóri og prestur eða umboðsmenn þeirra eiga að vera við skoðunina. Rita skal skoðunargerðina í bók, sem landsstjórnin leggur hreppstjóra til. Skal þar greint nafn jarðar og dýrleiki, nafn ábúenda eða nöfn, ef fleiri eru, hvernig jörð sé skift milli þeirra, hversu lengi ábúandi hafi setið á jörðinni, leigumáli, um landskuld og leigur, jarðabótakvaðir, hvort leiguliði sé líklegur til að halda jörðinni vel við eða standa í skilum með

afgjald og innstæðukúgildi. Lýsa skal jörðinni, túni hennar, húsum og mannvirkjum o. s. frv. Verði hreppstjóri og prestur ósammála um eitthvert atriði, er þeim rétt að gera um það athugasemd í bókina, en báðir skulu þeir undirrita hana. Afhendandi á rétt á að taka eftirrit af skoðunargerð, en hreppstjóri sendir sýslumanni endurrit af öllum skoðunargerðum, og sýslumaður svo stjórnarráðinu.

2. Hreppstjórar hafa byggingarráð kirkjujarða, en þó er bygging því að eins fullgild, að sýslumaður riti samþykki sitt á byggingarbréf, l. nr. 46, 1907 § 9. Ef lóðarblettur eða önnur jarðarnot eru leigð lengur en leiguliði getur sjálfur notað þau, þá skal ákveðinn leigutími tilnefndur, eigi lengri en 50 ár, nema um byggingarlóðir sé að ræða, en auk þess er samningurinn ekki bindandi fyrir landsstjórnina fyrr en stjórnarráðið hefir samþykkt hann, l. § 9, 2. Hér virðist átt við leigu á réttindum, t. d. veiðirétti, námurétti, rétti til fossa eða vatnsfalls. Ennfremur falla hér undir ítök, t. d. ef annari jörð væri áskilin réttur til slægna, beitar o. s. frv. í landi kirkjujarðar. Engin slík afnotaréttindi verða stofnuð yfir kirkjujörðum, nema landsstjórnin samþykki. Þó getur hreppstjóri (og sýslumaður) gert grunnleigusamninga um lóðir í löggiltum kaup-túnum og verzlunarstöðum, sem útmældar eru til bygginga (lóðir innan takmarka kaupskaða).

L. 1907 mæla svo um, að eftirgjald kirkjujarða skuli ákveðið í peningum og gjalddagi þess 31. des. fyrir það ár, sem er að líða. Þetta skiftir auðvitað ekki þá, sem fengið hafa byggingu fyrir kirkjujörð áður en lög 1907 gengu í gildi. Þeir greiða afgjald eftir sínum leigumála. Ef það skyldi greitt í landaurum, þá eiga hreppstjórar að koma því í peninga, stjrb. nr. 50, 14. apr. 1909. Um störf hreppstjóra í þessu efni er reglugerð nr. 102, 5. ág. 1909. Hreppstjóri á að innheimta afgjöld jarðanna fyrir 6% af afgjöldunum. Hann á að skila af sér til sýslumanns innan 3 mánaða frá gjalddaga. Láti leiguliði fyrirfarast að greiða afgjald, skal hreppstjóri sem allra fyrst,

og í síðasta lagi innan 6 vikna frá gjalddaga, gera ráðstafanir til, að gjaldið verði tekið lögtaki samkv. l. nr. 29, 16. des. 1885 § 1, 2. Vanræki hann þetta, ábyrgist hann greiðslu þess, sem vangoldið kann að verða. (Sbr. § 19. II. 5. b.). Sýslumaður sendir afgjöldin síðan til gjaldkera landssjóðs, sbr. stjrbr. nr. 43, 20. febr. 1910. Jarðirnar skal venjulega byggja leiguliða æfilangt, stjrbr. 5. ág. 1909 § 3. g. sbr. þó e. Það skal vera regla, að leiguliða sé gert að skyldu að gera árlegar jarðarbætur án sérstakrar þóknunar. Annars má ekki leggja neinar kvaðir á hann eða jörðina, svo sem verkskyldu, sbr. tilsk. 15. maí 1705. Sjá annars nánar um byggingu kirkjujarða stjrbr. 5. ág. 1909 § 3.

3. Hreppstjóri hefir eftirlit með kirkjujörðum, og skal gæta að því, að þær séu sæmilega setnar og ekki láta þær úr sér ganga né undan þeim ganga nokkur réttindi. Hann virðist þó ekki geta sagt leiguliða upp ábúð á eindæmi sitt, heldur virðist þurfa til þess samþykki sýslumanns. Þetta sést meðal annars af ákvæði stjrbr. nr. 106, 25. ág. 1909 § 7, en samkvæmt þeirri grein tekur sýslumaður ákvæði um úthyggingu leiguliða, sem fengið hafa byggingu fyrir kirkjujörð áður en lög nr. 46, 1907 komu til framkvæmdar. Hlýtur því sama að gilda um aðra leiguliða kirkjujarða. Þegar ábúendaskifti verða á kirkjujörð, skal hreppstjóri taka hana út fyrir hönd landsstjórnarinnar, samkvæmt l. nr. 1, 12. jan. 1884, enda ber hann ábyrgð á tjóni, sem hlýzt af vanrækslu hans um þetta efni. Hreppstjóri er eflaust réttur aðili til sóknar og varnar þeim málum, sem varða meðferð og réttindi kirkjujarða og skyldur, sem þeim fylgja, líkt og prestar voru áður, t. d. í landamerksamálum.

4. Almenna reglan er sú enn þá, að kirkjujarðir verða ekki seldar, veðsettar né bönd lögð á þær, nema með konungsúrskurði eða sérstökum lögum, en frá þessu er gerð mikilsverð undantekning með l. nr. 50, 16. nóv. 1907 og l. nr. 51, 11. júlí 1911. Samkvæmt þessum lögum er landsstjórninni heimilt að selja kirkjujarðir til leiguliða —

hjáleigur prestssetra þó því að eins, að þær séu sérstakt býli og skift úr heimajörðinni — eftir að mat hefir farið fram. Gilda um þessa sölu nær alveg sömu reglur sem um sölu þjóðjarða samkv. l. nr. 30, 20. okt. 1905.

Söluheimild stjórnarinnar nær þó ekki til kirkjujarða þeirra, er prestar sitja á eða eru að áliti sýslunefndar hentugar til embættisbústaðar, fyrir skóla, sjúkrahús eða til annara almennings nota. Og ef fyrir er þorp, kauptún eða verksmiðjuíðnaður á kirkjujörð eða sýslunefnd telur líklegt, að það muni þar koma innan skamms, eða sýslunefnd hyggur jörðina sérstaklega vel fallna til sundurskiftingar í grasbýli, má ekki heldur selja hana, nema með sérstökum lögum, l. 1907 § 2. Þessar jarðir verða því nú ekki heldur seldar með konungsúrskurði. Enn ber þess að geta, að leiguliðar hafa forkaupsrétt á kirkjujörðum eftir sömu reglum sem leiguliðar alment, samkv. l. nr. 30, 20. okt. 1905.

Samkv. l. nr. 50, 30. júlí 1909 § 1 er sérhverjum heimilt að leita málma og málmblanda í jörðum lénskirkna, með þeim skilyrðum, sem sett eru í þeim lögum.

III. Prestsetur eru þær jarðir kallaðar, sem prestur býr á. Samkvæmt kgsbr. 18. apr. 1761 á prestur rétt á að kjósa sér einhverja jörð í prestakalli sínu, sem eigandi eða sýslumaður býr ekki á, með aðstoð sýslumanns, prófasts og 2 valinkunnra manna. Enginn leiguliði, sem situr vel ábylisjörð sína og búið hefir á henni 20 ár eða lengur, er skyldur að standa upp fyrir presti. Jörð, sem þannig hefir verið lögð út sem prestssetur, skal vera það, meðan prestur á ekki sjálfur jörð í prestakallinu. Þetta kgsbr. mun sjaldan notað¹⁾, enda eru víðast ákveðnar kirkjujarðir lagðar prestum til aðseturs. Gilda og ekki um þannig til komin prestssetur reglurnar um prestssetur, sem landið (kirkjan) á, t. d. ekki úttekt prófasts eða umsjón, byggingarlán samkv. l. nr. 30, 16. nóv. 1907.

1) Sbr. þó Tíð. stj. III, 450 — 451.

Prófastur hefir umsjón með þeim prestssetrum, sem eru eign landsins (kirkjunnar) nú sem fyrr, l. nr. 46, 16. nóv. 1907 § 10. Um eftirlit og úttekt þessara prestssetra fer eftir sömu reglum sem úttekt kirkju, er hún er afhent úr höndum prests til eftirmanns hans í embættinu. Sjá §§ 17. II. 2. og 37. II. Ef fráfaramandi prestur hefir reist önnur hús á prestssetri en hann hefir tekið við, er honum rétt að rífa þau og flytja brott, nema viðtakandi vilji kaupa þau eftir samkomulagi eða mati óvilhallra manna, er skjóta má undir yfirmat, kgsbr. 22. marz 1748.

Samkvæmt l. nr. 30, 16. nóv. 1907 § 1 leggur lands-sjóður til, meðan á þarf að halda, alt að 15000 krónur á ári til þess að koma upp íbúðarhúsum á prestssetrum landsins. Lán þessi eru embættislán og hefir landssjóður veð fyrir þeim og vöxtum í öllum tekjum embættisins, l. § 3. Ennfremur er presti skylt að sitja þar sem slíkt hús hefir verið reist, og er því hver prestur, sem fær prestakall, þar sem slíkt hús hefir verið reist, eo ipso skyldur að húa þar. Honum er veitt embættið með því skilyrði. Slíkt hús verða ekki eign presta, heldur landssjóðs, en þeim er þó skylt að borga lánin, eins og væru þau veitt prestunum sjálfum. Sést þetta meðal annars á því, að prestur getur orðið að greiða álag á húsið, ef það hefir spilst meira undir forræði hans en venjulegri fyrningu nemur, l. § 17. Samkvæmt l. § 13 skal hver prestur, sem hefir reist hús á prestssetri fyrir lán samkv. lögnum, leggja árlega $\frac{1}{2}\%$ af virðingarverði hússins í sjóð, sem nefnist Fyrningarsjóður, og landsstjórnin stjórnar. Af þessum sjóði á svo að endurbyggja húsin, er þau falla fyrir venjulega fyrningu, er þeirri upphæð nemur, sem sjóðnum hefir greiðst fyrir húsið að viðbættum öllum vöxtum af ársgjöldunum, l. § 17. Landsstjórnin hefir umsjón með viðhaldi þessara húsa¹⁾.

1) Um tekjuskatt af arði prestssetra, lhbr. 11. jan. 1879, 14. sept. 1881 og 28. des. 1882.

IV. Meðal réttinda kirkna yfir annara manna löndum voru áður á tímum ýmsar afgjaldsskyldur og verk-skyldur í þágu kirkna. Flestar slíkar skyldur eru nú horfnar. Merkust þeirra, sem nú eru eftir, er *prestsmatan*. Fyrir siðaskifti voru miklu fleiri prestar hér á landi en eftir, með því að bæði skorti þá hæfa presta til að kenna hinn nýja sið, og prestar tóku þá alment að kvongast og gátu ekki lotið að svo smáum launum, sem þeir höfðu áður haft. Á þenna hátt leystust margir kirkjubændur frá presthaldi því, er á þeim hafði hvílt samkvæmt málðög-um kirknanna. Þar sem prestar höfðu sér til uppeldis af skornum skamti, en sumir bændur leystust undan allþungri byrði, presthaldinu, þá þótti sanngjarnt, að þeir legði eitt-hvað af mörkum til uppeldis presti sínum. Því var það dæmt á alþingi, að kirkjubóndi skyldi greiða til prests þess, er þjónaði að kirkju hans, hállar leigur af innstæðu-kúgildum þeim, sem kirkja hans átti, alþd. 1. júlí 1629. Hefir þessi greiðsla síðan haldist, er staðfest með reglug. 17. júlí 1782 § 11¹⁾ og er víða enn þann dag í dag. Þessi afgjaldsskylda hvílir á jörðunum sjálfum, og verður ekki af þeim leyst, nema með konungsúrskurði. Er slíkt ekki ótítt, og er hin greidda leiga þá metin til peninga, en bóndi geldur svo eitt skifti fyrir öll þá upphæð, sem gefa mundi þá leigu af sér. Presturinn má auðvitað einskis í missa fyrir þetta. Þegar prestur tekur laun sín eftir eldri regl-um, þá nýtur hann vaxta þeirrar upphæðar, sem greidd er fyrir prestsmötugjaldið, en ella fær hann samsvarandi upphæð greidda úr prestlaunasjóði sem prestsmatan stóð honum í eftir mati því, sem fram fer á tekjum, sem hann tekur undan sjálfum sér (§ 23. bls. 108—110). Prestsmata hverfur af jörð, ef kirkja er niðurlögð án vilja bónda, en sé ekki svo, þá fer það eftir samkomulagi milli lands-stjórnarinnar og hans. Bóndi verður auðvitað að gjalda

1) Um gjaldeyrn og gjalddaga, sjá tíundarreglugerð 17. júlí 1782 § 11 og lhbr. 9. nóv. 1887 (Mikaelsmessa). Rétt er að greiðagjald-ið með peningum eftir verðlagsskrá, samkvæmt. tilsk. um verð-lagsskrár 16. júlí 1817.

þetta gjald, hvort sem hann heldur kúgildum vel við eða illa. Hann má ekki farga þeim án leyfis landssjórnarinnar og verður alt að einu að gjalda prestmötu, nema leyfi stjórnarinnar sé til annars¹⁾.

Fóðurskylda svo nefndra Maríu- og Péturslamba, sem hvíldi á búendum í fáeinum sóknum á landinu, er af numin með l. nr. 50, júlí 1911.

§ 39.

Kirkjugarðar.

I. Eiganda kirkju (bónda, landssjóði, söfnuði) eða umráðamanni, presti, er skylt að leggja til hæfilegt kirkjugarðsstæði eða grafreit, svo og hleðsluefni í girðingu, l. nr. 39, 8. nóv. 1901 § 1. Þó haldast kvaðir þær, er hvíla nú á jörðum eða lóðum í þessu efni. Kirkjueigandi eða umsjónarmaður er nú ekki skyldur að kosta viðhald kirkjugarðs. Ef kirkja er undir forræði safnaðar, þá greiðist kostnaður við kirkjugarða úr sjóði kirkju, en ella er honum jafnað niður. Sjá §§ 19. II. 5. a. og 36. III. 3. En af því að söfnuður verður jafnan að kosta viðhald eða byggingu kirkjugarðs, ber honum einnig ávalt að taka ákvörðun um kirkjugarðsbyggingar, hvernig garður skuli vera o. s. frv. Þessi ákvörðun skal gerð á safnaðarfundi, l. 1909 § 3. Sjá § 18. II. Einnig skal sóknarnefnd jafnan sjá um verkið, hver sem umráð kirkju hefur, og leggur fram reikning yfir kostnaðinn, l. § 4. Tillög manna til kirkjugarðs má auðvitað taka lögtaki, eins og önnur gjöld til prests og kirkju, l. 1901 § 6.

Um meðferð og notkun grafreita eru samkv. l. 1901 § 8 settar reglur nr. 71, 12. júlí 1902. Grafreitir skulu vera vel girtir og reglulegir að lögun, svo sem við verður komið. Ef reitur er langt frá kirkju, skal vera í honum líkhús með klukku. Þegar nýjan grafreit skal upptaka, skal fá vottorð héraðslæknis um, að ekki stafi sóttnæmi af garðinum, og síðan samþykki biskups. Vegur skal liggja

1) Ef prestsmötujörð er í sameign, sbr. lhbr 26. júní 1879.

að kirkjugarði eða sæmileg gangstétt svo að komist verði þangað með lík. Enginn má taka gröf í kirkjugarði án leyfis kirkjuhaldara og ekki annars staðar en þar sem hann vísar til. Grafirnar skulu teknar með hæfilegu millibili, en þó ekki farið ósparlegar með rúm en þörf er á. Um sérstaka ættmennagrafreiti, útmælda í kirkjugörðum, reglug. 1902 § 6. Ef söfnuður er 1000 manns eða meira, skal gera uppdrátt af kirkjugarði með ámörkuðum aðalgangstligum og öðrum vegum, og skulu leiðin mörkuð á uppdrættinum jafnótt og grafið er, enda skulu þessir uppdrættir fylgja kirkjunni, sjá nánar rg. 1902 § 7.

Grafreitir er friðhelgur. Truflun graffriðar varðar refsingu eftir almennum hegningarl. 25. júní 1869 § 159¹⁾ Skepnum má alls ekki beita í hann, en slá má hann með varúð. Kirkjuhaldara er skylt að halda honum þrifa- legum, og þeim, sem þar greftra, að skilja þokkalega við leiði og halda þeim vel við.

Grafir eiga að vera það djúpar, að 2 álnir séu að minsta kosti frá yfirborði líkkistu upp á grafarbarm. Sjá nánar reglur 12. júlí 1902.

II. Til þess að lögmæt ákvörðun verði tekin um bygging, endurbygging eða niðurlagning kirkjugarðs, þarf atkvæði $\frac{2}{3}$ atkvæðisbærra sóknarmanna á safnaðarfundum l. 1901 §§ 3 og 7, 1. Ennfremur þarf samþykki prófests og biskups til niðurlagningar. Niðurlagðan kirkjugarð má þegar slétta yfir ef enginn atkvæðisbærra sóknarmanna mótmælir, og gera að grasreit með umsjón sóknarnefndar. En ef einhver sóknarmanna mótmælir, skal halda kirkjugarði við með sómasamlegri gripheldri girðing að minsta kosti 15 ár, og lengur, ef safnaðarfundur samþykkir, samkvæmt l. 1901 § 3. Í slíkum kirkjugarði má jarða menn, ef óskað er og klukka er þar til hringingar. Þegar hætt er að halda kirkjugarði við, eru minnismerki og legsteinar í honum alveg á ábyrgð vandamanna hinna látou, og hafa þeir rétt til að setja

1) Sbr. Dómas. VI. 451.

girðingu um grafreiti sína, en að öðru leyti er garðurinn undir umsjón kirkjuhaldara, þ. e. þess, sem hefir garðinn í varðveislu sinni. Niðurlagðan grafreit má ekki hafa til haugstæðis eða annarar slíkrar notkunar, t. d. safngryfju, og ekki má þar heldur neitt jarðrask gera, svo sem með kjallaragrestri, fyrr en liðin eru 50 ár frá því, að grafreit-urinn var síðast notaður til grestrunar, l. § 7, 5. Nú verða kirkjugarðar taldir meðal fornleifa samkvæmt l. nr. 40, 16. nóv. 1907 §§ 2. a. og 3. c. Skál friða slíkar fornleifar, og stjórnarráðið á að sjá um, að friðhelgi þeirra sé lýst á þingi, l. 1907 § 6. Eftir fornleifal. nr. 40, 1907 má auðvitað banna að slétta yfir gamla kirkjugarða, og eru ákvæði l. 1901 að svo miklu leyti úr gildi gengin, sbr. l. 1907 § 8.

Af framanskráðu er auðsætt, að það er oft kvöð á jörð, þar sem kirkja stendur, að leggja til kirkjugarðsstæði, og jafnvel þótt kirkjugarður sé niðurlagður, hverfur sú kvöð ekki með öllu, þar sem bæði verður að halda kirkjugarði við ákveðinn tíma og hann verður ef til vill friðlýstur síðar.

§ 40.

Prestlaunasjóðurinn o. fl.

I. Meðal fjármuna þeirra, sem eingöngu eru ætlaðir til þarfa þjóðkirkjunnar, er prestlaunasjóðurinn. Hann er stofnaður samkv. l. nr. 46, 16. nóv. 1907. Sjóður þessi er undir umsjón landsstjórnarinnar, er gerir reikning hans árlega, og er reikningurinn birtur í B-deild stjórnartíðindanna, l. 1907 § 25.

II. Tekjur prestlaunasjóðs eru samkv. l. 1907 § 24, 1.—5.:

1. Eftirgjald af fasteignum prestakallanna, arður af ítökum og prestsmata. Hér er átt við lénskirkjueignir að eins, með því að prestlaunasjóður fær auðvitað ekki afgjald bændakirkjueigna, nema prestsmötuna. Um innheimtu þessara gjalda, sjá § 38. II. 1—2.

2. Sóknartekjur. Um innheimtu þessara tekna, sjá

§ 19. II. 5. b. Um gjaldskyldu gildir alveg hið samá sem um gjaldskyldu til kirkju, sjá § 36. II. 1. Gjaldið er þó 1 kr. 50 aurar til prestlaunasjóðs á hvern mann, l. nr. 40, 30. júlí 1909 § 2.

3. Vextir af innstæðufé eða peningum prestakallanna.

4. Framlög úr landssjóði. Það, sem prestlaunasjóð kann að vanta til að standast útgjöld sín, leggur lands-sjóður til. Prestlaunasjóður er í raun rétttri deild af lands-sjóði, sem að eins má verja til ákveðinna þarfa, til að greiða laun presta og prófasta og eftirlaun, l. 1907 § 24, sbr. og § 21 o. fl.

5. Sektir. Þar sem ákveðið er í lögum, að sektir skuli renna til presta eða uppgjafapresta, þá virðist nú sem þær sektir eigi að fara í prestlaunasjóð, með því að nú er séð fyrir þessum mönnum á annan hátt en áður var. Ennfremur eru í nýrri lögum ákveðnar nokkrar sektir, sem eiga að renna í prestlaunasjóð, sbr. t. d. l. nr. 28, 16. nóv. 1907 § 20, l. nr. 49, s. d. § 5., l. nr. 40, 30. júlí 1909 § 4, 2.

6. Vextir af kirkjujarðasjóði. l. nr. 50, 16. nóv. 1907 § 16.

III. Gjöld prestlaunasjóðs eru:

1. Laun presta og prófasta, sjá § 23. B. III. 3.

2. Eftirlaun sömu embættismanna, sjá § 23. B. IV.

Eftirlaun prestekkna, sjá § 25. II., greiðast ekki úr prestlaunasjóði. Hingað til hefir prestlaunasjóður alls ekki brokkið til að gjalda prestum þeim, sem á hann eru komnir, launin, og hefir landssjóður því orðið að hlaupa undir bagga, sjá fjárl. § 14. A. b. 5. En þetta stafar nokkuð af því, að allmargir prestar taka enn laun sín eftir hinum eldri reglum, en þar eru fastar tekjur hærri en tekjur prests mundu vera, ef hann tæki laun eftir nýju lögnum.

III. Af öðrum sjóðum til kirkjuþarfa o. s. frv. má nefna:

1. Prestsekknasjóðinn. Er honum viðhaldið með gjöfum og samskotum. Þar sem í lögum segir, að sektir skuli renna til prestsekkna, sbr. t. d. tilsk. 29. maí 1744 §§ 7 og 19, virðast þær sektir nú eiga að renna í prestsekknasjóð.

2. Fyrningarsjóðinn, sjá § 38. II. 2.

3. Kirkjujarðasjóðinn, sem er andvirði seldra kirkjujarða, l. nr. 50, 16. nóv. 1907 § 15. — Tveir síðastnefndir sjóðir standa undir umsjón landsstjórnarinnar.

IV. Kafli.

Utanþjóðkirkjutrúfélög.

§ 41.

I. Um réttindi manna til að stofna trúfélög, sjá § 5. Um skyldur manna og réttindi vegna trúarskoðunar sinnar, sjá § 4. Hér skal bætt við nokkrum athugasemdum um trúfélög, sem fengið hafa sér löggiltan prest eða forstöðumann.

II. 1. Til þess að fá prest eða forstöðumann löggiltan verður stjórn trúfélagsins að senda um það beiðni til landsstjórnarinnar, og verður þar auðvitað að vera með yfirlýsing ákveðins manns um, að hann ætli að taka starfann að sér, ef löggildingin fæst. Það er og tekið fram í § 5 að framan, að stjórninni er rétt að heimta skilríki um kenningar trúfélagsins, áður en löggildingin er veitt. Eftir l. nr. 4, 19. febr. 1886 § 13 áttu konungar að löggilda presta eða forstöðumenn utanþjóðkirkjusafnaða, en l. nr. 6, 4. marz 1904 § 1 veita ráðherra og þetta vald. Prestur, sem fengið hefir löggildingu ráðherra, hefir öll sömu réttindi sem konungsstaðfesting veitir. Sama er um kirkjufélagið eftir l. 1904 § 1, en í fljótu bragði mætti ætla, að ráðherra-staðfesting leysti safnaðarmenn ekki undan gjaldskyldu til prestlaunasjóðs og kirkju, því að í l. nr. 40, 30. júlí 1909 §§ 2. 1. og 7, 2. er þess krafist, að utanþjóðkirkjufélag

hafi fengið *konungsstaðfestingu* á kosningu prests síns eða forstöðumanns til þess, að félagar þess geti öðlast undanþágu frá því að gjalda prests- og kirkjugjöld. En þetta er vafalaust óaðgætni þingsins að kenna, en tilætlunin hefir ekki verið að gera konungsstaðfestingu að skilyrði þessa gjaldfrelsis. Samkv. l. nr. 6, 4. marz 1904 § 4 var gjaldfrelsi utanþjóðkirkjumanna til kirkna þjóðkirkjunnar bundið því skilyrði, að þeir hefðu komið sér upp sómasamlegu húsi til guðspjónustu. L. nr. 40, 30. júlí 1909 §§ 2, 2, og 7, 2. nefna þetta skilyrði ekki beinlínis, en gera ófað ráð fyrir því, að utanþjóðkirkjusöfnuður verði að hafa komið sér upp guðspjónustuhúsi, því að í l. 1909 er þess krafist, að utanþjóðkirkjusöfnuður greiði á mann að minsta kosti kr. 2,25 til prests síns og »*kirkju*«. Það er ótvírætt eftir l. 1909, að söfnuðurinn verður að hafa fengið sér löggiltan prest eða forstöðumann til að njóta gjaldfrelsis, og það virðist svo sem hann eigi og að hafa viðsæmandi guðshús. Skorti annaðhvort þessara skilyrða, þá virðist söfnuðurinn ekki geta komist hjá að greiða lögboðin gjöld til prestlaunasjóðs og sóknarkirkju. Það virðist og heyra undir mat kirkjustjórnarinnar (stjórnarráðsins), hvort guðshúsið sé sæmilegt, eins og boðið var í l. nr. 6, 1904 § 4, enda hafa lög nr. 40, 1909 ekki afnumið neitt það í l. 1904, sem ekki brýtur bág við fyrir-mælin í l. 1909¹⁾.

Prestur sá eða forstöðumaður, sem fengið hefir löggildingu, skal snúa sér til sýslumanns eða bæjarfógeta lögsagnarumdæmisins, sýna honum löggildingarskjalið og undirrita skuldbindingu um að hegða sér eftir lögum landsins í störfum sínum. Þessa skuldbindingu skal hann hafa gefið áður en hann fremur nokkurt embættisverk, l. 1886 § 14. Lög setja engin skilyrði um tölu safnaðar til þess að hann geti fengið löggilding á prest sinn. Stjórnin getur neitað staðfestingu, ef hinn kosni prestur eða for-

1) Um húsaskatt af guðspjónustuhúsum utanþjóðkirkjumannna, sbr. lhbr. 30. sept. 1885.

stöðumaður hefir ekki óflekkað mannorð, sbr. § 5. að ofan. Einnig getur stjórnin að sjálfsögðu tekið löggildinguna af prestri eða forstöðumanni, jafnskjótt sem skilyrðin falla brott til þess að hann geti gegnt þeirri sýslan. Ef félagið leysist upp eða samningi prests við það er að fullu slitið, fellur löggildingin brott af sjálfu sér.

2. Löggiltur prestur utanþjóðkirkjusafnaðar er löghæfur til að vinna öll prestsverk fyrir söfnuð sinn, þannig að þau hafa borgaralegt gildi. Því er hjónavigsla, sem hann framkvæmir, gild að lögum. Ef trúfélagið er kristið, þá er og skirn, sem hann framkvæmir, gild, svo að þjóðkirkjuprestur gæti t. d. ekki neitað manni að gefa hann í hjónaband, af því að hann væri óskirður, ef löggiltur prestur utanþjóðkirkjusafnaðar kristins hefði skirt hann. Af þessu má draga þá ályktun, að prestsverk löggiltra utanþjóðkirkjupresta hafa og kirkjulegt gildi, ef það er framkvæmt í öllu verulegu eftir helgisíðum þjóðkirkjunnar. Auðvitað verða prestar þessir að hlíta löggjöf landsins í sýslan sinni, t. d. hjónabandslöggjöfinni, og taka afleiðingum af afbrotum sínum í því efni, sbr. l. 1886 § 13. Þar sem lögin segja, að utanþjóðkirkjuprestar sæti ábyrgð sem þjóðkirkjuprestar, ef þeir hrjóta löggjöfina um lýsingar til hjónabands og meinbugi, er það varla svo að skilja sem þeir verði dæmdir af hinum andlegu dómstólum né heldur, að ábyrgð þeirra sé eingöngu takmörkuð við hjónavigslu. Þeir eru sýslunarmenn, löggiltir til að vinna embættisverk með sama gildi sem embættismenn landsins hefðu unnið þau, og virðist því ekki vafasamt, að það beri að meta yfirsjónir þeirra í sýslan sinni eftir fyrirmælum alm. hegningarl. 25. júní 1869 13. kap. Það má og skoða þá sem fulltrúa ríkisvaldsins í embættisstörfum sínum, og ættu þeir því að njóta verndar eftir hegningarl., reglunum um brot gegn valdsstjórninni og allsherjarreglu. Þetta er og í samræmi við það, að refsað hefir verið fyrir

truflun guðspjónustugerðar utanþjóðkirkjusafnaðar eftir hegningarl. § 158¹⁾.

Utanþjóðkirkjuprestar eiga að halda bækur yfir prestsverk sín í líkingu við bókhald þjóðkirkjupresta. Þetta er reyndar ekki berum orðum sagt í lögnum, en leiðir af því, að þeir eru skyldir að gefa öll þau vottorð og skýrslur, er yfirvöld krefjast, t. d. skírnarvottorð í sakamálum, vottorð um fædda, fermda, gífta, dána, þá sem í söfnuð þeirra hafa komið eða úr honum sagst o. s. frv., í líkingu við þau vottorð, sem þjóðkirkjuprestar eru skyldir að gefa. Um skyldu þeirra til að gefa einstökum mönnum slík vottorð segir ekkert, en með því að þeir eru opinberir sýslunarmenn, virðast þeir skyldir að láta vottorð úr embættisbókum sínum af hendi við einstaka menn eftir sömu reglum sem aðrir embættis- og sýslunarmenn. Vottorð og skýrslur utanþjóðkirkjupresta hafa sama sönnunargildi sem embættisvottorð alment, l. 1886 § 13.

Utanþjóðkirkjuprestur er auðvitað ekki skyldur að fylgja öðrum helgisíðum í prestsverkum sínum en þeim, sem trúfélag hans hefir sett sér, sbr. l. 1886 § 15, er sérstaklega tekur þetta fram um greftranir utanþjóðkirkjumanna. Heimilt er utanþjóðkirkjumönnum að nota grafreiti þjóðkirkjumanna, ef þeir gjalda legkaup og taka þátt í kostnaði til viðhalds og stækkunar reitnum, l. 1886 § 15. Legkaup er nú af tekið, en greiðsla kostnaðar við viðhald kirkjugarðs og stækkun verður samningsatriði milli sóknarnefndar og stjórnar utanþjóðkirkjusafnaðarins. Gjaldi söfnuðurinn ekki, þá geta þjóðkirkjumenn bannað honum afnot kirkjugarðsins. Ef þeir grafa lík í kirkjugarði þjóðkirkjumanna, verða þeir að hlíta reglunum um þau efni, sjá § 39.

Utanþjóðkirkjumönnum er og heimilt að gera sér grafreiti. Þeir verða að fá samþykki hlutaðeigandi sýslumanns eða bæjarfógeta til að gera grafreit, og yfir höfuð

1) Dómas. III. 205.

verða þeir að hlíta heilnæmisreglum þeim, sem settar eru eða settar kunna að verða, l. 1886 § 15. Þeir verða því nú að fá vottorð héraðslæknis um, að ekki stafi sóltarhætta af grafreitli, og svo verða þeir að gæta reglnanna um greftranir, friðhelgi, girðingar og hirðingu reitsins, sem settar eru í reglum nr. 71, 12. júlí 1902 §§ 2, 5., 5., 8 og 10, sjá § 39.

III. Um afstöðu prests og safnaðarmanna hans eru engar reglur settar í lögum. Samband þeirra verður því að fara eftir samningum og almennum réttarreglum. Presturinn er auðvitað skyldur að vinna prestsverk alment fyrir safnaðarmenn sína eftir þeim siðum, sem söfnuður hefir sett sér. L. nr. 6, 4. marz 1904 § 2 gera ráð fyrir, að segja megi slíkum presti upp og að hann verði að fara frá starfa sínum sakir annara ástæðna. Þetta fer eftir samningi þeirra. Þess skal að eins getið, að skoðanaskifti í trúmálum af hálfu annarshvors aðilja væri nóg ástæða til uppsagnar. Að öðru leyti hljóta almennar reglur um vinnusamninga að gilda um samband prests og safnaðar. Það er einnig komið undir safnaðarmönnum, hvernig standa skal straum af kostnaði við safnaðarhald þeirra og hvernig gjaldast skuli. Landsstjórn og löggjafarvald skiftir sér ekki af því, og engan styrk fá utanþjóðkirkjufélög af landsfé.

Efnisskrá.

(Tölurnar aftan við tákna blaðsíðutal).

Aðstoðarprestarnir 119—120, trúarskilyrði 23, geta ekki verið kjör-
prestar 56, kvonfang 145—146.

Aldur, fermingarskilyrði 47, 134, prests- og biskupsvígsluskilyrði
47, 66, 101, kjörgengis- og kosningarréttarskilyrði í sóknar-
nefnd 47, undanþáguskilyrði til sóknarnefndar 47, skilyrði til
ákvæðis um trú sína 41—42, atkvæðisréttar á safnaðarfundum
79, hjúskaparskuldbinding 142, hjónavígsluskilyrði 139—140, 144.

Alþingismenn, trúarskilyrði 21.

Alþingisdómar 10.

Alþingissamþykktir 10.

Altarisganga 45, sjá *kvöldmáltíðarsakramentið*.

Altarisgöngubók 156.

Andlegir dómstólar, sjá *dómsvald*.

Aukatekjur, sjá *prestar*.

Bannsetning 44.

Barnalærdómsbækur, ráðherra löggildir 64—65, biskup mælir með
o. s. frv. 70. *Sbr. börn*.

Bíðfan 11—12.

Biskup, embættið skilyrði 66, 68, vígsla 67—68, réttindi 68, varnar-
ping 68, sérstök hlunnindi 68, visitaziur 69—70, eftirlit með
prestum og próföstum 69—70, með kirkjum 70—71, 119, skip-
un sókna og prestakalla 52, 71, úrskurður kirkjureikninga 71,
refsivald 71, prestsvígsla 72, prestskosningar 72, 123 o. s. frv.
umburðarbréf 72, skýrslur til biskups 73, ferming 73, 135,
sjóðir 73, afhending kirkju í hendur söfnuði 174—175, kirkju-
garðar 185, 186. *Sbr. dómsvald*.

Biskupsdæmi 7, 8, 49.

Biskupsekkja 69.

Blótvargar, altarisganga 130.

Bólusetning, fermingarskilyrði 135, hjónavígsluskilyrði 143.

Brauð, sjá *prestaöll*.

Braudauppbót 110--111.

Bænhús 160, 176--177.

Bændakirkjur, hvaða kirkjur 162, forræði 173--174, 176--177, afhending til safnaðar 174--175, niðurlagning 177--178, kirkjugjald 168--169, tekjuinnheimta 87, reikningsskil 170.

Börn, fræðsla 132--134, ferming 134--136, altarisganga 130, andvana fædd 149, sjá *foreldrar*, *utanþjóðkirkjumenn*, *skirn*.

Corpus juris canonici, sjá *kirkjuréttur*.

Dagsverk 106.

Dómarar, trúarskilyrði 21--22.

Dómkirkjuprestur, sjá *Reykjavík*.

Dómstólar, trúarritin 39--40.

Dómsvald í andlegum málum 96--100, hvaða mál andleg 98--100.

Drykkjuskapur, sjá *prestar*, *ofdrykkjumenn*.

Dvalarréttur, trúarskilyrði 13.

Ekkjur, hjónavigsluskilyrði 140, hjúskaparheit 143, sbr. *utanþjóðkirkjumenn*.

Ekkjuframsærsla, hjónavigsluskilyrði 143.

Erfðaréttur, trúarskilyrði 14.

Fangar, sjá *sakamenn*.

Fátækrastrykur, hjónavigsluskilyrði 143.

Ferming, skylda 45, undirbúningur 133, skilyrði 134, undanþágur frá aldursskilyrði o. fl. 135--136, hjónavigsluskilyrði 143, altarisgönguskilyrði 130, gjald fyrir f. 112.

Fjárráð, skilyrði til biskupsembættis 66, prestsembættis 101, sóknarnefndar 92.

Fleirkvæni, hjónavigslutálmi 142.

Flækingar, altarisganga 131.

Foreldrar, vald yfir börnum 16, ákvæði um trúfræðslu 16--20 og uppeldi barna 41--42, leysing sóknarbands 56--57.

Frikirkjan í Reykjavík 16.

Frillulífismenn, altarisganga 130.

Frændsemi, hjúskapartálmi 140--141.

Fyrningarsjóður 189.

Greftrun 148 o. s. frv.

Gudsþjónusta 151 o. s. frv., skýrslur um g. 158, sbr. *messusöngur*.

Gudsþjónustufrelsi, sjá *trúfélög*.

Háskólakennarar, trúarskilyrði 23.

Helgidagar, hverir séu 151, hvað vinna megi á helgidögum 151--152, sbr. 146 og 151.

Helgisíðabækur þjóðkirkjunnar 64.

Héradsfundur, hvernig skipaður 94, fundarskóp 94--95, störf 95--96.

Héradslæknar, skýrslur til h. 159, kirkjugarðar 185.

Hinn almenni kirkjusjóður 169.

Hjón, innganga í þjóðkirkjuna 41—42, úrsögn 41—42, sjá börn, foreldrar, leysing sóknarbands.

Hjónaband, borgaralegt 14—15, kirkjulegt 138 o. s. frv., vigsluskilyrði 139 o. s. frv., hvaða prestar gifta 144—145, hverja prófastur 145—146, hvar vigsla skuli fram fara 146, hjónaskilnaður 15—16, 146—147, endurnýjun hjónabands 147.

Hjónaskilnaður, hjúskapartálmi 141—142.

Hjónavigsla, gjald 111, sjá hjónaband.

Hljóðfæri, sjá kirkjur og héraðs/und.

Hórdómur, hjúskapartálmi 142.

Hórkarlar, altarisganga 130.

Hreppstjórar, umsjón kirkjujarða 179—182.

Húsaskattur 167.

Húsvitjanir 136—137, sbr. manntal.

Hæstiréttur, dómsvald yfir biskupum 68, yfir prestum 98.

Iðrannarleysingar, altarisganga 130.

Jus canonicum sjá kirkjuréttur.

Játningarritin, sjá trúarril.

Kaupstaðir, hjónavigsla 146, skólanefnd 155.

Kirkjur, hugtak 3, 160—161, upptaka k. 51—52, 55—56, 161—162, flutningur k. og niðurlagning 55—56, 71, 165—166, umsjón 70—71, 90, 172 o. s. frv., undir forræði presta 175—176, afhending til safnaðar 174, reikningsskil 170, útgjöld 170—172, tekjur 167—169, fjárgæmsla 169—170, úttekt 175—176, gjaldskylda 25, 168, visitaziur 76—77, eignir kirkna 162—163, 164—165, máldagar 163—164, leg i kirkju 148.

Kirkjuagi 136, sbr. bannsetning.

Kirkjubækur 112, sbr. prestar.

Kirkjugarðar 184—188, kostnaður 171—172, niðurlagning 186—187, greiftran 148, skylduvinna 96, kostnaður 89—90, 96.

Kirkjugjald, hækkun m. fl. 96, innheimta 87—88, reikningsskil 89, sbr. kirkjur, sóknarnefnd 89—90.

Kirkjuinnleiðsla 111, 147.

Kirkjujarðir, ábúðarréttur uppgjafapresta 114—115, og ekkna 122, sjá hreppstjórar, kirkjur.

Kirkjujarðasjóður 189.

Kirkjuréttur, efni 4—5, skifting 5—6, »ytri« og »innri« 5, »guðl.« og »mannl.« 5—6, »almennur« og »sérstakur« 6, »nátturlegur« og »settur« 6, saga og samband við aðrar greinir 6—7, heimildir 7—12, katólskur 11—12.

Kirkjuskifting landsins 49 o. s. frv.

Kirkjusóknir 54—55, breyting 55.

- Kirkjusöngur, sóknarnefnd annast 87, hljóðfæri 83, 171.
- Kjörprestar, skilyrði 56, skyldur 57—69, vistráð unglunga 59, ábyrgð 59—60, k. og leysingi 60, sjá *leysing sóknarbands*.
- Konungur, trúarskilyrði 20—21, löggilding utanþjóðkirkjupresta 189, afskifti af kirkjum 63—64, kirkjueignum 181—182, trúarritin 35, veitir undanþágur 102, 105, 139, 140—142, 146, skipar vigslubiskupa 75, sbr. *löggjafarvald*.
- Kvöldmáltíðarsakramentið, skilyrði altarisgöngu 129—130, réttur til altarisg. 130, hverir eru útilokaðir 130—131, skriftir 131, þjónusta utan kirkju 131—132, hjónavígsluskilyrði 143.
- Kynferðil, pýðing í kirkjuréttinum 48.
- Lambsfóður 106.
- Landritarl, trúarskilyrði 21.
- Landssjóðskirkjur, sjá *kirkjur*.
- Lénskirkjur, eignaréttur að l. 178, hverjar séu l. 162, eignir 178—189, forræði 179—182, sala lénskirkjueigna 181—182, sjá *kirkjur*.
- Líksöngseyrir 111.
- Lýsingar til hjúskapar 138—139.
- Löggjafarvaldið, styrkur til þjóðk. 33, trúarritin 34—37, lagasetning 61—63, veitir fé 61—62, 159—160.
- Máldagar sjá *kirkjur*.
- Manntal 137, 155, sjá *húsviljanir*.
- Mannorð óflekkað, sjá *prestar*, *biskup*, *sóknarnefnd*.
- Maríu- og Péturslömb 185.
- Meðhjálparar 83—84, bókhald 156.
- Messusöngsbækur, löggilding 64—65, eftirlit 70.
- Ministerialbækur 155.
- Mægðir, hjúskapartálmi 140—141.
- Ofdrykkjumenn, altarisganga 130.
- Officiales, sjá *stiftsprófastar*.
- Offur 106.
- Okurkarlar, altarisganga 130.
- Prestaköll 51—54, 96, veiting p. 123, o. s. frv.
- Prestar a) *þjóðkirkjuprestar*, trúarskilyrði 23, uppbót 54, 62, hugtak 100—101, skilyrði 101—103, siðferðiskröfur 103—105, vigsla 32, 101, *tekjur*: fastar 72, 73, 105 o. s. frv., 122, aukatekjur 111 o. s. frv., innsetning í brauð 76, 78, refsivald biskups yfir p. 71—72, varnarþing presta 96—100, þagnarskylda 132, *eftirlaun* 113, *ellistyrkur* 117, 122, álögufrelsi 117—119, bráðabirgðaþjónusta 116—117, *störf*, samþykkja vistráð unglunga 15, húsvitja 136—137, vitja sjúkra 137, sakamanna 137—138, siðferði manna 136, 138, vigja í hjónaband 138 o. s. frv., sáttasemjarar

- 118, 154, fátækraumsjón 155, manntal 155, bókhald 155—156, skýrslur 145, 146, 157—158, vottorð 111—114, 157, sátt milli hjóna 146—147, verðlagsskrár 158, greiftran 149, forræði kirkna og kirkjueigna 175—176, 179, sjá *skírn*, *guðspjónustugerð*, *barnaspurningar*, *ferming*, *hjónaband*, *kvöldmáltíðin*. b) *prestar utanþjóðkirkjumanna* 189—193, löggilding 29—30, ekki vera kjörprestar 56. Sjá *utanþjóðkirkjumenn*.
- Prestlaunasjóður** 187—189, gjaldskylda 25.
- Prestsekkjur**, eftirlaun 121, náðarár 122, ábúðarréttur kirkjujarða 122, lífeyrir 122, álögufrelsi 123, hver gifti p. 147.
- Prestsekknasjóður** 189, hver stjórni p. 73.
- Prestskosning**, kostnaður 89, 172, sjá *prestaköll*.
- Prestsmata** 109, 184.
- Prestssetur**, hver séu 182, umsjón 65, úttekt 77—78, ábúð 106—107, lán til íbúðarhúsa 183. Sbr. *prestsekkjur*, *uppgjafaprestar*.
- Prestsvígsla** 32, 101.
- Prófastar**, skipun 72, 76, laun 76, *störf* 76 o. s. frv. *visitazlur* 76—77, eftirlit kirkna og úttekt kirkna 77—78, 175—176, niðurlagning kirkna 78, vigir kirkjur 156, 177, skoðun kirkjureikninga 92, afhending kirkju til safnaðar 174—175, umsjón prestssetra 106—107, 183, sóknaskipun 90—92, kirkjugarðar 185, 186, héraðsfundur 94 o. s. frv., leysing sóknarbands 57, skýrslur 77, 78, 158, laun presta 109—110, prestskosningar 123 o. s. frv., dómvald 97—98, löggildir bækur 93, 156.
- Prófastsdómur**, sjá *dómsvald*.
- Prófastsdæmin** 49—51, takmörk 50, breyting 50—51.
- Ráðherra**, trúarskilyrði 21, trúarritin 37—38, ábyrgð 63, setur á kvæði 64—65, löggildir helgibækur o. s. frv. 29—30, 65, af skifti prestskosninga 124 o. s. frv., veitir prestaköll 72, 127, skipar prófata 76, breyting prestakalla 52, niðurlagning og upptaka kirkna 55—56, prestssetur 183, eftirlit kirkjueigna 65, 179—182, sala kirkjueigna 181—182, prestlaunasjóður 65, 187, sóknartekjur 92, ágreiningur um gjald fyrir vottorð presta 113, utanþjóðkirkjutrúfélög 189—193.
- Réttarheimildir** (kirkjuréttar) 7—12.
- Reykjavík**, prestskostning 124, 126, afstaða sóknarpresta par 153, 157, dómkirkjuprestur í skólanefnd 155.
- Safnaðarfalltrúar** 93, þóknun 89, 172, kirkjureikningar 169.
- Safnaðarfundur**, atkvæðisréttur 79, hvenær halda skal 80, fundarskóp 81—82, *störf* 82 o. s. frv., breyting á takmörkum prestakalla, skipun sókna o. s. frv. 52, 55—56. Sjá *kirkjur*.
- Safnaðarkirkjur**, sjá *kirkjur*.
- Sakramenti**, sjá *kvöldmáltíðarsakramentið*.

Sakamenn 137—138, altarisganga 132, grefstrun 149.

Sambúð, hneyxlanleg 138.

Siðferði, eftirlit presta 136.

Sjúklingar, altarisganga 131, 132, ferming 145, hjónavígsluskilyrði 140, hjónavígsla 146, vitjun prests 137.

Skírliði, sjá *biskup*, *prestar*.

Skírnarvottorð 157.

Skírn 128 o. s. frv., skylda að skírast 45, skilyrði til inngöngu í þjóðkirkjuna 40—41, hjúskaparskilyrði 143, fermingarskilyrði 134, grefstrunarskilyrði í kirkjugarði 149, hvenær skíra og hvar 128—129, aðferð 129, skemri skírn 129.

Skírnartollur 112.

Skírnarvottar, kristnir 23, sjá *skírn*.

Skólakennarar, trúarskilyrði 22—23.

Skólanefndir, trúarskilyrði 22—23. Sbr. *prestar*.

Skriftir, sjá *kvöldmálliðarsakramentið*.

Sóknarband, leysing 55—60, sbr. *aldur*, *kjörprestar*.

Sóknargjöld, ganga til prests eða prestlaunastjóðs 106, 110, innheimta 90. Sjá *sóknarnefndir*, *prestar*, *kirkjur*.

Sóknarnefndir, skipun 84, kosningarréttur og kjörgengi 79, 85, 92, skylda að taka sæti í 85, kosning 85—86, störf 87 o. s. frv., tekjuskýrslur 73, bókhald 92—93, 172, safnaðarfundir 87, ábyrgð 89, 91—92, kirkjusöngur 87, innheimta 87, 90, 150, umsjón kirkju o. fl. 70—71, 90, 172—175, geymsla kirkjufjár 169, prests-kosningar 123 o. s. frv., sbr. *kirkjur*.

Sóknir, skipun 96.

Spítalagjald 144.

Stiftsprófastar 74—75.

Stjórnarskráin, sbr. *trúfrelsi*, *guðspjónustufrelsi*, *þjóðkirkjan*, *utanþjóðkirkjumenn*.

Svaramenn við hjónavígslu 139.

Synodalréttur, sjá *dómsvald*.

Synodus, sjá *biskup*.

Sýslunarmenn, trúarskilyrði 20, 23.

Sýslumenn, umsjón kirkjueigna 179—182, sbr. *lýsingar*, *prestar* (skýrslur).

Sönghús 160.

Tiðasókn, skylda að sækja tíðir 45.

Tíund 7, 106, 118, 167.

Trú, hugtak 3—4.

Trúarskóðun, alm. reglur 12—13, skilyrði réttinda og skyldna 13 o. s. frv., 20—22.

Trúarrit, þjóðkirkjunnar 31—32, 34—40, löggjafarvald og t. 34—37,

- framkvæmdarvaldið og t. 37—39, prestar og t. 38—39, dómstólar og t. 39—40, einstaklingar og t. 40.
- Trúfélög, guðspjónustufrelsi 26 o. s. frv. Sjá *þjóðkirkjumenn*, *utanþjóðkirkjumenn*, sbr. *trúarskoðun*.
- Uppgjafaprestar, trúarskilyrði 23, eftirlaun 113, ábúðarréttur kirkjujarða 114—115, ef vinna prestsverk 116, álögufrelsi 116, mega ekki vera kjörprestar 56.
- Utanþjóðkirkjumenn, hjónaband 14—15, hjónaskilnaður 15—16, foreldravald 16—17, barnafræðsla 17—18, gjaldskylda 25—26, 190, embættisgengi 20—22. Sbr. *skirn*, *kvöldmáltíðarsakramentið*, *ferming*.
- Utanþjóðkirkju trúfélög 189—193.
- Vígslubiskupar 72, 74—75.
- Vígslubiskupsdæmin 49.
- Villutrúarmenn, altarisganga 130.
- Vitni, trúarskilyrði 22.
- Vitstola menn, ferming 134, altarisganga 130.
- Þjóðkirkjan, hugtak 31—33, trúarrit 31—32, 34—40, innganga í þ. 40—43, úrsögn 43—44, fjármál 12—13, 60—65, 159—160, löggjöld 60—63, stjórn 63—65. Sjá *konungur*, *ráðherra*.
- Þjóðkirkjumenn, hverir eru 40—44, skyldur og réttindi 44—47, skifting þjóðkirkjumanna 47—48. Sbr. *utanþjóðkirkjumenn*.

Helztu skammstafanir.

- Bps. = Biskupasögur, 1. bindi, Kmh. 1858.
D I = Diplomatarium Islandicum = Íslenzkt fornbréfasafn.
D. L. = Dönsku lög Kristjáns V. 15. apr. 1683.
Dómas. = Hæstaréttardómar og landsýfirréttardómar í íslenzkum málum.
Erbr. = Erindisbréf.
Grg. = Grágás (Grg. I a og b = Grágás, Konungsbók 1. og 2. hluti. Grg. II = Grágás, Staðarhólsbók. Grg. III = Grágás Skálholtsbók o. fl.).
Hsb. = Helgisiðabók íslenzku þjóðkirkjunnar, Rvk. 1910.
Hrd. = Hæstaréttardómur.
H. R. T. = Højesteretstidende.
Íslb. = Íslendingabók Ara fróða.
Kancbr. = Kancellibréf.
Kancumbbr. = Kancellíumburðarbréf.
Ksk. = Kirkjuskipun.
Krr. Á. = Kristinnréttur Arna biskups 1275.
Kgsbr. = Konungsbréf.
Kgsúrsk. = Konungsúrskurður.
Lhbr. = Landshöfðingjabréf.
Lovs. for Isl. = Lovsamling for Island.
Matzen = H. Matzen, Den danske Statsforfatningsret. Kbh. 1908—1910.
Matzen & Timm = H. Matzen og J. Timm, Den danske Kirkeret.
Maurer Island = K. Maurer, Island von seiner ersten Entdeckung bis zum Untergange des Freistaats.
N. L. = Norsku lög Kristjáns V. 15. apr. 1687.
Rgjbr. = Ráðgjafabréf.
Stjtið. = Stjórnartíðindi.
Stjrbr. = Stjórnarráðsbréf.
Tið. stj(ál). = Tiðindi um stjórn málefni Íslands I—III, Kmh. 1854—1874.
-